

SÁROSPATAKI FÜZETEK

HARSÁNYI ISTVÁN EMLÉKEZETE

- **BARTHA ÁKOS**
Népeletkutatók a Bodrog partján:
a sárospataki faluszeminárium
- **KATTEIN-PORNÓI RITA**
Halhatatlanság az élők között.
Egy élet a tehetséggondozás szolgálatában
- **BOLVÁRI-TAKÁCS GÁBOR**
Harsányi István és a sárospataki
öregdiák-mozgalom
- **KOVÁCS ÁRON**
„Ha összefogva felkelnénk, fel is építhetnők!” –
Harsányi István és a Sárospataki Öregdiákok
Baráti Köre lobbija Sárospatakért (1968-1981)

S

Sárospataki
Füzetek
Alapítva:1857

KIADJA: A SÁROSPATAKI REFORMÁTUS TEOLÓGIAI AKADÉMIA
Honlap: www.sarospatakifuzetek.hu | E-mail: sarospatakifuzetek@gmail.com

FELELŐS KIADÓ/PUBLISHER
Enghy Sándor, PhD – *rektor*

A SZERKESZTŐSÉG TAGJAI
Nagy Károly Zsolt, PhD – *felelős szerkesztő*,
Kustár György, PhD – *főszerkesztő*
Homoki Gyula
Kovács Áron, PhD
Lapis József, PhD
Rácsok Gabriella, PhD

KORREKTÚRA
Kovács Józsefné
Lapis József, PhD
Homoki Gyula

ANGOL KORREKTÚRA
Bakonyi-Tánczos Vera
Füsti-Molnár Pálma
Homoki Gyula

NYOMDAI ELŐKÉSZÍTÉS ÉS
BORÍTÓTERV: Asztalos József

KÉSZÜLT
A Kapitális Nyomdában
Ügyvezető igazgató: Kapusi József

ISSN 1416-9878

SZERKESZTŐSÉG CÍME
Sárospataki Református Teológiai Akadémia
3950 Sárospatak, Rákóczi út 1.
Kiadás és terjesztés: +36 47 312 947
Felelős szerkesztő: +36 70 242 2674

PÉLDÁNYONKÉNTI ÁRA: 800 Ft (egyedi ár)
ÉVES ELŐFIZETÉSI DÍJ: 2000 Ft + postázási költség

CÍMLAPKÉP / COVER IMAGE:
Élet a Harsányi Gárdában az 1930-as években
(Forrás: SRKTGy Adattár)

TARTALOM

Kovács Áron: Szerkesztői előszó	5
Oktass, hogy éljek!	7
Pásztor Gyula: „A te jó lelked vezéreljen az egyenes úton!”	9
Tanulmányok	11
Bartha Ákos: Népéletkutatók a Bodrog partján: a sárospataki faluszeminárium	13
Kattein-Pornói Rita: Halhatatlanság az élők között. Egy élet a tehetséggondozás szolgálatában	29
Bolvári-Takács Gábor: Harsányi István és a sárospataki öregdiák-mozgalom	47
Kovács Áron: „Ha összefogva felkelnénk, fel is építhetnők!” – Harsányi István és a Sárospataki Öregdiákok Baráti Köre lobbija Sárospatakért (1968–1981)	57
Publicisztika	77
Balácsi Károly: A szabadművelődés ígérete (Harsányi István: <i>A Magyar Népi Művelődési Intézet 1946-1948 c. dokumentumgyűjteményének kommentárja</i>)	79
Archívum	95
Barsi Boglárka – Szabó Levente: Sárospatak szülőtte. Beszélgetés dr. Harsányi Istvánnal	97
Pavletitsné Egressy Mária: Emlékezés Harsányi Istvánra	103
Kovács Áron: Megálmodott Sárospatak	105
Szemle	109
Fodorné Nagy Sarolta: Könyvismertetés Békési Sándor <i>Rodostói nagypéntek</i> című művéről	111
Németh Áron: Erich Zenger: <i>A bosszú Istene? – Bevezetés az ellenségzsoltárok értelmezésébe. Zsoltármagyarázat 4.</i> , Pannonhalma, Bencés Kiadó, <i>Napjaink Teológiája</i> 32, 2023.	115
Stíluslap	119
Szerzőink	124

CONTENTS

Áron Kovács: Editorial	5
Teach Me That I May Live!	
Gyula Pásztor: “May your good Spirit lead me on level ground!”	9
Articles	
Ákos Bartha: Ethnographers on the banks of the Bodrog: the Rural Research Workshop of Sárospatak	13
Rita Kattein-Pornói: Immortality among the living – a life in the service of talent management	29
Gábor Bolvári-Takács: István Harsányi and the Sárospatak alumni movement	47
Áron Kovács: “If we stood up together, we could even build it!” – The lobbying of István Harsányi and the Sárospataki Öregdiákok Baráti Köre Alumni Association for Sárospatak (1968–1981)	57
Essays	
Károly Balácsi: The promise of liberal arts education (A commentary on István Harsányi’s collection of contemporary documents, <i>A Magyar Népi Művelődési Intézet 1946–1948</i>)	79
Archive	
Boglárka Barsi – Levente Szabó: The Son of Sárospatak. Interview with dr. István Harsányi	97
Mária Pavletitsné Egressy: In memory of István Harsányi	103
Áron Kovács: Sárospatak Envisioned	105
Review	
Sarolta Fodorné Nagy: Book review on Békési Sándor’s novel on Francis II Rákóczi’s last three days before his death, <i>Rodostói nagypéntek</i>	111
Áron Németh: <i>A bosszú Istene?</i> – Bevezetés az ellenségzsoltárok értelmezésébe by Erich Zenger	115
Stylesheet	119
Authors	124

SZERKESZTŐI ELŐSZÓ

„Ha a diáklélek a határtalan lehetőségek tere,
a pataki különösen predesztinálva van erre, úgy azonban,
hogy ebben a lehetőségében nem vész el a semmiben,
mindig van szempontja, álláspontja, ahonnan nagy áttekintéseket tehet.”

Újszászy Kálmán: *A pataki diák lelki arca*

Ahogy létezik sorsdöntő jelentőségű, megfelelő időpillanat, úgy léteznek a bizonyos feladatok elvégzésére elhívott, megfelelő emberek is. Minden bizonnyal ilyen volt az 1908-ban született dr. Harsányi István is, akinek közel egy évszázadot felölelő élete Sárospatak vonzásában és szolgálatában telt.

Patakon tanított apja – az irodalomtörténész-zseni, akit földműves szülők gyermekeként a tehetség és gondviselés az Akadémia küszöbéig repített, és a küszöb át-lépését csak halála akadályozta meg – és anyai nagyapja, a Bibliát fordító Radácsi György. A Kollégiumhoz kötötte ifjúsága, majd egyetemi tanulmányai, az Eötvös Kollégium és a genfi peregrináció után pedagógusi pályakezdése is. Patakon indította útjára ifjú tanárként a népi tehetségek iskoláztatását zászlajára tűző tehetségmentés programját, melynek számos kitűnő embert köszönhet az ország. Patakból táplálkozott és Patakra támaszkodott akkor is, amikor a Magyar Népi Művelődési Intézet élén 1946 és 1948 között a parasztság művelődésének intézményes kereteit igyekezett megteremtteni munkatársaival.

Az 1948-as kommunista hatalomátvétel Harsányi karrierjét is megtörte. A Magyar Népi Művelődési Intézet éléről a Gyermeklélektani Intézetbe, a Magyar Tudományos Akadémia későbbi Pszichológiai Intézetének jogelődjébe került. Itt Édouard Claparède és Jean Piaget egykori tanítványaként új feladatok elé nézett: ifjúságpszichológiai kutatásokat végzett 1968-as nyugdíjazásáig. Ebben az időszakban, részben pataki tanárságának élményeiből táplálkozva írta a *Fiúk könyve*, az *Ifjúkor* és *A tanulók megismerése* című könyveit.

Pszichológiai kutatásai másik területének, a szervezet- és vezetéslelektannak a gyakorlatba való átültetését jelentette a Sárospataki Öregdiákok Budapesti Baráti Köre életének újraindulása. 1969-es nyugállományba vonulásától Harsányi teljes odaadással fordult az öregdiákság életének és Sárospatak fejlesztésének ügye felé, kulcsfontosságú lobbistaként szervezve az *iskolaváros* várossá fejlesztésének elősegítésére. Része volt az öregdiákok világtalálkozójának megszervezésében és a népfőiskolai mozgalom újraindításában is.

Harsányi István élete összeforrt Sárospatakkal. Ahogy Újszászy Kálmánnak, úgy neki is sorsává vált a hegyaljai város, mely formálta őt, és melyet ő is formált.

A *Sárospataki Füzetek* 2023. évi 3. száma tanulmányainak szerzői: Balázi Károly, Bartha Ákos, Bolvári-Takács Gábor, Kattein-Pornói Rita és Kovács Áron e kivételes életmű előtt tisztelgnek, felvillantva és kontextusba helyezve Harsányi életpályájának egy-egy fontos állomását.

Összeállításunk kiegészül két fontos dokumentummal: Barsi Boglárka és Szabó Levente 1993 januárjában Harsányi Istvánnal készült interjújával és Pavletitsné Egressy Mária személyes hangú visszaemlékezésével.

Hosszú idő után a *Sárospataki Füzetek* lapjain kapnak nyilvánosságot azok a meg nem valósult építési tervek, melyeket Harsányi István kérésére készített két öregdiák: Ázbej Sándor és Rácz György építész.

Abbéli reményünkben ajánljuk a *Sárospataki Füzetek* összeállítását olvasóink jóindulatú figyelmébe, hogy azzal Harsányi István életműve az emlékezésen túl példává is válik. Példája annak az innovatív, célokat kitűzni kész, azokért tenni akaró, mi több, azok elérésére közösséget építeni képes személyiségnek, akiben felfedezhetjük a pataki diák lelki arcának lenyomatát.

Kovács Áron

OKTASS, HOGY ÉLJEK!

---

*„Mert válasz lesz rá maga az ünnep,
és hirdeti, mi mindent kínál az a Lélek,
akit a zsoltáros jónak nevez, és hittel vár,
hogy őrá bízta magát..”*

A nyolcadikosok ballagása, Sárospataki Református Főiskola, 1939.
(*Sárospataki Református Kollégium Tudományos Gyűjteményei Adattára. B. 96.*)

Pásztor Gyula

„A TE JÓ LELKED VEZÉRELJEN AZ EGYENES ÚTON!”

Oktass, hogy éljek! – Ha a rovat címéhez igazodom, akkor úgy értelmezem, a 143. zsoltár írója a maga helyzetében most így aktualizálja ezt az alapvető kérést: „*Taníts akaratom teljesítenem, mert te vagy Istenem! A te jó lelked vezéreljen az egyenes úton!*” (Zsolt 143,10)

Mi ez az élethelyzet?

Ellenség üldözi, földre tiporja. A maga részéről csak azt tudja kérni, hogy Isten némítsa el és pusztítsa el azokat, akik életére törnek. Elcsüggedt a lelke, a szíve megdermedt. Az ellenség miatt, vagy attól függetlenül is ilyen elesett belső állapotban van? Ezt nem tudjuk meg a zsoltárból, de azt igen, hogy egyik sem jó, egyiknek sem akarja megadni, kiszolgáltatni magát. Mindkettő szenvedést okoz. Kiutat keres belőle. Visszaemlékezik Isten szerető tetteire, kezének csodálatos alkotásaira. Vágyik hallani, hogy Isten változatlanul hűséges hozzá. De hogyan lesz ez tényleges biztatás? Milyen úton jelenthet ez erőt, megállást, megmaradást, szabadulást? A zsoltáros az imádsága során a megoldást ebben a kérdésben látja: *A te jó lelked vezéreljen az egyenes úton!*

A te jó lelked – Erre szeretne hagyatkozni, ennek szeretné kiszolgáltatni magát, Isten jó Lelkének. Mert érzi, hogy más lélek igyekszik hatalmába keríteni. És azt is látja, hogy ez a lélek hova vezeti őt: egyfelől csüggedést, másfelől bosszúvágyat ébreszt benne. Mindkettő emészti és sodorja az embert. Ezen az úton nem akar tovább menni. Ennek a léleknek nem akar engedni.

Tapasztalatával nem volt egyedül a zsoltáros. Ha valamit, akkor éppen ezt nem lehet nem érzékelti magunkban és a körülvevő világban: az indulatot. Azokat az indulatokat, amelyek megragadják az embert, és nem hagyják nyugodni. Kibontakozást, érvényesülést követelnek. Ezek az indulatok az utat és az eszközöket is kézben tartják: a szavakat, az egymáshoz való viszonyulást, sőt még az imád-

ságot is. Mégsem természetes, hogy valaki a megoldást ne abban lássa, hogy tovább kell menni. Ezért érdekes, ezért fontos a zsoltáros kérése: Ne ezek, ne ez a lélek, hanem a te lelked vezéreljen az egyenes úton!

Beszédes, hogy jelzõt is illeszt Isten Lelkéhez: jónak nevezi. Ez ad okot a bizalmára ott, ahol magában is és másokban rosszat tapasztal. Amikor e sorokat írom, Pünkösöd elõestéjén vagyunk. Abban a világban, amely valószínűleg az elkövetkező napokban sem sokat változik. Ebben a helyzetben nemcsak kétségbeesett kiáltás lehet ez a kérés: „A te jó lelked vezéreljen az egyenes úton!”, hanem egy Isten részéről elkészített lehetőség. Mert válasz lesz rá maga az ünnep, és hirdeti, mi mindent kínál az a Lélek, akit a zsoltáros jónak nevez, és hittel vár, hogy órá bízva magát. Jézus Krisztus így beszélt róla: „*A Pártfogó pedig, a Szentlélek, aki az én nevemben küld az Atya, megtanít majd titeket mindenre, és eszetekbe juttat mindent, amit én mondtam nektek.*” (Jn 14,26) „...*amikor eljön õ, az igazság Lelke, elvezet titeket a teljes igazságra...*” (Jn 16,13). Különös összhangban van ez azzal, amit a zsoltáros kért és várt Isten Lelkétõl: a Szentlélek tanít és vezet. Megtanít arra, amit Jézus mondott, amire Jézus hívott, nemcsak általában, hanem az éppen aktuális élethelyzetekben. És vezet, engedelmisségben vezet azon az úton, amelyen Jézus járt, amelyen õt követve megismerjük az igazságot. Az egyenes úton, amelyen van ellenszere a csüggedésnek, és amelyen van kiút az indulatok sodrásából: Jézus Krisztus maga, az õ közössége és az õ lelkülete. Ő, aki azt igényli, arra hív, hogy õt kövessük.

„*Taníts akaratod teljesítenem, mert te vagy Istenem! A te jó lelked vezéreljen az egyenes úton!*” – csak egyféle hozzáállását tudom elképzelni annak az embernek, aki ezt kéri: keresi és tanulja Isten akaratát, igényli Isten Lelkének vezetését, és enged annak. Hiszen ezért imádkozott, és hitte, hogy Isten ezt az imádságot meghallgatja, és megáldja õt. Igen, Ő meghallgatta. Pünkösöd ezt hirdeti. Isten jó Lelke arra hív, hogy vezet az egyenes úton, mert elkészítette azt.

TANULMÁNYOK

BARTHA ÁKOS
BOLVÁRI-TAKÁCS GÁBOR
KATTEIN-PORNÓI RITA
KOVÁCS ÁRON

Tízóraizó hetedikesek, Sárospataki Református Főiskola, 1940.
(*Sárospataki Református Kollégium Tudományos Gyűjteményei Adattára. B. 121.*)

Bartha Ákos

NÉPÉLETKUTATÓK A BODROG PARTJÁN: A SÁROSPATAKI FALUSZEMINÁRIUM*

„Mindannak, ami a népi mozgalomban történt, én kicsinyített modelljét Sárospatakon látom. Itt minden megvolt, helyi alapon és kicsiben, ami valamivel később, s már nagyobbban országosan folyt: cserkészet, faluszeminárium, falukutatás, falumunka, regölés, tehetségmentés, nép-*főiskola*, irodalmi estek” – vetette papírra *A harmadik út* című munkájában a népi mozgalom jobb szárnyához tartozó Gombos Gyula.¹ Tanulmányomban az összetett, és jelentős mértékben össze is függő sárospataki modell láncszemeiből a faluszemináriumot igyekszem röviden bemutatni. A teológushallgatók által 1931-ben alapított önképzőkör a (nyilvánvalóan csak utólag kirajzolódó) koncepció egyik legfontosabb eleme volt, mely kirívóan nehéz történelmi korszakban: 1931 és 1951 között működött. Ezzel egyrészt a közösség megelőzte korát, hiszen a szociográfia csupán a harmincas évek második felétől vált „divattá” néhány évre Magyarországon,² másrészt túl is élte kortársait, hiszen 1948 után a társadalomismeret jó néhány évre nem kívánatos tevékenységgé vált az országban.³

* A tanulmány témájához átfogóan: Bartha Ákos: *Falukutatás és társadalmi önismeret. A Sárospataki Református Kollégium faluszemináriumának (1931–1951) történeti kontextusai*, Sárospatak, Hernád Kiadó, 2013.

1 GOMBOS Gyula: *A harmadik út*, Budapest, Püski, 1990, 89.; A Gombos által 1941-től a nyilasuralomig szerkesztett *Magyar Út* című népi orgánus a Magyar Testvéri Közösség patronálásával jelent meg. GYURGYÁK János: *Magyar fájvédők. Eszmetörténeti tanulmány*, Budapest, Osiris Könyvkiadó, 2012, 222.; SZEKÉR Nóra: *Titkos Társaság: a Magyar Testvéri Közösség története*, Budapest, Jaffa Kiadó, 2017, 92.

2 Vö. PÖLÖSKEI Ferenc (szerk.): *A falukutatás fénykora*, Budapest, Országos Pedagógiai Könyvtár és Múzeum, 2002.

3 SZABARI Vera: A magyar szociológia főbb korszakai (1900–2010). Folytonosság vagy megszakítottság? In: Uő. (szerk.): *(Disz)kontinu-*

Társadalom- és eszmetörténeti háttér

A gazdasági világválság éveiben körvonalazódó magyarországi népiség legnagyobb hatású műfaja (vagy kifejezési formája)⁴ a harmincas évek derekán jelentkező népi szociográfia történelmileg kialakult és a Horthy-korszak alatt konzerválódott (mező) gazdasági viszonyok szociális vonatkozásaira mutatott rá.⁵ Bár a népiek meghatározó módon járultak hozzá a problémák feltárásához és az ország önismereti irodalmának elindításához, a konkrét, reális megoldási javaslatokkal jobbra adószak maradtak, hiszen a mozgalom fő célja elsősorban a figyelemfelkeltés volt.⁶ Kifejezetten heterogén csoportot alkottak, nézeteikben ugyanakkor közös, hogy a Horthy-korszak (konzervatív mértéktartó vélemény szerint is) „neobarokk társadalmát” mindnyájan elutasították, és a változás kulcsának a parasztság politikai-gazdasági-kulturális felemelését tartották. Többnyire komoly problémát jelentett számukra a „kettős identitás”, mivel csak a népből kiemelkedve tudták szélesebb nyilvánosság elé tárni népük bajait. Mozgalmi színrelépésük épp e felemás helyzetnek is köszönhető, hiszen a társadalmi ellentmondások felismerése csak kívülről, egyfajta (fél)idegen pillantás által vált lehetségessé.⁷

A szomorú társadalmi helyzet a konzervatív politikai elit egyes csoportjainak érdeklődését is felkeltette. „Hivatalos” falukutatóknak nevezhetünk mindenkit, aki a szociográfiai tevékenységet hivatalból űzte, így a szociális tanácsadókat, a közegészségügyi szakértőket és a politikailag pozicionált társadalomtudósokat. Az egzisztenciális függésükből is következő elkötelezettségük közel sem jelentett minden esetben kritikátlan attitűdöt,⁸ ám a Németh László által említett „Rubicon”, vagyis a radikális földreform tabu volt számukra.⁹ Sokan közülük a mezőgazdasági személyzet számára legideálisabb, vagy legalábbis legkevésbé rossz, berendezkedésnek tartották a nagybirtokot és gyakorta hivatkoztak – nem teljesen alaptalanul – a népiek tudománytalan, intuitív falukutatói módszertanára, mellyel szemben többen közülük valóban az intézményes kutatás minden előnyét mozgósíthatták tevékenységük során. A vitában

---

itások. A magyar szociológia 1960 és 2010 között, Budapest, ELTE Eötvös Kiadó – ELTE Társadalomtudományi Kar – Napvilág Kiadó, 2020, 20–39, 25.

- 4 A honi szociográfia 20. századi öndefiníciós kísérleteit, értelmezési lehetőségeit elemzem: BARTHA Ákos: Közléletések a szociográfia fogalmához, *Forrás*, 45. évfolyam, 2013/5, 92–101.
- 5 Részletesen: NÉMEDI Dénes.: *A népi szociográfia: 1930–1938*, Budapest, Gondolat Kiadó, 1985.
- 6 A Németh László után népi hívószóvá lett Kert-Magyarország elképzelésének súlyos gazdasági vonatkozásaihoz (az eladósodáshoz): SZILÁGYI Zsolt: Város–tanya-kapcsolat a Horthy-kori Kecskeméten, *Tér és Társadalom*, 25. évfolyam, 2011/2, 29–47, 42–43.; Kovács Imre társadalomtörténetileg bajosan védhető állításaihoz: BOGNÁR Bulcsu: A harmadik út eltérő képviselői: Erdei Ferenc és Kovács Imre a két világháború közötti parasztpolgárosodás esélyeiről, *Magyar Szemle*, 18. évfolyam, 2009/7–8, 97–114, 106.
- 7 „Az a nyelv, amire ágensként maga is szert tett valamikor, közvetlenül nem alkalmas arra, hogy parasztként szerzett tapasztalatait szociológiai diskurzus formájában továbbadhassa.” GYÁNI Gábor: Empíria, ideológia és tudomány Erdei Ferenc munkásságában, *Szociológiai Szemle*, 20. évfolyam, 2010/4, 43–59, 51.
- 8 Weis István, az Országos Faluszövetség elnöke például feddésben részesült a Bethlen-kormányhoz kötődő Magyar Szemle Társaság kiadásában megjelent *A magyar falu* című munkájának kritikus kitételeiért. PETRÁS Éva: Weis István, „a javíthatatlan, semlegesíthetetlen, örök ellenség”, *Betekintő*, 2013/3, 1–11, 3–4.
- 9 NÉMETH László: Író és hatalom, *Magyarország*, 42. évfolyam, 101. szám, 1935. május 4., szombat, 5.

főként gazdasági szempontokat érvényesítettek, mivel agrárius gyökereiknek köszönhetően itt mozogtak otthonosabban.

Az intézményesülő falukutatásban Teleki Pálnak voltak komoly érdemei, de az ő nevét kell elsőként említeni a természet és „a nép” szeretetét programjává tévő – nemzetnevelő célzatú – cserkészetnél is.¹⁰ Az idézőjel ehelyütt arra a koloniális viszonyulásra utal, mely nemcsak a konzervatív körök sajátja volt, hanem osztozott benne az urbánus értelmiség java is. Áthatja ezt a gondolkodásmódot egyfajta atyáskodó szellem és patetikus hangnem, mellyel a gyámolítandónak tartott vidéki nép felé fordultak, másfelől viszont éppen ezt a népességet tartották a konzervatív körök a magyarság fő „fajfenntartó rétegének”, nem mellesleg „a katonaság legfőbb rezervoárjának.” Erős magyarázó erővel bírt az a dualizmus korából átmentett felfogás is, mely a szegénységre mint az adott politikai, gazdasági berendezkedés potenciális veszélyforrására tekintett, erkölcsi minőségként kezelve azt. Értelmezésük szerint a népet különböző kormányintézkedésekkel fel kell emelni, méghozzá a vidéki intelligencia (pap, tanító, orvos) segítségével.¹¹

A sárospataki diákság és a falukutatás

A sárospataki faluszeminárium esetében több ponton tetten érhető a népi-hivatalos kettősség, bár a népelet kutatása évszázados hagyományokkal bír(t) Patakon. Ez az attitűd a századelőn az Országos Széchenyi Szövetség és a Folklore Fellows programjában találta meg kereteit. A reformkonzervatív fiatalokat tömörítő szövetség a szeminárium jellegű falumunka felismerésével, kiszállásaival és népkönyvtárával, a Folklore Fellows pedig a néprajzi gyűjtés mikéntjének kidolgozásával hatott az Újszászy Kálmán által vezetett sárospataki munkaközösségre, akik nem is feledkeztek meg róluk és elődjükként hivatkoztak rájuk.¹² A szeminárium közvetlen alapjait azonban a Horthy-éra emblematikus mozgalmává nőtt cserkészlet jelentette. Patakon öt csapat működött, melyek közül kiemelkedett a gimnázium Hegyaljai Erő, a teológia Timótheus és a tanítóképző II. Rákóczi Ferenc cserkészcsapata. Személyi állomány terén összekötő kapocsnak a teológus öregcserkészlet tekinthető, bár mindhárom közösség

¹⁰ Teleki szerepéről a cserkészmozgalomban: ABLONCZY Balázs: *Teleki Pál*, Budapest, Osiris Könyvkiadó, 2005, 288–310.

¹¹ A hivatalos falukutatáshoz lásd: TOKOS Veronika: A hivatalos falukutatás intézményei a két világháború között, *Társadalomismeret*, VII. kötet, 1989/3, 91–101.; és BÍRÓ Judit (szerk.): *Hivatalos falukutatók: a vidéki Magyarország leírása 1930 és 1940 között. Társadalomtörténeti forrásgyűjtemény*, Budapest, PolgART, 2006.; A népi és hivatalos falukutatás egyes életpályákon belül (is) mutatható átfedéseket. E jelenségeket tárgyalom: BARTHA Ákos: *Populizmus, népiség, modernizáció: Fejleszték a kelet-közép-európai politikai gondolkodás 20. századi történetéből*, Budapest, MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont Történettudományi Intézet, 2017.

¹² BARTHA Ákos: „...S a buborék felszáll...” A kollégiumi népkutatás hagyományai Sárospatakon a faluszeminárium megalakulása előtt, *Néprajzi Látóhatár*, 20. évfolyam, 2011/3, 5–59.; NAGY Károly Zsolt: „Latorságnak fészketől” a közösségi kompetenciáig. A néprajzi tudás helye, szerepe a református teológiai gondolkodásban, *Collegium Doctorum*, 19. évfolyam, 2023/1, 70–93, 71–76.

munkája során megfigyelhető a népelet felé való egyre intenzívebb tájékozódás.¹³ További nem elhanyagolható „hivatalos” kötődés, hogy a faluszeminárium elsősorban Weis István munkái alapján tanulmányozta a társadalmat, s a reformkonzervatív társadalomtudós elképzelései nyomot is hagytak Újszászy elméleti munkásságán.¹⁴

A Trianon utáni sárospataki népkutatás kapcsán elsőként azonban Szabó Zoltán teológusprofesszort kell megemlítenünk, mivel a kollégium ekkor kijegecesedő fő profilja, az „arccal a falu felé” hitvallása az ő nevéhez fűződik. Eszerint a városhiányos „csonka régióban” a törpe- és kislelkekra kell a főiskolának koncentrálnia, mivel innen származik diákságának java – és ide is tér vissza a falusi intelligencia tagjaként.¹⁵ Kardinális kérdés tehát, mennyire ismeri majdani munkaterületét egy-egy leendő tanító vagy lelkész. Könnyen belátható, hogy e felismerés nélkül a faluszeminárium sem jött volna létre. Szabó nem riadt meg a társadalomkritikus hangoktól sem. Az ő patronálásával és előszavával jelent meg 1932-ben négy pataki teológus – köztük egy grófi származású fiatal – gyűjteményes kötete *Korán sötétedik* címmel, mely munka komor társadalomképe miatt nagy hullámokat vert a Tiszáninneni Református Egyházkerület kommunista behatásokat vizionáló és az állami források elapadásától tartó vezetésében.¹⁶ Az egyházkerület elnöksége el is rendelte az antológia példányainak begyűjtését és megsemmisítését, két diáknak hosszas huzavona után távoznia kellett Patakról, Szabót pedig megfeddtek és meghurcolták.¹⁷ Annak ellenére történt mindez, hogy a kötetrel foglalkozó – egyáltalán nem finomkodó – korabeli kritika sem észlelt destruktív szándékokat a társadalom- és egyházkritikát kétségkívül megfogalmazó kiadványban.¹⁸ Egy visszaemlékezés szerint a botrány a teológián tapasztalható „szellemi erjedésre” is hatással volt, ami elsősorban a szociográfiai gyűjtések publikálásán – pontosabban azok hiányán – látszódott meg.¹⁹

13 Vö.: BARTHA Ákos: Népkutató cserkészek Sárospatakon az 1920-as években, in: Uő. – SZÁLKAI Tamás (szerk.): *Interdiszciplinaritás a régiókutatásban III.*, Debrecen, Hajdú-Bihar Megyei Levéltár, 2013, 79–93.

14 Vö. WEIS István: *A mai magyar társadalom*, Budapest, Magyar Szemle Társaság, 1930.; Uő.: *A magyar falu*, Budapest, Magyar Szemle Társaság, 1931.; Uő.: *Hazánk társadalomrajza*, Budapest, Országos Közoktatási Tanács, 1942.

15 Kilenc évtized. Benda Kálmán beszélgetése Újszászy Kálmánnal, in: BALASSA Iván – KOVÁTS Dániel – SZENTIMREI Mihály (szerk.): *Újszászy Kálmán emlékkönyv*, Budapest – Sárospatak, Szabad Tér, 1996, 31–36, 32.

16 NAGY István – gróf HALLER Gábor – STÉPHÁN László – KÁRÁSZ József: *Korán sötétedik: elbeszélés, karc, vers*, Sárospatak, Kisfaludy, 1932.; Kárász az ügy előtt a faluszeminárium néhány „földerítő útján” is részt vett a Bodrogközben. KÁRÁSZ József: Sárospataki emlékek, *Vásárhelyi Tanulmányok*, Hódmezővásárhely, Hódmezővásárhelyi Petőfi Művelődési Ház, 1964, 93.; Az antológia megjelenítésében Újszászy szerepét is sejteti: NAGY ANTAL Mihály (szerk.): *Újszászy Kálmán*, Budapest, Országos Pedagógiai Könyvtár és Múzeum, 2003, 14.

17 2021-ben a Tiszáninneni Református Egyházkerület Kárász Józsefet, Nagy Istvánt és Szabó Zoltánt rehabilitálta az 1932-es *Korán sötétedik*-ügyben. DIENES Dénes: Ajánló, *Reformás Magazin*, 2021/1, 42–43.

18 LAPIS József: Fejezetet írni a város „viharos, romantikus” múltjába, *Zempléni Múzsá*, 22. évfolyam, 2022/2, 36–46.

19 HUSZÁR Tibor: *Találkozások. Beszélgetések a két világháború közötti magyar szellemi-politikai mozgalmakról*, Budapest, Corvina Könyvkiadó, 2005, 340. (Kiss Sándor-interjú)

A *Korán sötétedik* megjelenése idején már működött a sárospataki faluszeminárium, mely elsősorban Újszászy Kálmán nevével fonódott össze. Újszászy Budapesten látta meg a napvilágot 1902-ben vidéki származású, református szülők gyermekeként. Már gimnazista korában élénken érdeklődött a társadalmi kérdések iránt, és érettségijét követően a Pro Christo Magyar Evangéliumi Keresztyén Diákszövetség tahi táborában ismerkedett meg a pataki teológusokkal, többek közt Szabó Zoltánnal. Ezzel sorsa mintegy hetven évre összeforr Patakka, bár látókörét hároméves peregrinálással (Glasgow, Basel, Athén) tágította, miután (Szabó Zoltánhoz hasonlóan) fontos szerepet játszott a sárospataki cserkészmozgalom elindításában. Újszászy 1932-ben Debrecenben filozófiai doktorátust, 1939-ben Szegeden egyetemi magántanári képesítést szerzett, miközben a pataki teológián a filozófiai–pedagógiai tanszéken tanított és aktívan részt vett a helyi egyesületi életben. 1931-től a Sárospatakon kibontakozó faluszeminárium, 1936-tól a népfőiskola egyik irányítója, 1944 és 1946 között a főiskola rektora volt. A népfőiskola 1948-ban – kényszerűen – megszűnt, a református intézmények közül a tanítóképzőt 1950-ben, a gimnáziumot 1952-ben államosították. 1951-ben megszüntették a teológiát is, a professzor azonban főkönyvtárosként is kitért a Sárospatak mellett, ahol létrehozta és vezette a sárospataki Tudományos Gyűjteményeket. 1952-ben a Zempléni Egyházmegye világi gondnoka, 1964-ben a Tiszáninneni Református Egyházkerület főgondnoka lett, vagyis okkal tekinthetjük őt a helyi közélet megkerülhetetlen alakjának.²⁰

Újszászy, a képzett tudós, igen gyakorlatias szemléletű pedagógusként tekintett feladataira. Bár viszonylag keveset publikált,²¹ elméletalkotó munkássága figyelemre méltó. Kora meghatározó vallási, valamint szellemi irányzataiból (Karl Barth munkássága, ébredési mozgalom, egzisztencializmus) egyaránt merített, amikor kialakította saját álláspontját a falukutatásban. Kiindulópontja, hogy a falu a nemzeti kultúra egyik fő letéteményese, s a nemzeti kultúra csupán az alapvetően transzcendens beállítottságú faluközösség és az immanens meghatározottságú (kis)város együttes, ám külön fejlődése által őrizhető meg. Ebből fakadóan minden olyan törekvés, ami e két szektor összeharmonizálását irányozza elő, a nemzeti kultúra pusztulásához vezet, vallotta. Ezzel Újszászy egyszerre határolódott el a parasztpolgárosodást hirdető népiektől (a szociográfus Szabó Zoltán, Kovács Imre, Erdei Ferenc 1943 előtt) és a problémát a marxizmus által megoldandónak vélő népi íróktól (Veres Péter, Darvas József, Erdei 1943-tól). Individualitás és kollektivitás dialektikájára épített történetfilozófiája korára, mint a kollektív formák nemzeti irányultságú újraéledésére tekintett, eszményévé pedig a nemzetközösségért tevékenyen munkálkodó, hívő ember vált. A faluszeminárium vezetője törekvéseik nevelési aspektusát emelte ki, ezzel ismételen elhatárolódva másoktól (Turul Szövetség, népiek, hivatalos falukutatók).

20 Kovács Áron: „Nekünk ez a történelmi helyzet adatott...” Újszászy Kálmán (1902–1994), Kézirat, URL: https://www.academia.edu/38644871/_Nek%C3%BCnk_uz_a_t%C3%B6rt%C3%A9nelmi_helyzet_adatott Utolsó letöltés: 2024. 02. 05.

21 DIENES Dénes: A sárospataki kollégiumi örökség a tudományos kutatásban – Újszászy Kálmán, *Sárospataki Füzetek*, 26. évfolyam, 2022/3, 113–118, 116–118.

Nagy vonalakban ezek a gondolatok alapozták meg a faluszeminárium ideológiáját, de a szeminárium kereteit, módszerét, jellegét és ebből adódóan eredményét is alapvetően befolyásolta Újszászy elemeiben, irányultságában és főképp lehetőségeiben időnként változó, ám célkitűzésében már a harmincas évek derekára kiforrt eszmerendszere. Ennek a „nyitott állandóságnak” és az egyházi alapoknak a magyar léptékkal mérve egyedülálló időtartamát köszönhetette a faluszeminárium.²² Újszászy személye köti össze a több aspektusokból egyébként is összetartozó szálakat. A professzor ugyanis a cserkészlet jótékony pedagógiai hatását továbbgondolva azt hangsúlyozta, hogy egy leendő tanító esetében nem az a fő kérdés, „hogyan fog tanítani, hanem az, hogy milyen lesz az a falu, vagy más közösség, amelynek a képe húsz–harminc esztendő múlva az ő munkájának nyomán fog kirajzolódni.” A fő cél, „hogy ebben a faluban tisztább gyermekek, egészségesebb élet, nagyobb és magyarabb műveltség, erősebben megalapozott jólét és több esztétikum” legyen a tanító (vagy éppen a lelkész) működésének következtében. Vagyis, egyfajta „céltudatos nemzetnevelő program” körvonalazódott már a cserkészcsapatoknál is Sárospatakon.²³

Bár a sokféleképpen magyarázható „nemzetnevelés” a Horthy-korszak egyik legfontosabb társadalompolitikai hívószava volt,²⁴ a Kollégium a radikalizálódó, markánsan jobboldali politikai klímájában is megőrizte sokszínűségét – aligha függetlenül a skólában tanító formátumos tanáregyenlőségektől. Közéjük tartozott Harsányi István gimnáziumi tanár, aki a harmincas évek derekán indította el kiterjedt népi tehetségmentő programját, miután nemzetközi tapasztalatokat szerzett egy Klebelsberg Kunó kultuszminiszter által alapított ösztöndíj jóvoltából.²⁵ Harsányi 1936-ban egyik péntek esti előadásában nyíltan beszélt arról, hogy Németországban, Olaszországban és a Szovjetunióban az irodalom propagandává silányult, az igazi írók sorsa az elhallgattatás, műveik máglyákra kerülnek. „(...) az irodalom úgyszólván kizárólagos feladatává tették az aktuális államforma érdekeinek szolgálatát. (...) A Szovjet módszere e területen teljesen megegyezik a Harmadik Birodalom és az olasz Fascismus módszerével” – fogalmazott Harsányi.²⁶ A nyugati irányban is hídfőállásokat építő klebelsbergi kultúrpolitika szolgálatában nyílt meg 1931-ben az angolszász-ori-

22 BARTHA ÁKOS: Falukutatás, falumisszió vagy falumunka? A sárospataki faluszeminárium és a két világháború közötti magyar falukutatás, *Zemléni Múzsá*, 11. évfolyam, 2011/1, 26–37.; és Uő.: A falukutatás filozófiája. Újszászy Kálmán két világháború közötti eszmerendszere és a falumunka, *Hitel*, 24. évfolyam, 2011/12, 96–116.

23 ÚJSZÁSZY KÁLMÁN: *A tanítóképzős cserkész munka*, Sárospatak, Kiszalud, 1933, 17–18.

24 VÖ. DÉVÉNYI ANNA: *Nemzetnevelés-parafrazisok. A nemzetépítéstől a hatalomkoncentrációig*, Pécs, Kronosz Kiadó, 2020.

25 KATTEIN-PORNÓI RITA: *Az Országos Magyar Falusi Tehetségmentés története*, (PhD-értekezés), Debrecen, Debreceni Egyetem, 2018, 96.; Harsányi István (1908–2002) a Sárospataki Református Kollégium gimnáziumának tanára, a tehetségmentés sárospataki modelljének kidolgozója. 1945 után kultúrpolitikus a koalíciós időszakban, majd az MTA Pszichológiai Intézetének munkatársa.

26 HARSÁNYI ISTVÁN: *Az író és az olvasó jogai. 1936. január 17.*, SRKT Gy Kt. Ha. I. 335. 16.

entációt követő sárospataki Angol Internátus,²⁷ ahol a gazdasági–szellemi–politikai elit (gyakran Budapestről érkező) gyermekei igyekeztek elsajátítani a magasműveltséget,²⁸ miközben a Kollégium hagyományosan a „szegények iskolájaként” tekintett magára.²⁹ Ez a kettősség természetesen nem nélkülözte a feszültségeket, ám a „kozmpolita, modernizációpárti szellemet” képviselő angolosok és „a vidéki tradíciókhoz jobban kötődő” tanítóképzősök és teológushallgatók rivalizálása összességében termékenyítően hatott a pataki diákéletre és vitakultúrára.³⁰

Vitás ügyekből nem is volt hiány. 1933 elején nemcsak a *Korán sötétedik*-ügy borzolta a kedélyeket a Bodrog partján, hanem a *Sárospataki Ifjúsági Közlönyben* előző év őszén megjelent radikális hangvételű cikkek körüli botrány is. „Sem a szoc. dem., sem a kommunizmus, sem a felinjekciózott kapitalista pártok nem kellenek!! (...) Krisztus, Marx, Engels, Ady, Petőfi, Arany, Móricz, Zilahy, Szabó D., mind ad nekünk valamit, amivel nagyobb darab kenyeret és szellemi megelégedést adhatunk!!!” – fogalmazott inkriminált cikkében Bodnár István tanítóképzős hallgató,³¹ akit 1933 márciusában távolítottak el a főiskoláról,³² hogy aztán a debreceni törvényszék kommunistaként ítélje el.³³ Ezek az ügyek érezhetően nyomot hagytak Újszászy Kálmánnak *A pataki diák lelki arca* címmel 1933 februárjában megtartott előadásán. Újszászy szerint az alapvetően elégedetlen és kritikus pataki diákot a „modern eszméáramlatok” iránti nagyfokú fogékonyság jellemzi. S mivel a koreszméket a szociális

27 Klebelsberg tudománypolitikájához: UJVÁRY Gábor: „Egy európai formátumú államférfi”. *Klebelsberg Kuno (1875–1932)*, Pécs – Budapest, Kronosz Kiadó – Magyar Történelmi Társulat, 2014, 103–136.

28 KÉZI Erzsébet: *Egy megvalósult klebelsbergi koncepció. A sárospataki Angol Internátus*, Budapest, Eötvös József Könyv-kiadó, 2004.

29 Barcza József szerint ugyanakkor a pataki gimnázium „a gazdasági válság után egészen a második világháború végéig gyakorlatilag az értelmiség iskolája lett.” BARCZA József: A Kollégium története 1919 után, in: a TISZÁNINENI REFORMÁTUS EGYHÁZKERÜLET ELNÖKSÉGE (szerk.): *A Sárospataki Református Kollégium: tanulmányok alapításának 450. évfordulójára*, Budapest, Református Zsinati Iroda, 1981, 245–261, 256.; A munkás- és parasztszármazású diákok száma 1938-tól nőtt meg – az országos tendenciákkal párhuzamosan – jelentősen az intézményben. KÉZI Erzsébet: Nyelvoktatás és iskolai rekrutáció: a lemorzsolódás okai a sárospataki református kollégium tanulói között [1931–1946] Sárospatakon, *Iskolakultúra*, 15. évfolyam, 2005/10, 97–106, 104.

30 DIENES Dénes – UGRAI János: *A Sárospataki Református Kollégium története*, Sárospatak, Hernád Kiadó, 2013, 185.; Míg a visszaemlékezések általában a pataki gimnázium demokratikus szellemét hangsúlyozzák, egyes korabeli leírások az Angol Internátusban lakók és a többi diák elkülönüléséről adnak számot. Vö.: BARTHA Ákos: Csoporthéziók és széttartó narratívák. Egy társadalomrajz a két világháború közti sárospataki diákságról, *Educatio*, 21. évfolyam, 2012/2, 321–327.

31 Idézi és elemzi: NAGY Károly Zsolt: Virrad már?, *Sárospataki Füzetek*, 26. évfolyam, 2022/3, 189–202, 197–198.

32 A sárospataki szenzáció, *Sárospataki Református Lapok* (a továbbiakban: *SRL*), 28. évfolyam, 17. szám, 1933. április 23., 106–107, 106.

33 Elítélték a sárospataki kommunista szervezkedés vezetőit, *Pécsi Napló*, 42. évfolyam, 245. szám, 1933. október 27., péntek, 4.; Megemlítené, hogy a Patakon maturált Rácz Istvánt többek között Rajk Lászlóval együtt tartóztatták le, majd ítélték el Budapesten. Vö. Moszkvai pénzzel akarta felborítani Budapest nyugalmát a vörös diákszövetség, *Függetlenség*, 1. évfolyam, 5. szám, 1933. február 21., kedd, 1–2.; Vö. Ítélet a diákok és tanárok kommunista pörében, *Népszava*, 61. évfolyam, 108. szám, 1933. május 13., szombat, 8.

problémák uralják, ezért a pataki diákok szociális érdeklődése „a problémáknak erősen baloldali megragadásában, a bennük rejtőző szélsőséges lehetőségek iránti szimpátiában, esetleg éppen tevékenységben” és „egy bizonyos fajta materializmusban” ölt testet, melynek csak az evangélium szabhat határt.³⁴

A második világháború idején azonban az Újszászy által emlegetett „modern eszméáramlatok” már elsősorban nem baloldaliként definiálható tettekben, hanem a szélsőjobboldal által generált diskurzusokban (majd cselekményekben) öltöttek testet Magyarországon.³⁵ A Gombos Gyula által 1941 és 1944 között szerkesztett *Magyar Út* antiszemita cikkei is érzékeltetik, hogy ez a fajta korhangulat a népi mozgalmat sem hagyta érintetlenül.³⁶ Bár Újszászy Kálmán visszaemlékezése szerint Sárospatakon vigyáztak, hogy „jobbratolódás ne legyen”,³⁷ három 1941-es teológusdolgozat árnyalja ezt az emlékképet. Az egyik szerző szerint a gimnáziumban a diákok kirekesztették zsidó származású osztálytársaikat, akik „rendszerint külön padban is ülnek”,³⁸ egy másik teológus pedig úgy tudta, a Humán Internátus lakói „könyvégetési szertartásokat” is tartottak ponyvaellenes hevületükben.³⁹ A harmadik teológusnövendék, Lipkovits József szerint nemcsak a gimnazisták, de a teológusok is „a nemzetnek kárt okozó népcsoportokként” tekintettek a nemzetiségekre. A kassai illetőségű Lipkovits három csoportot különített el a hallgatóság körében: a helyben érettségizettek egységes, összetartó és uralkodó csapatát, a felvidéki diákok egyre fogyó társaságát, illetve a Miskolcra és egyéb városokból érkező, „tekintélyes számú” társaságot. Mellettük a szerző szerint létezett egy „anacionális csoport” is. Lipkovits arról is írt a harmadik (faji alapú) zsidótörvény elfogadásának idején, hogy a pataki teológusnövendékek „a zsidóságot általában nagy veszedelemnek tartják a magyarságra nézve és szigorúbb intézkedéseket sürgetnek ellene”. Meglátása szerint „a radikális iránytól az enyhébbekig több árnyalat” mutatkozott e kérdésben, ám a legradikálisabbak éppen az első (sárospataki) csoportból kerültek ki. Ezek a teológusok népi elveket vallanak, mélyen reformátusok, „szociális és csak ma-

34 ÚJSZÁSZY Kálmán: A pataki diák lelki arca, in: BALASSA – KOVÁTS – SZENTIMREI: i. m., 263–270.; A szöveg nem „az 1930-as évek végén keletkezett”, hanem a Teológia 1933. február 16-i csendes napján elhangzott előadás leírata. Vö. Hírek, SRL, 28. évfolyam, 8. szám, 1933. február 19., 51–52.

35 Szabó Zoltán 1942-ben az országgyűlésben támogatta a zsidók mező- és erdőgazdasági ingatlanairól szóló törvényjavaslatot, Újszászy pedig ugyanebben az évben megjelent tanulmányában, miközben elhatárolódott „a zsidó” faji meghatározásától, általános magatartás- és mentalitásbeli különbséget tételezett fel „magyar” és „zsidó” között. Kárász József és Bodnár István szélsőjobboldali lapoknak, az imrédysta *Egyedül Vagyunk*nak, illetve a nemzetiszocialista *Magyarságnak* dolgozott ezekben az években. Vö. BARTHA Ákos: A Sárospataki Református Kollégium faluszemináriuma (1931–1951) és a változó politikai rezsimek, *Szociálpedagógia* (megjelenés előtt).

36 PAPP István: *A magyar népi mozgalom története. 1920–1990*, Budapest, Jaffa Kiadó, 2012, 180.

37 HUSZÁR Tibor: „A szociográfiai szemlélettel el lehet jutni a legmesszebb, csak a csúcsra nem!” Huszár Tibor beszélgetése Újszászy Kálmánnal, in: BALASSA – KOVÁTS – SZENTIMREI: i. m., 37–46, 44.

38 KOVÁTS Árpád: *Adalékok a pataki diák társadalomrajzához*, Sárospatak, 1941. Sárospataki Református Kollégium Tudományos Gyűjteményei, Adattár, Faluszemináriumi kéziratok (a továbbiakban: SRKTGY At. Fsz. kt.) 1051. 7–9.

39 MAJOR Zoltán: *Adalékok a sárospataki diák művelődésrajzához*, Sárospatak, 1941. SRKTGY At. Fsz. kt. 1052. 19.

gyar érdekeket néznek”, vagyis „egyhangúlag a földreform pártján állanak. Ezt tartják a nemzeti megújulás egyik előfeltételének”. Kifejezetten a népiekre hajaz a szerző azon észrevétele is, hogy egyes teológusnövendékek nagyobb veszélynek tartották a német kisebbséget, „mint a zsidóságot, mert nem lehet ellene védekezni”⁴⁰ – fogalmazott a „szelídlelkű, jó magaviseletű ifjúként” ismert szerző.⁴¹

Az 1937 és 1943 között pataki gimnazista Vitányi Iván szintén úgy emlékezett, hogy a diákok többsége elfogadta a hivatalos „nemzeti-keresztény” ideológiát, ám szerinte ez a többség nem foglalkozott politikával. Mellétük jelen volt a népi írók minden árnyalata, valamint a liberális, sőt a baloldali gondolat is, míg a legkisebb támogatottsággal a szélsőjobboldal büszkélkedhetett, vélekedett Vitányi. Az országban több helyütt is tanuló későbbi szociológus szerint a pataki tanárok nyitottabbak és bátrabbak voltak az átlagosnál. Emlékei szerint egyikük, Palumbo Gyula szembesítette osztályát a 1942. januári újvidéki razzia amorálisával, az arra érdemesültek pedig tiltott gyümölcsökre is lelhetek az ódon falak között. Ekképp Vitányi a kollégium nagykönyvtárában ismerkedett meg Marxszal Gulyás József irodalomtudós-könyvtáros jóvoltából.⁴² A skóla – bizonyos határok közt a nyilvánosság előtt is vállalt – nyitottságát érzékelteti, hogy Vitányi nem csak a Magyar Parasztszövetség fővárosi rendezvényén szavalt József Attila-verset 1942-ben, hanem a pataki kollégium október 6-i ünnepélyén is,⁴³ jóllehet a költő 1942. május 3-i újratemetése a baloldal erődemonstrációja volt Budapesten.⁴⁴

A faluszeminárium működése

Az ország egyik első falukutató csoportjaként megalakuló pataki „szociális önképzőkör” a teológusdiákok kérése nyomán alakult meg 1931-ben, tehát öt évvel a nagy szociográfiák országos berobbanása előtt, a kollégium 400 éves jubileumának évében és a világgazdasági válság közepén.⁴⁵ A „szociológiai szeminárium”-ként létre-

40 LIPKOVITS József: *Adalékok a pataki diák nemzeti rajzához*, Sárospatak, 1941. SRKTGY At. Fsz. kt. 1050. 12–19. (Mind Kováts, mind Major és Lipkovits aktívan részt vettek a faluszeminárium munkájában.)

41 Lipkovits támogatásban is részesült a Szabó Zoltán 1931-ben elhunyt felségének nevét viselő alaptól. TÁRCZY Árpád – Dr. ÚJSZÁSZY Kálmán (szerk.): *A Sárospataki Ref. Főiskola theol. akadémiai és gimnáziumi évkönyve az 1942–43-ik iskolai évről*, Sárospatak, Kisfaludy, 1943, 49, 74.

42 VITÁNYI Iván: *A küszöbember. Életem története Horthytól Orbánig*, Budapest, Noran Libro, 2014, 63.; Újszászy, Vitányi és Lipkovits reflexióinak látszólagos ellentmondásai feloldhatóak, ha feltételezzük, hogy az előbbi két szerző nem tekintette szélsőjobboldalinak a népi mozgalom jobb szárnyát.

43 A Magyar Parasztszövetség Szent István-heti kulturestje, *Ujság*, 18. évfolyam, 188. szám, 1942. augusztus 20. csütörtök, 7.; TÁRCZY – ÚJSZÁSZY: i. m., 23.

44 Vö. VALACHI Anna: Kollektív neurózis a József Attila-kultuszban. Spontán és irányított emlékezet – mélylélektani nézőpontból, *Eső*, 10. évfolyam, 2007/1, 66–79.; Szélesebb kontextusban: TVERDOTA György: *A komor föltámadás titka. A József Attila-kultusz születése*, Budapest, Pannonica, 1998.

45 A recesszió igen érzékenyen érintette a régiót, mivel a gazdasági válság okozta áresés itt az országos átlaghoz viszonyítva gyorsabb és jóval nagyobb volt. ORBÁN Sándor (szerk.): *Borsod-Abaúj-Zemplén megye története és legújabb kori adattára*, Miskolc, Borsod-Abaúj-Zemplén megye Tanácsa Végrehajtó Bizottsága, 1970, 146.

jövő csoport önképzőköri rendszerben kezdte meg működését, vagyis a hallgatók felkérték a Teológiára frissen kinevezett Újszászy Kálmán professzort, hogy szervezze meg számukra a társadalomismeret elsajátításának intézménybeli lehetőségét. A diákok (egyház)szociológiai felméréseket, szellemi és tárgyi néprajzi gyűjtéseket végeztek, valamint fénykép- és levelezőlap gyűjtéssel is foglalkoztak. Emellett kiállításokat rendeztek, negyvenkötetes vándorkönyvtárakat létesítettek és egyéb szociális munkáikkal bekapcsolódtak más egyesületek munkájába is. Az anyagiak előteremtésében az Országos Központi Hitelszövetkezet, a Tiszáninnyi Egyházkerület, a Főiskola, a Faluszövetség és főként az Egyetemes Konvent segédkezett, bár a tagok gyakran maguk fedezték kiadásai egy részét.

A faluszeminárium egyik legfontosabb eleme a félévenkénti vidéki „kiszállás” volt a három fő munkaterület (Hegyköz, Hegyalja, Bodrogló) valamelyikébe, ahol evangelizációs feladatok ellátása mellett a falu és a református gyülekezet körében gyűjtötték a résztvevők adatokat Újszászy kézikönyvének segítségével.⁴⁶ Az eleinte püspöki ajánlással segített, Patakon gondosan előkészített kiszállások meghatározott forgatókönyv alapján zajlottak. Egyszerre 12–15, lehetőleg egymás közelében fekvő falut látogattak meg a hallgatók, így munkájuk nem szigetelődött el, és alkalmas volt egy-egy kérdéskör regionális vonatkozásainak alapos körbejárására. Érdeklődésük lehetett gazdasági, társadalmi, kulturális, vagy éppen egyház-szociológiai irányultságú is. A diákok kettessel érkeztek, a református lelkésznel, a tanítónál, vagy valamelyik gazda házában szálltak meg, és általában három napig (szombaton, vasárnap és hétfőn) maradtak a terepen.⁴⁷

A kor faluirodalmát a szeminaristák Patakon ismerték meg folyamatosan bővülő szemináriumi könyvtáruk segítségével, és itt készítették elő, valamint értékelték ki a kiszállásokat is. A sikerültebb felmérések alapján készültek el a szociográfiai dolgozatok, bár a Faluszemináriumi Kéziratok közé nemcsak a tagok által írt tanulmányok kerültek, hanem a vidéki intelligencia – gyakorta épp az önképzőkör hatására készített – helytörténeti munkái is. A tagok elméleti képzésükön, az úgynevezett „szerda esteken” végigtárgyalták a kor faluirodalmát, pártállástól függetlenül, a konzervatív Scherer Péter Páltól a marxizmussal is rokonszenvező Veres Péterrel bezárólag. A harminc évek igen sokféle gondolkodója került itt terítékre, mindenekelőtt a népi írók csapata. Mellettük azonban néprajztudósok (Györffy István), antropológusok (Bartucz Lajos) és a hazai eugenika atyjának, Méhelly Lajosnak a munkásságával is foglalkoztak a szeminaristák. Nem hiányozhattak a nagybirtokvédő, konzervatív beállítottságú teoretikusok (Bodor Antal, Scherer Péter Pál, Johan Béla) sem a repertoárból. Jelzésértékű, hogy a folyóiratok közül a *Választ* és a *Magyar Szemlét* egyaránt

46 Újszászy Kálmán: *A falu. Útmutatás a falu tanulmányozásához*, Sárospatak, Kisfaludy, 1936.

47 A sárospataki főiskola faluszemináriumának beszámolója az 1936. május 15–16-i falumunkás kongresszuson. BARTHA Ákos: Egy dokumentum a sárospataki faluszeminárium (1931–1951) történetéből, *Sárospataki Füzetek*, 15. évfolyam, 2011/1, 97–104.

járatta a szeminárium.⁴⁸ A szeminárium nyitottságát érzékelteti az 1945 után élvonalbeli kommunista politikuspályát befutó Jánosi Ferenc,⁴⁹ illetve az amerikai emigráció erős emberévé avanzsáló Bertalan Imre⁵⁰ – igen eltérő – életútja is.

A tagság gerincét eleinte teológuscserkészek adták, közöttük is jelentékeny a jó képességű, nyelveket beszélő, külföldi ösztöndíjas diákok száma. Noha az állami szektorban dolgozó szülők gyermekei közül is szép számban csatlakoztak az önképzőkörhöz, legtöbbször mégis a „földből élő” családokból érkeztek – bár ez a többség nem abszolút. A nem paraszti származású tagság abszolút többségét Újszászy Kálmán visszaemlékezése is megerősíti.⁵¹ A faluszeminárium tagsága 17 és 37 fő között mozgott, a szemináriumvezető úgy nyilatkozott, hogy 30 fő az ideális létszám. A diákok érdeklődése a népi írók felfutásának idején tetőzött, majd a terület-visszacsatolások euforikus hangulatában fokozatosan kikerült a közélet és a nagypolitika fókuszából a falu (úgy Sárospatakon, mint országosan). 1945 után pedig már teljesen új politikai keretek között folytatódott a munka.

A szeminárium életében tehát három korszakot különíthetünk el. Az első időintervallum az 1938-as határmódosításig tartott, és összességében ezt tekinthetjük – az országos viszonyokkal összhangban – a faluszeminárium fénykorának. 1933 őszétől 1936-ig (tehát még az országos falukutatóláza előtt) 44 faluba történt kiszállás, ami alapján 25 falu településrajzi, 17 falu egészségügyi és 34 falu egyház-szociológiai adatait dolgozták fel a tagok néprajzi és egyéb gyűjtések mellett. Ugyanakkor nemcsak szűkebb pátriájukban ténykedtek. A Dunántúl református magyar falvaiban az ekkoriban nemzetpolitikai vitákat generáló „egykekérdést” is tanulmányozták.⁵² Az országos érdeklődés csúcspontja előtt még két további eseményt kell kiemelnünk. 1935-ben pataki diákok Újszászy Kálmán vezetésével és faluszeminaristák részvételével megrendezték az első magyar önkéntes diákmunkatábort, mely jelentékeny médiavisszhangot keltett. A sárospataki diákok útépítése szimbolikus tetté nemesedett,

48 *A faluszeminárium munkanaplói*, SRKTGy At. Fsz. kt. 1874–1881.; Maga a faluszemináriumi könyvtár jóval nagyobb és szélesebb körű volt. Általánosságban elmondható a szemléletbeli nyitottság, a falucentrikusság és a földreform irodalmának feltűnően nagyszámú jelenléte. Vö. A sárospataki főiskola faluszemináriuma könyvtárának leltárkönyve 1–624. számig. SRKTGy At. Fsz. kt. 284. Hiányos.

49 Jánosi Ferenc (1916–1968) Sárospatakon szerzett református lelkészi oklevelet, a világháborúban szovjet hadifogságba esett, 1951 és 1954 között népművelési miniszterhelyettes. Feleségül vette Nagy Imre lányát. 1956 után elítélték, majd leváltárosként helyezkedett el.

50 Bertalan Imre (1918–2008) a sárospataki Teológia elvégzése után, 1946 végén érkezett az Egyesült Államokba, ahol az Amerikai Magyar Református Egyesület, az Amerikai Magyar Szövetség, az Amerikai Magyar Koalíció, valamint a Magyarok Világszövetsége Amerikai Tanácsának vezetésében is tevékenykedett.

51 HUSZÁR: A szociográfiai szemlélettel, 39.

52 SRKTGy At. Fsz. kt. 2496. Vö. FÜRJÉSZ István: Az Ormányságról, *Sárospataki Ifjúsági Közlöny* (a továbbiakban: *SK*), 50. évfolyam, 1934. november, 28.; és Uő.: Somogyi falvak, *SRL*, 40. évfolyam, 1935/5, 28.; Kovács István: Lelkipásztorok és tanítók, mint az élet harcosai a halódó Baranyában, Somogyban, *SRL*, 29. évfolyam, 1934/43, 233–234.; Uő.: Lelkipásztorok és tanítók, mint az élet harcosai a halódó Baranyában, Somogyban, *SRL*, 29. évfolyam, 1934/45, 247.; A korabeli egykediskurzusokhoz: KOLOH Gábor: *Szántani lehet, de vetni nem muszáj*. *Az ormánysági egykezés története (1790–1941)*, Budapest, Bölcsészettudományi Kutatóközpont Történettudományi Intézet, 2021, 20–38.

hiszen több jobboldali közéleti szereplő (Oláh György, Milotay István) az értelmiségi ifjúság fizikai munkásság felé való nyitásaként értelmezte a táborot.⁵³ A másik esemény nem visszhangja, hanem inkább a hivatalos elismerés miatt fontos. Az Országos Széchenyi Szövetség 1936 májusában Teleki Pál elnökletével megtartott falumunkás kongresszusán ugyanis a sárospataki diákok öt év távlatából tekinthettek vissza eredményeikre, ennek megfelelően Újszászy igen részletesen értekezhetett céljaikról és munkásságukról.⁵⁴ Teleki 1938-ban el is látogatott Patakra, ahol „különösen a faluszemináriumi és cserkészmunka érdekelt a minisztert.”⁵⁵ A kölcsönös bizalmat jelzi, hogy a Teológia „két végzett hallgatót jelentett be” a kultuszminiszter politikai által patronált Táj- és Néphagyománykutató Központ tanfolyamára,⁵⁶ illetve – mindenekelőtt –, hogy 1939-ben az immáron miniszterelnökké kinevezett Teleki hívására lett kormánypárti honatya Szabó Zoltán.⁵⁷ Ezek a vonatkozások azonban már a második korszak krónikájához tartoznak.

A második korszak az első bécsi döntéstől 1945-ig tartott. A határrevíziót kitörő lelkesedéssel fogadta a kollégium, ami nem meglepő, mivel az iskola hagyományos bázisának jelentős része az 1920-ban elcsatolt területekre esett. A szemináriumi munka rendjét a spontán megmozdulások váltották fel ezen az őszön. A kollégium fiatalsága segélyakciókat szervezett, valamint felajánlotta segítségét a nagykéméri református templom újrabeépítéséhez. A renoválás pikantériája, hogy éppen az egyik faluszemináriumi forrás tudósít róla, miként fosztották ki a bevonuló magyar katonák ezt a templomot, még a szószéket is elvíve.⁵⁸ Ami a konkrét szemináriumi munkát illeti, az 1938. őszi zajos események utáni tanévben már rendszeres kiszállásokról és az elmúlt évhez képest kétszeres könyvtárforgalomról értesülünk, az 1940/41-es tanévben pedig már 6–10 tanítóképzős növendék is részt vett a munkában. Sőt, a háborús konjunktúra jótékony hatással lehetett a pénzügyi lehetőségekre is, mivel a következő évben a szemináriumi könyvtár 145 kötetes, főleg vásárlás útján történt gyarapodásáról tudósít az év végi jelentés. Az 1942/43-as tanévben ugyanakkor ismét elmaradtak a kiszállások, ami részben a vezetőtanár más irányú elfoglaltságának,⁵⁹ részben a teológushallgatók csekély számának volt köszönhető.

53 A munkatáborról képes beszámolót közölt a német, nemzetiszocialista *Arbeit und Wehr* is. Vö. BARTHA Ákos: Magyarország első Nemzeti Munkatábor. A sárospataki diákok útépitése, *Sárospataki Füzetek*, 14. évfolyam, 2010/4, 59–81, 70–71.

54 SRKTGY At. Fsz. kt. 2803., és SALAMON Konrád: *Utak a Márciusi Front felé*, Budapest, Magvető Könyvkiadó, 1982, 57.

55 KÉZI: *Egy megvalósult klebelsbergi koncepció*, 156.

56 Vö. Teleki miniszter terve a falukutatás megszervezésére, *SRL*, 33. évfolyam, 1938/40, 194–195.

57 Teleki cserkészvonalról ismerte Szabót. SZABÓ Zoltán: Curriculum Vitae [1945], in: KOVÁTS Dániel (szerk.): *Az igazság ösvényén. Szabó Zoltán emlékkönyv*, Sárospatak, Nemzeti Kulturális Alap, 2016, 10.

58 Végül 1941. október 5-én tartották meg ünnepélyes keretek között a templomnyitó istentiszteletet. BARTHA Ákos: Adalék a sárospataki faluszeminárium (1931–1951) felvidéki vonatkozásaihoz. Kapcsolatok az első bécsi döntéstől 1945-ig, in: ANTOS Balázs – TAMÁS Ágnes (szerk.): *Szemelvények ötszáz év magyar történelméből*, Szeged, SZTE BTK Történelemtudományi Doktori Iskola, 2011, 117–131, 125–127.

59 Újszászy 1942 és 1944 között a Teológia igazgatója volt.

A kollégiumot is érintő sorozások és a világháborús események még inkább a belső munkára irányították a tagság figyelmét.

1945-tel beköszöntött a – nem túl stabil lábakon álló – honi demokrácia, ezzel pedig a szeminárium harmadik korszaka. A demokratikus változásokat üdvözte a kollégium, bár a korábban sokat emlegetett, most valósággá lett földreform következtében az intézmény elveszítette birtokait. Ez igen súlyosan érintette az iskola mindennapjait, mivel 1945 előtt a tandíjbevétel, az egyházkerületi kultúradó és az államsegély mellett az általában bérbe adott földek jövedelme biztosította a kollégium működését.⁶⁰ A „szabadoktatás” háttérüül létrejövő Magyar Népi Művelődési Intézet mindenestre komoly pataki kapcsolatokkal rendelkezett; igazgatója Harsányi István lett, az intézet ismeretterjesztő sorozata pedig Újszászy faluszemináriumot bemutató füzetével indult el.⁶¹ Mivel a professzor egy további kiadvánnyal szerepelt az összesen tíz számot megélt vállalkozásban, eggyel-eggyel pedig Rácz István⁶² és Barsi Ernő,⁶³ láthatóan fontos szerepet játszottak a szervezet életében a pataki kötődésű értelmiségiek. Az MNMI pártolta a különböző népi kezdeményezéseket, népfőiskolákat, szabadiskolákat, ám legintenzívebb kapcsolata éppen a sárospataki Szabadművelődési Akadémiával alakult ki.⁶⁴ Rácz István a nagy hagyományú sárospataki népfőiskolai tanfolyamot fejlesztette előbb népfőiskolává, majd „akadémiává”. Az 1945 után három hónapossá bővülő népfőiskola több ponton kapcsolódott a faluszemináriumhoz. Mindenekelőtt a toborzást elsősorban Újszászy hajdani tanítványai, vagyis azok a már a régióban pásztoroló lelkészek végezték, akik annak idején a faluszeminárium tagjai voltak. Emellett a kollégiumba érkező népfőiskolások használhatták a munkakör helyiségeit és falujukba hazatérve magukkal vitték annak kölcsönkönyvtárát.⁶⁵ Az 1945-ös nekibuzdulás nem is múlt el nyomtalanul. Sikeres emberekké lett népfőiskolások karrierútjai támasztják alá Újszászy utólagos vélekedését, miszerint a tehetségmentés ügyében „nem volt semmi sem fölösleges és nem volt semmi sem hiába[való]”.⁶⁶

Jóllehet, az önképzőkörnek 1945 után (politikai okokból) sokáig nélkülöznie kellett a szerda esti összejöveteleket és kiszállásokat is, a frontot épségben átvészelő

60 DIENES – UGRAI: i. m., 163.; Mindez szükségessé tette a szupplikáció intézményének felélesztését is. A diákok a hitsorsosok közt végzett – a hatalom által egyre gyanakvóbban kezelt – gyűjtései a kollégium pénztelenségén voltak hivatva segíteni. BILKAY Ruth – LACZKÓ Gabriella: *Szupplikáció a Sárospataki Református Kollégiumban: 1945–1951*, Sárospatak, Sárospataki Református Kollégium Tudományos Gyűjteményei, 2002.

61 ÚJSZÁSZY Kálmán: *A sárospataki főiskola faluszemináriuma*, Budapest, MNMI, 1947.

62 Rácz István (1908–1998) fotóművész, műfordító. Kalandos életéről, emigrációiról lásd önéletrajzi regényét: RÁ CZ István: *A semmi partján*, Budapest, Magvető Könyvkiadó, 1991. Rácz és Harsányi Patakon osztály- és cserkészársak, a budapesti Eötvös Collegiumban pedig évfolyamtársak voltak. HARSÁNYI István: *Rácz István, a pataki Odüsszeusz*, 1986, SRKTGy Kt. Ha. I. 575.

63 Barsi Ernő zenepedagógus, zenetörténész, néprajzkutató. A faluszeminárium iránymutató szerepét hangsúlyozza életútjában: BARS I Ernő: *Utam a faluszemináriummal*, 1988, SRKTGy Adattár. Fsz. Kt. 988.

64 HARSÁNYI István: *A Magyar Népi Művelődési Intézet: 1946–1948. Történet és dokumentumok*, Budapest, Országos Közművelődési Központ, 1988, 105–106.

65 RÁ CZ: i. m., 429–432.

66 Újszászy Kálmán levele Harsányi Istvánnak, 1966. szeptember 7., SRKTGy Kt. Ha. I. 933.

gyűjtemények adományokkal és a főiskola segítségével történő gyarapítása oly sikeres volt ezekben az években, hogy körvonalazódott a faluszeminárium „tájmúzeumma”, „tájéntézet” való átalakítása is. 1947-ben a szeminárium már elég erős volt ahhoz, hogy az Egyházak Világtanácsa segítségével pályázatot írjon ki a felvidéki lelkészek impériumváltás utáni sorsának nyomon követésére. A szépszámu beérkezett pályamű komor képet fest a „magyar időkben” hivatalt viselt lelkészek sorsáról: kitoloncolásukról, a lakosságcsere-programról és a cseh vidékekre való deportálásról.⁶⁷ Az 1947/48-as tanév az amerikai kapcsolatfelvétel miatt is jelentős. Mindez szintén egy pályázat keretein belül történt, mely a kinti „magyarság életével kapcsolatos tárgyi, vagy írott emlékeket” igyekezett feltárni. Mivel a századelős amerikai kivándorlás egyik fő gócpontja épp a főiskola vonzáskörzete volt, a kollégium és a szeminárium is fontosnak tartotta az Amerikába kivándorolt reformátusok életének nyomon követését, ami egyrészt az itt maradtaktól való gyűjtést, másrészt a kintiekkel való kapcsolatfelvételt, valamint a Patakon végzett lelkészek Amerikába való kijuttatását jelentette.⁶⁸

A legfontosabb pályázatok tehát az utolsó pillanatban születtek, mivel az 1948-ra totális hatalmat kiépítő kommunista államhatalom tabusította a kisebbségi magyarság ügyét. Érdekes módon ez az egyetlen tanév (1947/48) a világháború után, amikor a szeminárium a kialakított munkaformák mindegyikében dolgozhatott, sőt új munkaágak is körvonalazódtak. A heti összejöveteleket ekkor már a teológus és a tanítóképzős hallgatók mellett a kertészeti középiskolások, a leányinternátus, a szabad akadémia, valamint a fiú és lány népfőiskola diákjainak bevonásával tartották. Noha még ekkor is gyarapodtak a gyűjtemények, az 1948/49-es tanévben már a munkaközösségnek is szembesülnie kellett az államvezetés diktatórikus fordulatával. Különlegesebb ebből a korszakból a „termelő munka szociográfiájához” kapcsolódó gyűjtések, illetve a „gyárkutatások”, melyek már nem az 1945-ös változások bizakodó hangulatát tükrözik, hanem a fordulat éve utáni nyomasztó légkörről tanúskodnak. A sárospataki teológia – és értelemszerűen a faluszeminárium – végül 1951-ben zárta be kapuit, a hallgatók Debrecenbe vagy Budapestre kényszerültek átiratkozni, ezzel pedig kezdetét vette a faluszeminárium gyűjteményi korszaka.⁶⁹

Összegzés

Bár, mint láthattuk, a két világháború között nemcsak politikailag motivált szerzők foglalatostoktad társadalom-leírással – pro és kontra –, hanem egyes falvak életének (leendő) irányítói is, a vidéki intelligencia által művelt népeletkutatás kevésbé ismert ága a Horthy-kori falukutatásnak.⁷⁰ A helyi tanítók, lelkészek, lelkésznevelendékek

67 A pályaműveket részletesen értelmezem: BARTHA Ákos: Iskola a határon. 20. századi felvidéki életutak és dokumentumok a sárospataki Faluszemináriumi Kéziratokban, *Mediárium*, 5. évfolyam, 2012/4, 5–25.

68 FEJŐS Zoltán: A nagy tervek és az építkezések korszaka, *Múzeumcafé*, 16. évfolyam, 2022/1–2, 67–76.

69 Az 1945 utáni évekhez átfogó jelleggel: BARTHA Ákos: Falukutatás a kiépülő diktatúra árnyékában. A sárospataki faluszeminárium 1945 és 1951 között, *Valóság*, 56. évfolyam, 2013/3, 51–70.

70 Lásd például az alábbi kötetben szereplő dolgozatokat: TÖRKÖS Veronika (szerk.): *Falurajzok 1935*, Budapest, MTA Szociológiai Kutató Intézet, 1990.

nem törtek irodalmi babérokra és nem akartak minden esetben hangulatot kelteni. Munkáik nem is feltétlenül kidolgozottabbak a politikai töltetű műveknél. Az állami elkötelezettségeik miatt a hivatalos irányhoz húzó, de gyakorta népi munkákon szocializálódó népéletkutatók leggyakoribb hiányossága épp azoknak a sebeknek a fel nem tárása – mindenekelőtt a társadalmi egyenlőtlenségek *okaié* –, amit a népi szociográfia oly kimerítően elvégzett. A helyi intelligencia több (leendő) tagja ugyanakkor lelkiismeretesen adatolta községe életét, valamint a falu fontosabb történéseit, mely a nagyobb perspektívában gondolkodó népi és hivatalos szerzők horizontján kívül esett. Írásaik nemcsak a helytörténészek számára lehetnek érdekesek, hanem a Horthy-kori egyesületek számbavételéhez is fontos források, amellet, hogy az életmódtörténethez is sok tekintetben új adalékokkal szolgálnak. A népi szociográfusok, a hivatalos falukutatók és a népéletkutatók szövegei tehát nem egymást kizáró narratívák, hanem egymást komplementer módon kiegészítő és természetesen alapvető forráskritikát igénylő társadalomtörténeti kútfők a két világháború közti Magyarországról. Sőt, Sárospatakon – egyedülálló módon – egészen 1951-ig működött egy folyamatosan változó tagságú, a politikai keretekhez mindig alkalmazkodó, ám koncepciójában következetesen valóságfeltáró célzatú népéletkutató munkaközösség.

Ethnographers on the banks of the Bodrog: the Rural Research Workshop of Sárospatak

Based on the available literature and relevant sources, the study discusses the Sárospatak Rural Research Workshop, founded in 1931 by the theology students of Patak and operating uniquely until 1951 among the Hungarian village research workshops.

First, the author outlines the socio-historical and ideological background of the Rural Research Workshop, then briefly discusses the relationship between the students of Sárospatak and the village research at that time, including the role of Zoltán Szabó.

Kálmán Újszászy initiated the Rural Research Workshop at the request of the students, who received his doctorate in philosophy and was newly appointed to the Theology Faculty. The reader can also get to know the theology professor's system of ideas concerning village research, which provides a stable framework for practical work.

The essay also focuses on the sensitive issues of the early thirties regarding the seething student life, which took on a political dimension immediately, and the intellectual orientation of the theology students during the Second World War. Finally, the three-period work of the Rural Research Workshop in Sárospatak is discussed in the context of national village research.

Keywords:

village research, sociography, Reformed College of Sárospatak, Zoltán Szabó, Kálmán Újszászy

Hallgatók várják a futást. Sárospataki Református Főiskola, 1942.
(Sárospataki Református Kollégium Tudományos Gyűjteményei Adattára. B. 266.)

„Okunk és jogunk van. És Te hiszel benne,
 hogy a tehetség áttör minden gáton,
 ha az erő biztatja, hogy megálljon.
 Így kell lennie, mert ha nem így lenne,
 a rossz meg a rút győzne a világon.
 A tehetség az élet adománya:
 halhatatlanság az élők között-
 a tehetség a boldog Isten lánya,
 szépség és jószág, igaz és örök.”

/Képes Géza: Halhatatlanság az élők között/

Kattein-Pornói
 Rita

HALHATATLANSÁG AZ ÉLŐK KÖZÖTT. EGY ÉLET A TEHETSÉGGONDOZÁS SZOLGÁLATÁBAN

Így köszönti Képes Géza barátját 1988. január 20-án, 80. születésnapján. Bár személyesen nem ismertem Harsányi Istvánt, de a levéltári dokumentumokból, megjelent műveiből, folyóiratok hasábjairól szellemisége, tanári habitusa, eltökéltsége megérintett és magával ragadott. A tehetséggondozás neveléstörténeti aspektusát kutatva úgy is fogalmazhatnánk, a magyar tehetséggondozás 20. századi történetének egyik emblemikus alakja volt. Jelen tanulmányommal szeretném bemutatni, ha csak vázlatosan is, azt a megfeszített, olykor igen komoly ellenállásba ütköző pedagógiai munkát, melyet a 30-as és 40-es években véghezvitt Sárospatakon.

A tehetséggondozás történeti perspektívái hazánkban

Mielőtt rátérnék Harsányi pataki munkájának bemutatására, szeretném ismertetni a Magyarországon folyó tehetséggondozás történetének korszakait, s azt, hogy Harsányi milyen meghatározó szerepet játszott a tehetséggondozás magyar krónikájában, különös tekintettel a II., III. és IV. korszak eseményeire. Több évtizedes gyakorlati tapasztalata és szakmai hozzáértése a ma is működő tehetséggondozó munka szellemi fundamentumaként ragadható meg.

Harsányi István 1994-ben megjelent könyvében a tehetséggondozás történetét három fő korszakra osztja, melyet jómagam még kettővel egészítettem ki, így 5 nagy korszak rajzolódik ki előttünk:

I. Az empirikus tehetségkutatás kezdete hazánkban (1900–1931)

A magyar tehetségmozgalom első nagy korszakaként fémjelezhető az 1900 és 1931 közötti időszak, melynek fókuszában a pedológiai¹ tanulmányok álltak. A hazai gyermektanulmányozás úttörője, Nagy László már 1904-ben görcső alá vette a pályaválasztás és a tehetség problémáját, azonban az igazi áttörést az 1917-es második országos gyermektanulmányi tanácskozás adta. Ennek fókuszában a tehetséges gyermekek támogatásának ügye állt.² Ezen eseményen Révész Géza, Teleki Sándor, Imre Sándor mellett Nagy László is előadást tartott, ő az iskolai egyéniségi lapok fontosságáról. Felszólalásában kiemelte, hogy az iskola csak úgy tudná támogatni a tehetségek felkarolását, ha a pedagógusok minden gyermekről egyéniségi lapot³ vezetnék. Nagy a tehetséggondozó munkán túl a megfelelő pályaválasztási rendszer kialakításában és az iskolarendszer megváltoztatásában látta az oktatásügy problémáinak kezelését.⁴

Magyarországon a tehetség témában kiemelendő Révész Géza munkássága is, leginkább *A tehetség korai felismerése*' (1918), illetve *A tehetség időszerű problémái*' (1917) című könyve, illetve cikke okán. Révész a korszakban megvalósuló német kezdeményezésekre utalva megjegyezte, hogy Magyarországon még nem ismerték fel olyan szervezetek létrehozásának szükségességét, amelyek a tehetségek kiválasztására specializálódnak. Weszely Ödön ugyanezt állapította meg pár évvel később, hozzátéve, hogy a témában írt magyar szakirodalom igen hiányos, hiszen a tehetséggel foglalkozó művek nagy része német nyelven érhető el.⁵

Révész felvetette annak a lehetőségét, hogy a tehetségek nevelését olyan módon támogassa az állam, mint a gyógypedagógiai nevelést igénylő diákokét. Vallotta, hogy a tehetségek támogatását már gyermek- és ifjúkorban meg kellene kezdeni, s amennyiben megállapítást nyer a gyermek tehetsége, sajátos nevelési módszert alkalmazó iskolába kellene küldeni, hogy megkapja a lehetőséget a fejlődésre.⁶

II. A „pataki szellem”-ből kibontakozó Harsányi-modell mint a tehetséggondozó munka fundamentuma (1935–1948)

A sárospataki kollégium a többi református iskolához hasonlóan a társadalmi mobilitást elősegítő intézmény volt. Számos kedvezményt nyújtottak az arra rászoruló diákoknak. „*Ha tehetségesek voltak, [a] kollégium segítsége és a külföldi egyetemek ösztöndíjai lehetőséget adtak nekik arra, hogy a műveltség magasabb fokára emelkedjenek.*”⁷ Ezt a feladatát a kollégium már a legkorábbi időktől ellátta, a szegény tehetségesek

1 A gyermekekre vonatkozó nevelési, lélektani és szociológiai ismeretek összessége, az erre épülő gyakorlat összefoglaló neve.

2 KÖTE Sándor: Nagy László öröksége, *Magyar Pedagógia*, 83. évfolyam, 1983/1, 5–11.

3 Az egyéniségi lapon a gyermekre vonatkozó szellemi, lelki jellemzőket tüntetnék fel.

4 KÖTE: i. m.

5 WESZELY Ödön: *Korszerű nevelési problémák*, Budapest, Szent István Társulat, 1927, 81–105.

6 RÉVÉSZ Géza: A tehetség korai felismerése, In: NEMES Lipót (szerk.): *A gyermekmentés útjai*, Budapest, Bethlen Kiadó, 1918, 1–222.

7 BUCSAY Mihály: *A magyar református egyház története a magyar protestantizmus történetének keretében*, 1. kötet, *A reformáció százada 1520-tól 1608-ig*, Budapest, Református Theológiai Akadémia, 1985, 140.

ügye már az 1500-as évektől kezdve központi helyet foglalt el a református egyház oktatási rendszerében. Az 1930-as években ezt a szerepet akarták újjáéleszteni: „*A hagyományokat őrző pataki iskola azonban nem nyugodott bele ebbe az átmeneti helyzetbe. Nem mondhatott le arról, hogy a szegények iskolájaként hiányozzanak diákjai közül a régi inasdiákok jogfolytonos utódai*” – írta Harsányi.⁸

Az 1934. június 8-án tartott főiskolai igazgatótanácsai ülésén Medgyasszay András⁹ főiskolai igazgatótanácsos javaslatot tett egy a szegény, de tehetséges gyermekeket támogató ösztöndíjalap létesítésére.¹⁰ Így indult meg a sárospataki református gimnázium falai között a tehetségmentő munka.

Az ösztöndíjról a Sárospataki Református Lapokban közöltek tájékoztatót. A Hivatalos részben „*Felhívás lelképásztor és tanító testvéreinkhez*” cím alatt foglalták össze a jelentkezés kritériumait: „*A kiválasztott növendék ne legyen 13 éves, de 10 évesnél idősebb legyen s ennek nevét a Nagytiszteletű Lelkész Úr jelentse be augusztus 25-ig a gimn. igazgatóságának, amely a kiválasztott növendék részére írásbeli tételt fog küldeni. A kidolgozott tételeket legkésőbb szeptember 1-ig kell [...] visszaküldeni.*”¹¹ Alább részletesen írok a Sárospatakon megvalósuló munkáról, melynek szervezője és megvalósítója Harsányi István volt. Habár jelen írásomban nem térek ki a többi református gimnázium tehetségtámogató munkájára, de fontos kiemelni Szathmáry Lajos hódmezővásárhelyi tevékenységét, akinek a Tanyai Tanulók Otthonának létrehozásában és működtetésében voltak elévülhetetlen érdemei.

Említés szintjén fontos hangsúlyozni, hogy a Sárospatakon megvalósuló Harsányi-modellre támaszkodva a Magyar Királyi Vallás- és Közoktatásügyi Miniszter 57.436. számú, *a tehetséges falusi szegény tanulók gimnáziumi iskoláztatásának előmozdítására szolgáló járulékok megállapításáról* szóló rendeletével állami szinten is megjelentek a tehetségtámogató törekvések, országos szintre szélesítve a tehetséggondozó mozgalmat.

III. A rendszerváltást megelőző szakmai megerősödés korszaka (1979–1988)

A kommunista hatalomátvételt követően 1979-ig tabutéma volt a tehetséggondozás, hiszen „*minden olyan próbálkozás mögött, amely bármilyen vonatkozásban összekapcsolható lett volna az »elitképzés« fogalmával, bújtatott vagy nyílt osztályellenességet vagy éppen »fasisztoid« beütésű taktikát szimatolt.*”¹²

Harsányi az 1948-1979-ig tartó időszakot vizsgálva kijelenti, hogy az elmúlt évtizedek alatt olyan lemaradásba került az országunk a tehetséggondozás munkáját illetően: hogy „... *huszonnegyedik óra sötét árnyai riasztgatják lelkiismeretünket, ha*

8 HARSÁNYI István: A sárospataki tehetségkutató munka (1. rész), *Sárospataki Református Lapok*, 35. évfolyam, 9. szám, 1940. március 3., 43–44, 44.

9 1912-1950-ig Hernádszentandrás református lelkésze. A Sárospataki Református Főiskola igazgatótanácsosa.

10 SRK TGy Levéltár Tehetségkutatás 1940 Kdd. IV.7. Kt. Ha. I. 576. Okmánykivonatok a pataki tehetségmentő mozgalom indulásáról, 1934–1935.

11 Hivatalos rész, *Sárospataki Református Lapok*, 33. évfolyam, 33. szám, 1938. augusztus 21., 164.

12 HARSÁNYI István: Tehetség-kiválasztás, tehetséggondozás, *Confessio*, 4. évfolyam, 1980/3, 13–20, 16.

*szembesítjük egymással a meglévőt és a lehetőt, a vánt és a legyent.*¹³

1979-re datálódik a tehetség gondozás kutatásának újabb szakasza, hiszen ekkor kérte fel Tóth László, a Somogy Megyei Tanács Pályaválasztási Tanácsadó Intézetének igazgatója Harsányit, hogy legyen az intézetben induló tehetség kiválasztó és tehetség gondozó program egyik vezetője. E munka sikerességét bizonyítja, hogy 1979 szeptemberében elkezdődött a rendszeres tehetségfelmérő és -gondozó munka Somogyban.¹⁴

Az 1975-ben megalakult *Tehetség Világtanács*, a 'The World Council for Gifted and Talented Children' szervezet 1979-ben indult 'Gifted and Talented Education' című folyóirata, illetve az 1987-ben alapított Európai Tehetség tanács nagy lökést adott a Magyarországon folyó tehetségkutatói munkák fellendülésének. Jelentősebb változást az 1985-ben megjelent oktatásról szóló I. törvény hozott, melyben megfogalmazásra került, hogy az állam kiemelkedő feladatának tekinti a tehetség gondozás munkáját. E törvény adott lehetőséget, hogy a pedagógia alternatív irányai is szerepet játszanak a tehetséges gyerekek képességeinek fejlesztésében. A nemzetközi munkákban számos magyar tudós is szerepet játszott, így a MTA Pszichológia Intézetének, illetve a KLTE Pedagógiai Pszichológiai Tanszékének munkatársai. Az ezt követő időszakot egyrészt a Magyar Tehetség gondozó Társaság 1989-es létrejötte, illetve a 2006-ban létesült Magyar Tehetség segítő Szervezetek Szövetségének munkája alapozta meg, és hívta életre a mai is működő Nemzeti Tehetség Programot. Így a következő két szakot az alábbiakban határoztam meg:

IV. A magyar tehetség gondozás megerősödése a rendszerváltást követő évtizedekben (1989–2007)

A nemzetközi kapcsolatok kiszélesítésének és a magyar tehetség gondozás támogatásának megvalósulása a következő szervezetek életre hívásával indult meg: *Magyar Tehetség gondozó Társaság* (1989), *Magyar Tehetség segítő Szervezetek Szövetsége* (2006), *Nemzeti Tehetség segítő Tanács* (2006).

V. A tehetség gondozó programok meggyökeresedése (2008–2028)

A *Nemzeti Tehetség Program* indulása a 78/2008. (VI.13.) OGY-határozat elfogadásához köthető. Az ötpárti konszenzussal meghozott döntésével az Országgyűlés húsz évre (2008–2028) elkötelezte magát a tehetség segítés, a tehetség gondozás ügye mellett. A Nemzeti Tehetség Program elfogadását követően a 126/2008. (XII. 4.) OGY határozatban döntés született a Nemzeti Tehetség Program finanszírozásának, illetve a Nemzeti Tehetségügyi Koordinációs Fórum működésének elveiről is. Kiemelendő programok még az EU által támogatott Géniusz Program, Tehetség hidak Program.

13 Uo., 13.

14 HARSÁNYI István: Tanácskozás a tehetségek gondozásáról, *Magyar Nemzet*, 36. évfolyam, 44. szám, 1980. február 22., 5.

1. táblázat: A tehetségkutatás Magyarországon (1900–2028)

IDŐSZAK	A TEHETSÉGGONDOZÓI MUNKA	A TEHETSÉGGONDOZÁSBAN RÉSZTVEVŐ MEGHATÁROZÓ SZAKEMBEREK
1900–1931	Pedológiai tanulmányok	Nagy László, Kemény Gábor, Éltes Mátyás, Ranschburg Pál, Révész Géza
1935–1948	A református egyházhoz tartozó iskolák tehetséggondozó munkája Országos Magyar Falusi Tehetségmentés-ösztöndíj	Szathmáry Lajos, Harsányi István , Szombatfalvy György
1979–1988	A rendszerváltást megelőző szakmai megerősödés korszaka	Harsányi István , Ranschburg Jenő, Herskovits Mária
1989–2007	Magyar Tehetséggondozó Társaság (1989) Magyar Tehetségsegítő Szervezetek Szövetség (2006) Nemzeti Tehetségsegítő Tanács (2006)	Gefferth Éva, Harsányi István , Czeizel Endre, Báthory Zoltán, Balogh László, Csermely Péter, Polonkai Mária, Gyarmathy Éva stb.
2008–2028	Nemzeti Tehetség Program (2008) Génius Program Tehetséghidak Program Tehetségek Magyarországa Program (2015-2020)	Gyarmathy Éva, Sarka Ferenc, Révész György, Polonkai Mária, Balogh László, Dávid Mária, Gordon Györi János stb.

Forrás: Saját szerkesztés

Mint a táblázatban láthatjuk, Harsányi István a tehetséggondozás három nagy korszakának aktív részese volt. Azonban munkásságának csupán igen szűk metszetét tudta e nemes feladatnak szentelni, hiszen 1948-tól 1979-ig a tehetséggondozás témája tabunak számított hazánkban.

A tehetséggondozás ügyét munkahelyein is a szívéen viselte: 1933-tól 1945-ig tanított Sárospatakon, később Teleki Géza minisztériumában lett tanácsos, majd 1946-1948-ig a Keresztury Dezső minisztersége idején megalakult Magyar Népi Művelődési Intézet igazgatója lett.

1948-tól a Gyermeklélektani Intézet, majd az MTA Pszichológiai Intézetének főmunkatársa egészen 1969-es nyugdíjazásáig. Bár Harsányi, mint a Gyermeklélek-

tani Intézet munkatársa, részt vett a Révai programban,¹⁵ azonban ez a célját – a tehetséges gyerekek speciális módszerrel történő azonosítása – nem érte el, hiszen az új iskolarendszer kiépítése nyomán kialakult nézet ezt lehetetlenné tette, és az országos felmérés teljes anyaga megsemmisítésre került 1949-ben.¹⁶

Az új világ és a pataki szellem találkozása: Harsányi a katedrán

Harsányi István 1908. január 20-án született református családban. Édesapja a pataki református gimnázium és tanítóképző intézet vallásánára, a főiskolai nagykönyvtár főkönyvtárosa, illetve a teológiai akadémia tanára volt. Édesanyja Radácsi Ilona, aki- nek édesapja szintén a teológián tanított. Harsányi gyermekkorában Sárospatakon, családjá Kossuth utcai házában lakott szüleivel és testvéreivel. Természetesnek mondható, hogy tanulmányait a Sárospataki Református Gimnáziumban folytatta.

A gimnázium elvégzését követően ő is a pedagógusi hivatást választotta, követve a családi tradíciót. 1926-ban felvételt nyert az Eötvös Collegiumba, ahol öt éven keresztül folytatta tanulmányait. Miután elvégezte az egyetemet, pedagógiaprofesszora, Fináczy Ernő ajánlásával az 1930/31-es tanévet Genfben töltötte, ahol nagy hatást gyakoroltak rá Jean Piaget és Edward Claparède.

A hazatérését követően, 1933-1945-ig Sárospatakon tanított mint magyar-latin szakos tanár.

Már az 1934/1935-ös tanév eleji értekezleten meggyőződött arról, hogy eddig komolyabb pedagógiai kérdéseket nem vitattak meg a tanári gyűléseken, így, mint a modern pedagógiai és pszichológiai ismeretekkel rendelkező fiatal tanár, előadást tartott *'Adler individuálpszichológiájának jelentősége a nevelésben'* címmel. A felszólalását követő hangulatról a következőképpen számol be Hegyi József: „[...] a nagytiszteletű és tekintetes igazgatótanács tagjai [...]” körében érezhetően feszültté vált a hangulat. Az előadást követően az ifjú tanárnak a püspök jelenlétében Canossát kellett járnia az előjáróság előtt, továbbá büntetése volt, hogy székfoglaló beszéde nem került be az adott év iskolai értesítőjébe.¹⁷

1. kép: Harsányi István

Forrás: Harsányi István hagyatékából

Egy későbbi cikkében a tanárok szigorúbb szelekciójának szükségességéről írt, *„felvetette a minősítés, esetleg az elbocsáthatóság kérdését.”*¹⁸ Kollégái visszaemlékezéséből megtudhatjuk, Harsányi újí-

15 1948-ban a párt és a kormány egy tehetségkutató munka lefolytatását rendelte el, melynek keretében az 1948-49-es iskolai év folyamán hetedik és nyolcadikos általános iskolai tanulókat megvizsgáltak és minden tehetségesnek mutató fiatalot kiválogattak volna. A vizsgálat megtörtént, azonban a kiválogatás munkája már megghiúsult, és a kutatás anyagai is megsemmisültek.

16 HARSÁNYI István: *A tehetségvédelem kis kalauza*, Budapest, Pest Megyei Pedagógiai Intézet, 1988, 12.

17 SRKL Tehetségkutató 1940 Kdd. IV.7.

18 *Harsányi Istvánnak nyolcvanadik születésnapján szerető barátaitól és tisztelőitől*, 1988. január 20., Kézirat, magántulajdon. Maller Sándor visszaemlékezése.

tó gondolatai ellenállásba ütköztek az idősebb, vaskalapos tanárok körében. Dávid Zoltán fel is hívta kollegája fegyelmét: „István, ha így folytatod, akkor kitaszítanak a kollégium tornyából, mint annak idején Apáczai Csere Jánost Gyulafehérvárott [...]”¹⁹

Az intézményben folyó pedagógiai újításokban az Eötvös Kollégiumban végzett tanárok aktív szerepet vállaltak, így Képes Géza, Hegyi József, Maller Sándor, Erdélyi László, Harsányi István voltak a változást szavatoló pedagógusok.²⁰

„Ő [Harsányi István] nem tekintette alárendelt személynek tanítványait, hanem teljes értékű embernek. A tanításról is az volt a felfogása, hogy együttes, közös munkával kell egy-egy tantárgy anyagát átvenni. Arra is vigyázott, hogy a tantárgy ne legyen »holt anyag«. Ott legyen mögötte az élet.”²¹ A diákok feleletét nem osztályozta, hanem pontokkal értékelt. E pontokat a diákoknak kellett füzetükben jegyezniük, s amennyiben három pontot gyűjtöttek jelest, három rossz pont után elégtelent kaptak. Harsányi mindig plusz munkák elvégzésére motiválta a tanulóit, rávilágítva, hogy az olvasottságot nem tudják pótolni a legjobb tankönyvek sem.

Atyai gondoskodását mutatta, hogy tanári munkáját nem a ki- és becsengetés kerete határozta meg. Azokat a diákokat, akik pénzszüke miatt rövid vakációk alkalmával nem tudtak hazautazni, nem hagyta magukra: „Saját szabadságát is feláldozva összegyűjtött minket, s elvitt kirándulni a pataki hegyekbe... S egy-egy ilyen kirándulás alatt többet tanultunk belőle, mint a tankönyvek egész sorából. Nemcsak az erdőket jár-tuk ilyenkor, hanem az utunkba eső falukba is bementünk” – emlékezett vissza mód-szereire Barsi Ernő.²² Nyitott volt a diákok felé, „nem burkolózott a tanári nimbuszba, nem zárkózott elefánttoronyba sem...” – írta róla Kocsis Elemér.²³ A jó értelemben vett nyitottsága szigorú következetességgel társult, ezt bizonyítják Tamáska János Harsányi-gárdában megélt tapasztalatai is: „A Gárda csúcsán állott természetesen a Tanár Úr, a Vezér. Mindenkivel foglalkozott. Délutánonként sorra látogatta a szobákat, mindenkitől megkérdezte, hogy van, milyenek a jegyei, nem csinált-e valami rosszat. Ha valaki valami nagyobb csínytevést csinált vagy végképp nem tanult, előszedte nevelőeszközeinek a legfélelmetesebbjét: a nádpálcát.”²⁴

Harsányi úgy érezte, hogy a pataki iskola csak úgy tud megfelelni a hírnevének, ha a múltban gyökerező hagyományokat megtartva az új, a modern kor kihívásaira is reagálva „az új világ ötvözetébe illeszti az intézet nemes szellemiségét.”²⁵ E gondolatból táp-

19 Harsányi Istvánnak nyolcvanadik születésnapján szerető barátaitól és tisztelőitől, 1988. január 20., Kézirat, magántulajdon. Hegyi József visszaemlékezése.

20 SRKL Tehetséggkutatók 1940 Kdd. IV.7.

21 BARSÍ ERNŐ: Emlékeim tanáromról, dr. Harsányi Istvánról, in: KOVÁTS DÁNIEL (szerk.): Széphalom: A Kazinczy Ferenc Társaság Évkönyve, 20. kötet, Sátoraljaújhely, Kazinczy Ferenc Társaság, 2010, 507–512, 509.

22 Uo., 510.

23 Harsányi Istvánnak nyolcvanadik születésnapján szerető barátaitól és tisztelőitől, 1988. január 20., Kézirat, magántulajdon. Kocsis Elemér visszaemlékezése.

24 Harsányi Istvánnak nyolcvanadik születésnapján szerető barátaitól és tisztelőitől, 1988. január 20., Kézirat, magántulajdon. Hegyi József visszaemlékezése.

25 Harsányi Istvánnak nyolcvanadik születésnapján szerető barátaitól és tisztelőitől, 1988. január 20., Kézirat, magántulajdon. Orbán István visszaemlékezése.

lálkozott az általa irányított tehetséggondozói munka Patakon. A tehetségmentő akció megindítása és sikeressége több tényező együtthatásának eredményeként értelmezhető: Egyrészt fontos volt a főiskolai igazgatótanács ügy iránti elkötelezettsége, másrészt a Harsányi mellett működő modern szellemiségű tanárok munkája. Volt olyan időszak a kollégium életében, mikor tíz egykori Eötvös-kollégista tanított az intézményben.²⁶ Ezen felül meg kell említenünk az infrastrukturális fejlesztéseket és az új képzés (angol tagozat) elindítását. A Főiskola épülete 1928–29-ben bővült ki. A második szint ráépítésével, a központi fűtés bevezetésével, új vízvezetékekkel és a szertárak, tornatermek korszerűsítésével jó alapot biztosított a minőségi oktatáshoz. 1931-ben indult útjára az angol tagozat, és ekkor kezdődött a teológián a faluszemináriumi munka is, ami erősítette a pataki kollégium és a népi írók közötti kapcsolatot. Ahogy Harsányi írja: *„A pataki kollégium és a népi írók között kialakult szoros kapcsolat nélkül talán meg sem érett volna 1935-re Patakon a népi tehetségmentés gondolata.”*²⁷

A tehetséggondozás Harsányi-modelljének megvalósítása

Harsányi egy 1946. december 5-ei úti jelentésében a következőket fogalmazta meg a sárospataki tehetségmentő mozgalommal kapcsolatban: *„Ma már tudjuk, hogy néhány paraszty gyermek iskoláztatása nem elégíti ki a demokrácia követelményeit. Azt azonban nem vitathatjuk el a sárospataki kezdeményezéstől, hogy a maga idejében a legtöbbet tette meg azért, hogy az iskolázás, a tanulás kiváltsága megszűnjék, s hogy az arra érdemesek társadalmi helyzetüktől, anyagi lehetőségeiktől függetlenül juthassanak hozzá magasabb iskolához.”*²⁸

A huszadik század 30-as éveiben a diákok társadalmi háttere nagy különbséget mutatott, mely iskoláztatási lehetőségeikre is hatással volt. Az 1930/31-es tanévre vonatkozó adatok alapján megállapítható, hogy míg a gimnáziumi tanulók felét a társadalom 10%-át kitevő középosztály és a felsőbb rétegekből származók tették ki, addig az agrárnépesség széles csoportjából származó gyermekek csupán 1,33%-a járt ebbe az iskolatípusba.²⁹ Ezt a helyzetet rendszerszinten nem tudták, illetve nem is akarták orvosolni az oktatáspolitikai irányítói, azonban a református gyökerekből táplálkozó, a pataki szellemmel átitatott tehetségmentő tevékenység lehetőséget teremtett a szegény, de tehetséges fiúknak a továbbtanulásukhoz. A pataki tehetségkutatás nem egy speciális tehetség után vizsgálódott. Olyan diákokat keresett, *„akiknek alakuló, de máris megmutatókozó személyisége megbízhatóan utalt a tehetség kibontakozásához, megvalósuláshoz nélkülözhetetlen erkölcsi, akarati, helytállási értékek meglétére is.”*³⁰

A tehetségvizsga kezdetben csak egykörös volt, és Sárospatakon rendezték meg, majd 1936-ban két részre bontották. A selejtezőt a gyermek az elemi népiskolájában

26 HARSÁNYI István: Tehetségkutató munka Sárospatakon, *Valóság*, 24. évfolyam, 1981/10, 83–100, 84.

27 HARSÁNYI: Tehetség-kiválasztás, tehetséggondozás, 14.

28 Harsányi Istvánnak nyolcvanadik születésnapján szerető barátaitól és tisztelőitől, 1988. január 20., Kézirat, magántulajdon. Varga András visszaemlékezése.

29 ROMSICS Ignác: *A Horthy-korszak*, Budapest, Helikon Kiadó, 2017, 393.

30 HARSÁNYI: Tehetségkutató munka Sárospatakon, 85.

írta meg, az összetett vizsgát pedig Sárospatakon. A kiválogatás munkájában a lelképásztorok és a tanítók szakmai véleményére voltak utalva a gimnáziumi felvételit lebonyolító tanárok. E munka megkönnyítése érdekében Harsányiék 1941-ben egyékesítették a jelentkezési lapot, ami három részből tevődött össze: (ld. 2. kép)

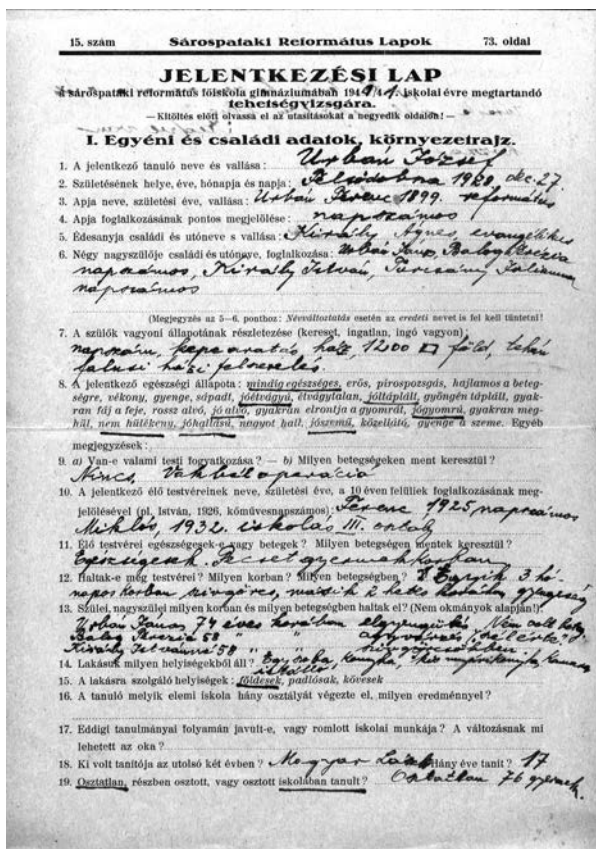
Egyéni és családi adatok, környezetrajz: célja a felvételiző gyermek családi hátterének, egészségi állapotának és a tanulmányi eredményeinek a megismerése.

Megfigyelési lap: a tanítónak és a lelkésznek a felsorolt tulajdonságok közül alá kellett húzni a diákra jellemző jegyeket.

Személyi lap: célja a gyermek érdeklődési körének, olvasási és tanulmányi szokásainak feltérképezése.³¹

A jelentkezési laphoz kitöltési útmutatót is mellékeltek *Utasítások* címmel, melyben részletesen felsorolták a jelentkezéshez szükséges iratok sorát: anyakönyvi kivonat,³² elemi iskolai értesítő, újraoltási bizonyítvány, szegénységi bizonyítvány, lelkészi bizonyítvány a szülők (gyám) egyházas, vallásos életéről, a gimnáziumi igazgatóság által kitűzött, a gyermek által teljesen önállóan kidolgozott tétel(ek).³³

Az elemi iskolákban a felvételi megírásakor a tanítók semmiféle segítséget nem nyújthattak.³⁴ A jelentkezési lapot a gimnázium igazgatójánál lehetett igényelni, aki az űrlappal együtt elküldte az adott évre vonatkozó írásbeli dolgozat címét. A gimnáziumban működő tehetségkutató bizottság feladata a beérkezett dolgozatok (ld. 3. és 4. kép) értékelése volt, illetve az ez alapján behívott tanulók

2. kép: Jelentkezési lap első oldala az 1940/41-es iskolai évre vonatkozóan.

Forrás: SRKL Tehetségkutató 1940. Kdd. IV.7.

31 HARSÁNYI István: A sárospataki tehetségkutató munka, in: Uő. (szerk.): *Református gimnáziumaink tehetségkutató munkája*, Sárospatak, Országos Református Tanáregyesület, 1941, 9.

32 Csak az a diák pályázhatott, aki szeptember 15-ig nem töltötte be a 13., de már betöltötte a 10. életévét.

33 HARSÁNYI: A sárospataki tehetségkutató munka, 13.

34 Uo.

vizsgáztatása. A tanárok a rászorultság mértékét és az elért eredményt alapul véve döntöttek az ösztöndíj odaítéléséről.³⁵

Pozsola, 1940. jún. 20.

Mennyiségtan-tételek:

- Mennyit takarít meg 38 napi munka után az a munkás, aki naponként $4\frac{2}{5}$ P-t keres és $2\frac{3}{4}$ P-t költ el?
- Melyik az a szám, melynek $\frac{2}{5}$ -e annyi, mint 16-nak $\frac{3}{8}$ -a?

Kidolgozás:

1. $4\frac{2}{5} \times 38 = 152\frac{4}{5} = 152 + 15\frac{4}{5} = 167\frac{4}{5}$ P. keresett.

$2\frac{3}{4} \times 38 = 76\frac{14}{4} = 76 + 28\frac{3}{4} = 104\frac{3}{4}$

$167\frac{4}{5} - 104\frac{3}{4} = 167\frac{16}{20} - 104\frac{15}{20} = 166\frac{24}{20} - 104\frac{15}{20} = 62\frac{9}{5} = 62\frac{18}{10}$

$4, 5 \mid 20$ Tehát az a munkás megtakarít $62\frac{9}{5}$ pengőt.

2. $\frac{2}{5} = 16\text{-nak } \frac{3}{8}\text{-a}$. $16 : 8 = 2 \times 3 = 6$. $16\text{-nak } \frac{3}{8} = 6$. $\frac{2}{5} = 6$.

$\frac{2}{5} = 3 \times 5 = 15$.

Tehát 15-nak $\frac{2}{5} = 6$

Miskolci Gyula V. oszt. tan.

É. hó 20-án került fel: Miskolci Gyula V. osztályos iskolájának, - aminek igazgatója itt van jelenleg Pozsolán a nagyanyjával, hogy a tételek megvan-e és hogy a mai napra el is készült volna kiírásuk. Ez így lehetséges... Többekkel szívesen beszéltem; a tételek 1940. VI. 20-án d. Miska G. -tól Mórafi megismerésem, és hivatalosan igazolom.

Pozsola 1940. júni. 20. Az igazgató
Miska Gyula

3. kép: Miskolci Gyula tanuló elemi iskolában írt számtan dolgozata 1940-ből.

Forrás: SRKL Tehetségkutató 1940. Kdd. IV.7.

A gimnáziumban zajló felvételin csak azok a diákok vehettek részt, akiknek a dolgozatát megfelelőnek ítélte a vizsgabizottság. E vizsga egy szóbeli és egy írásbeli részből állt. A bizottság a vizsgák után sorrendet állított fel.³⁶ A felvételi vizsga részeként orvosi vizsgálatot is folytattak, hogy meggyőződjenek a tehetségvizsgások testi alkalmasságáról.³⁷

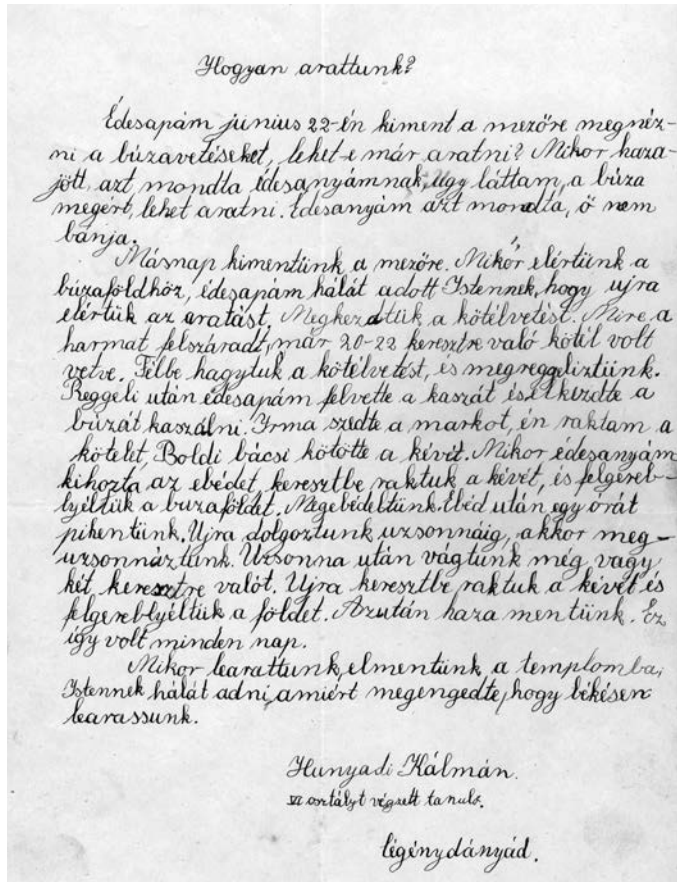
Eddigi kutatásaim során csupán egy vizsgáról találtam részletes leírást. Az 1940-es tehetségvizsgát lebonyolító tanárbizottság tagjai Dávid Zoltán, Erdélyi László, dr. Gulyás József, Héthy Lajos, Ruszkay Endre, dr. Urbán Barnabás és dr. Harsányi István voltak. A vizsga két napon keresztül zajlott. Május 23-án egy kisebb kirándulást téve ismerkedtek meg a tanárok a felvételiző gyermekekkel, akiknek megfigyelésből sok információt nyertek. Ugyanezen a napon, délután a jelentkezők írásbeli vizsgát tettek, mely a következő feladattípusokból állt:

- » Képleírás: Egy falra felakasztott képet három percen keresztül figyelhettek a diákok, majd 15 perc állt a rendelkezésükre, hogy a képen látott eseményeket leírják. (ld. 5. kép)
- » Egyéniségfeltáró fogalmazás *Kihez szeretnék hasonló lenni?* címmel. Ezt a feladatot 10 perc alatt abszolválhatták.
- » Szöveg-kiegészítés: Egy hiányos szöveget kellett értelemszerűen kitölteni, időkorlát nélkül.³⁸
- » Bourdon-teszt.

36 HARSÁNYI: A sárospataki tehetségkutató munka (1. rész), 44.

37 Harsányi István: A sárospataki tehetségkutató munka (3. rész), *Sárospataki Református Lapok*, 35. évfolyam, 9. szám, 1940. március 24., 58–60.

38 „[M]egvárjuk, míg az első 8-10 elkészíti a feladatot. Idejüket feljegyezzük. A hibapontokat is figyelembe vesszük.” HARSÁNYI: A sárospataki tehetségkutató munka, in: Uő.: *Református gimnáziumaink tehetségkutató munkája*, 14.

4. kép: Hunyadi Kálmán tanuló *Hogyan arattunk?* című, elemi iskolában írt dolgozata 1940-ből. Forrás: SRKL *Tehetségkutató 1940. Kdd. IV.7.*

E feladatok elvégzését követően a gyermekeket vacsorára invitálták, majd alapos orvosi ellenőrzésen estek át.³⁹ A következő napon reggel 8 órától folytatódott a felvételi eljárás a következő feladatrészekkel:

- » olvasás, majd az olvasott szöveg tartalmának visszamondása,
- » versmondás,
- » szóemlékezet-próba,
- » szövegemlékezet-próba,
- » közmondás-magyarázat,
- » Bácskára, Németországra, IV. Bélára, Széchenyi István grófra, Petőfi Sándorra vonatkozó kérdés,
- » két részből álló számtani kérdés, melynek első részében emlékezetpróbát vizsgáltak számokkal, másodikban pedig hat feladatot kellett megoldani.⁴⁰

5. kép: Folyik a tehetségvizsga Sárospatakon 1942-ben.

Forrás: SRK TGY Adattár B 258. „Sárospatak Főiskola Folyik a tehetségvizsga 942-ben Dévai Felü.”

Miután a vizsgabizottság tagjai megegyeztek az eredményeket illetően, kiértésítették a diákok szüleit. A gimnáziumba felvételt nyert „*Valamennyi tehetségvizsgáról anyakönyvet, naplót vezetünk, s gondosan figyelemmel kísérjük haladásukat, fejlődésüket. [...] jegyzeteket készítünk arról, hogy hogyan helyezkednek el az életben*” – írja Harsányi.⁴¹ (ld. 6. kép)

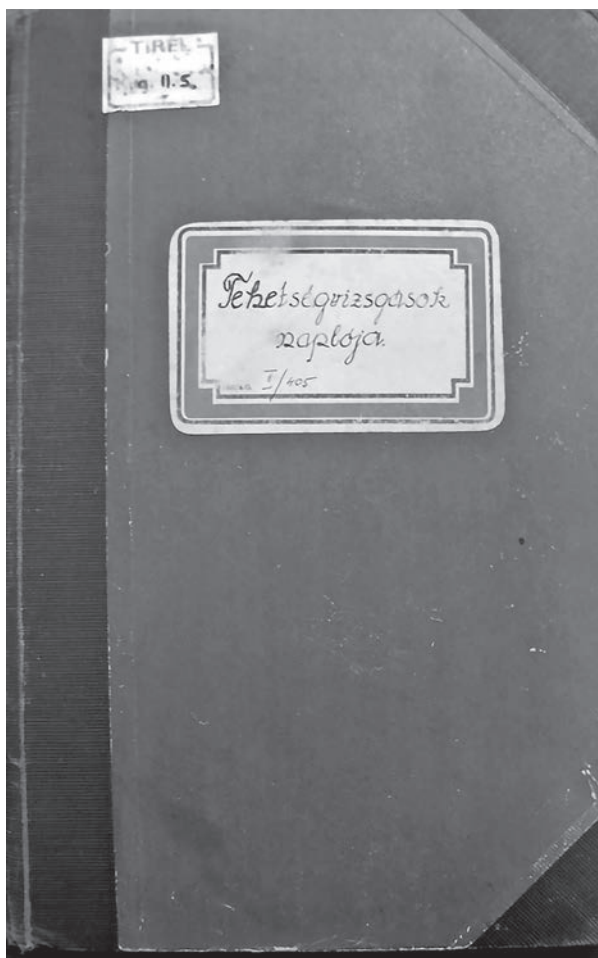
39 Uo.

40 HARSÁNYI: A sárospataki tehetségkutató munka (1. rész), 44.

41 HARSÁNYI: A sárospataki tehetségkutató munka (3. rész), 58.

A tanulmányi napló négy ívből állt. Az első ív a családi viszonyra vonatkozó adatokat, a második az iskolai eredményeket, a harmadik a diák által igénybe vett kedvezményeket, a negyedik pedig az érettségi utáni időszakból származó adatokat tartalmazta.⁴² Harsányi többször felhívta a figyelmet arra, hogy a tehetségmentés rendszerét – a kor legújabb neveléstudományi eredményeit felhasználva – kell fejleszteni,⁴³ így kollégájával, Erdélyi Lászlóval, Cser János szociális felügyelővel, Noszlopi Lászlóval, a székesfővárosi pedagógiai szeminárium szakemberével, Schnell János ideggyógyással, Boda István és H. Schiller Pál egyetemi magántanárral konzultálva a legújabb tudományos eredmények alapján állította össze a tesztek. Ezeket a próbákat használták az 1941-ben induló Országos Magyar Falusi Tehetségmentés programban is.⁴⁴

1940-ig a következőképpen nézett ki a tehetségvizsgások száma az iskolában: 1935–36-ban 4 diák, 1936–37-ben 3 diák, 1937–38-ban 1 diák, 1938–39-ben 6 diák, 1939–1940-ben 10 diák.⁴⁵

6. kép: A tehetségvizsgások naplója.

Forrás: SRK TGy Levéltár Kg. II. 5. Tehetségvizsgások naplója II/405.

42 SRK TGy Levéltár Kg. II. 5. Tehetségvizsgások naplója II/405.

43 Uo.

44 SRK TGy Levéltár Kg. II. 5. Tehetségvizsgások naplója II/405.

45 HARSÁNYI: A sárospataki tehetségkutató munka (1. rész), 44.

7. kép: Fényképek a tehetséges falusi diákokról

Forrás: SRK TGy Levéltár Tehetségkutató

7. Kdd. IV. 7. 1940. Tehetségkutató

mekeket küld[j]enek a vizsgákra, akiket testileg, lelkileg egészségesnek ismertek meg, akiknek a szülei annyira szegények, hogy a maguk erejéből gyermeküket egyáltalán nem tudnák iskolába járatni, s végül, akiknek az átlagon felüli tehetségéhez nem fér kétség.⁴⁶ Továbbá kiemeli Harsányi, hogy a selejtező során a fogalmazásokat és számtani példákat a diáknak egyedül, tanítói segítség nélkül kell elkészítenie. Végül a jellemrajz pontos meg-

Mivel Harsányi fontosnak ítélte a tehetséggondozó munka szakmai fejlesztését és a kollégák bevonását a munkába, így az 1939. szeptember 23-án tartott tanári gyűlésen négy javaslatot tett:

- » A vizsgáztatási eljárás fejlesztése céljából el kell látogatni olyan intézményekbe, ahol tehetségvizsgálattal és pályaválasztási tanácsadással foglalkoznak.
- » Az ösztöndíjat nyert gyerekekben tudatosítani kell, hogy csak azokat támogatják, akiknek a tanulmányi eredménye általánosan jeles vagy bizonyos tárgyakban kiemelkedő. Ezt a követelményt már a felhívás során közölni kell.
- » Tervszerűen növelni kell a pénzügyi alapot: „*Vonjuk be a segítségbe az egyházkerület intézményeit, a vármegyét, az egyházmegyéket, a társadalmi egyesületeket stb.*”⁴⁶
- » „*Tartsuk számon tehetségvizsgás növendékeink haladását. Kérjük meg a tanári kar tagjait, hogy tehetségvizsgás tanítványaikról készítsenek jegyzeteket. Ezeket a jegyzeteket gyűjtsük a tanári szobában egy iratrendezőben. - Gyűjtsük a tehetségvizsgások minden fontos adatait.*”⁴⁷

1940-ben újabb javaslatokat fogalmazott meg. Felhívja a figyelmet, hogy a tanítók, tanárok és lelkipásztorok együttes és közös munkája elengedhetetlen ahhoz, hogy a tehetségkutató sikeres legyen: „...olyan gyermekeket küld[j]enek a vizsgákra, akiket testileg, lelkileg egészségesnek ismertek meg, akiknek a szülei annyira szegények, hogy a maguk erejéből gyermeküket egyáltalán nem tudnák iskolába járatni, s végül, akiknek az átlagon felüli tehetségéhez nem fér kétség.”⁴⁸ Továbbá kiemeli Harsányi, hogy a selejtező során a fogalmazásokat és számtani példákat a diáknak egyedül, tanítói segítség nélkül kell elkészítenie. Végül a jellemrajz pontos meg-

46 SRK TGy Levéltár Kg. II. 5. Tehetségvizsgások naplója II/405.

47 Uo.

48 HARSÁNYI István: Beszámoló a hatodik sárospataki tehetségvizsgáról, *Sárospataki Református Lapok*, 35. évfolyam, 40. szám, 1940. október 6., 193–194, 194.

alkotására buzdította a tanítókat és a lelkipásztorokat, kiemelve, hogy csak az erkölcsi tartással bíró, motivált, érdeklődő gyermek válhat a társadalom értékes tagjává.⁴⁹

Harsányit nyugdíjasként is foglalkoztatta, hogy mi lett a 30-as, 40-es években tehetséggondozott tanulók sorsa, így 1980 decemberében levelet írt 21 volt diáknak, akik közül 13-an válaszoltak az általa feltett kérdésekre. A válaszok alapján állítottam össze a lenti táblázatot, mely 13 tanuló esetében nyújt információt végzettségüket illetően:⁵⁰

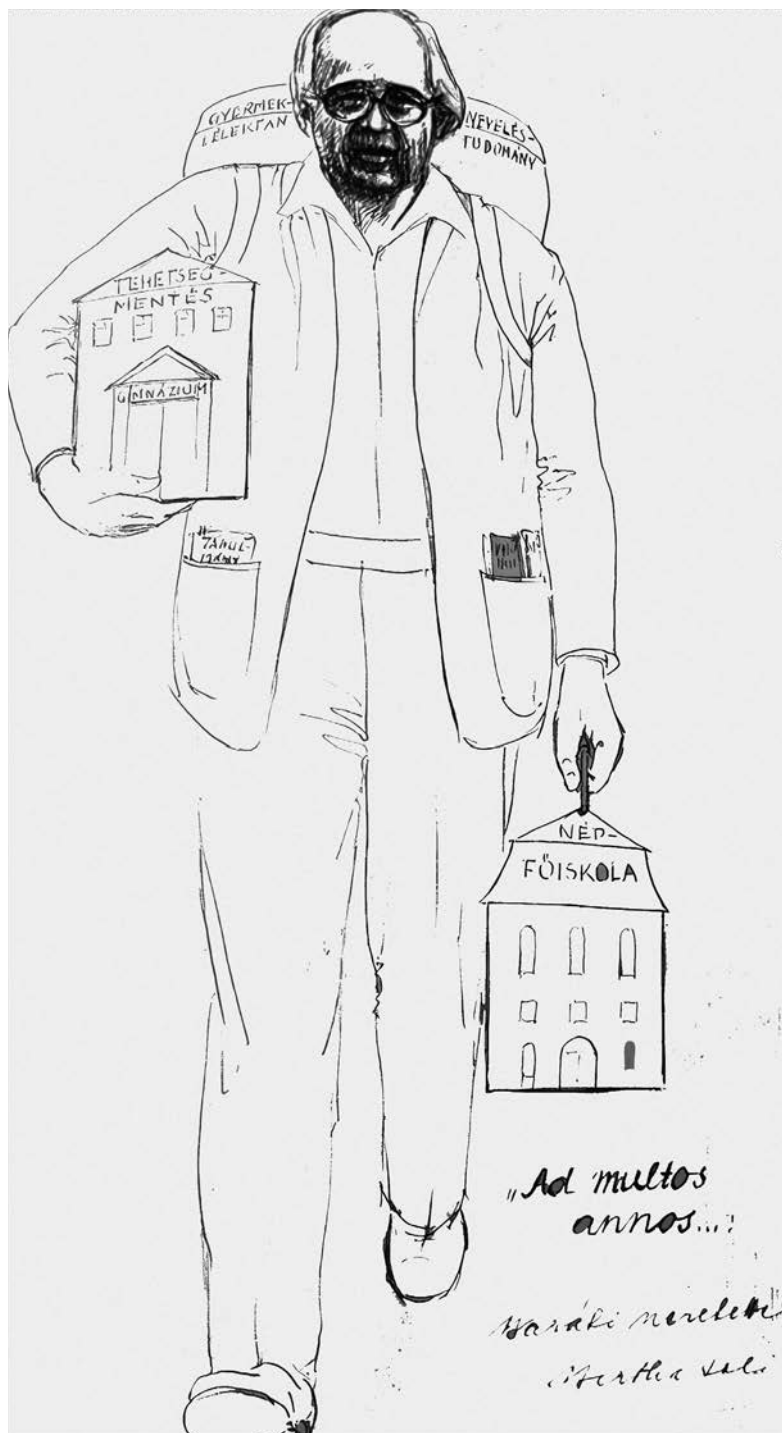
2. táblázat Tehetségmentett diákok

NÉV	VÉGZETTSÉG
Balla Viktor	orvos
Béres Elek	mérnök, a műszaki tudományok doktora
Erdei Ferenc	magyar-orosz szakos tanár, adjunktus
Kismarton Károly	mérnök, adjunktus
Kiss István	vegyész
Mészáros István	lelkész, doktorátussal rendelkezik, később a Tiszáninneni Református Egyházkerület főjegyzője, majd 1990-től püspöke
Nagy János	angol-magyar szakos tanár, később Magyarország washingtoni nagykövete, majd külügyminiszter-helyettes
Pálóczy Bertalan	autóvillamossági szerelő
Pap Lajos	közgazdász
Rigó János	orvos
Seres Imre	jogász, később az ELTE-n tanszékvezető egyetemi tanár
Soós Gyula	matematika-fizika szakos tanár, egyetemi tanár
Takács Béla	lelkész, Sárospatakon a Tudományos Gyűjtemények Múzeumának igazgatója, majd a Debreceni Református Kollégium Múzeumának vezetője

Forrás: Saját szerkesztés

49 HARSÁNYI István: *A sárospataki tehetségkutató munka*, Sárospatak, Ref. Főisk. ny., 1940, 1–16.

50 HARSÁNYI: *Tehetségkutató munka Sárospatakon*.

Összegzés

Meggyőződésem, hogy a tehetséggondozói munka sikerességét, a „dinamikus emberi szellem”, a környezet támogató ereje biztosítja. Ekképp foglalja össze ennek lényegét Harsányi István kortársát, Újszászy Kálmánt 90. születésnapján köszöntve: *„Nem elsősorban a talajban, a vízben, a táj képében, még nem is a sokszor emlegetett kövekben van a szellem, az életető erő igazi kútforrása, hanem abban a tényben, hogy itt vagy ott valamikor csodás erők, isteni elrendelés következtében értékes emberi munka folyt, dinamikus szellem gondolkozott, összefüggéseket keresett, nemzeti értékeket termelt. Az emlegetett genius loci nem más, mint annak az emléke, élő emléke, hogy valamelyik helyen nagy nemzeti, politikai, vallási, nevelésügyi megmozdulások születtek, érték meg vagy robbantak ki, hozzáfűződtek a város, a hely, az intézmények nevéhez, tőlük szinte elválaszthatatlanok lettek. Úgy egymáshoz tartoznak, mint a név és viselője.”*⁵¹

Rita Kattein-Pornói: Immortality among the living – a life in the service of talent management

Our research focuses on the talent management work coordinated by István Harsányi in Sárospatak. However, the study goes beyond this since our aim is to introduce the teacher, István Harsányi, who can be a role model for those who choose teaching as their profession. István Harsányi's secret is reflected in his humanistic spirit rooted in his Reformed religion and professional humbleness, which inspired him to improve continuously. The pedagogical thread woven along the lines of the values mentioned earlier guided him and elevated him to the circle of value-creating educators.

Keywords: talent, Sárospatak, pedagogical value

---

51 HARSÁNYI István: Újszászy Kálmán kilencvenéves, *Honismeret*, 20. évfolyam, 1992/6, 81–85, 84.

Harsányi István az 1987-es Népfőiskolás találkozón. 1987.
(Sárospataki Református Kollégium Tudományos Gyűjteményei Adattára. B. 3901.)

*Bolvári-Takács
Gábor*

HARSÁNYI ISTVÁN ÉS A SÁROSPATAKI ÖREGDIÁK- MOZGALOM

I. Bevezető

Harsányi István szerteágazó és sokoldalú életművének leglátványosabb sikerei alighanem a sárospataki öregdiák-mozgalom szervezéséhez kötődnek. 1968-ban történt nyugdíjba vonulása egybeesett Sárospatak újra várossá nyilvánításával.¹ Ez a tény az akkor hatvanesztendő, alkotó ereje teljében levő Harsányi számára szervezői tehetségének szinte korlátlan kibontakozását tette lehetővé.

Aligha vitatható, hogy az öregdiák-mozgalom az iskola társadalmi hatásmechanizmusának fontos fokmérője. Az oktatás és nevelés terén elért eredmények egy tanintézet számára ugyanis nemcsak a végzett tanulók egyéni sorsának jobb vagy rosszabb alakulásában tükröződnek. Szemléletes mutató az egykori növendékek összetartó erejét bizonyító önszerveződés, az egymást váltó nemzedékek évtizedes távlatokban fennmaradó barátsága. Az erős öregdiák-bázis az anyaintézmény társadalmi elfogadottságát, rangját befolyásolja, hírnevét erősíti. Az öregdiák-mozgalom nem csupán komoly kulturális értékmentő és -teremtő missziót teljesít, de jelentősen hozzájárul a civil társadalom alapértékeinek képviseletéhez.²

A mai értelemben vett öregdiák-mozgalomról Magyarországon csupán a 19. század végétől beszélhetünk. Ahhoz ugyanis, hogy a végzetek az iskolájukkal fenntartott egyéni kapcsolatok helyett felismerjék a közös felépítésben rejlő előnyöket, több olyan tényező együttes fennállására volt szükség, amelyek csak a polgári fejlődés meghatározott foká-

1 Vö.: BOLVÁRI-TAKÁCS Gábor: Sárospatak várossá nyilvánítása 1968-ban. Dokumentum-összeállítás a döntés előzményeiről, folyamatáról és visszhangjáról, *Zempléni Múzsá*, 18. évfolyam, 2018/3, 5–105.

2 Vö.: KOVÁTS Dániel: Gondolatok a régi diákhagyományok kutatásáról. In: SZEKERES Melinda (szerk.): *Ifjúság Hajdú-Biharban III.*, Debrecen, KISZ Hajdú-Bihar megyei Bizottsága, 1984, 57–60.

nak elérésével jelentek meg.³ Bár a Sárospataki Református Kollégium fennállásának első három és fél évszázadában sem volt ismeretlen, hogy a végzett növendékek visszatérnek és támogatják iskolájukat, a mozgalom kibontakozása egyértelműen a 19. század utolsó harmadára tehető.⁴ Mai ismereteink szerint az első sárospataki öregdiák baráti társaság a kiegyezés után öt évvel kezdte meg a működését Budán: ez volt a „Sárospataki Kör”.⁵

Harsányi István szinte „beleszületett” a 20. század elején kibontakozó és a két világháború között megerősödő pataki öregdiák-mozgalomba. Édesapja, id. Harsányi István (1874–1928), a pataki kollégium professzora és főkönyvtárosa volt.⁶ 1916-ban aktív szerepet játszott a Sárospataki Oltalmazó Liga létrehozásában, amely a pataki teológia és jogakadémia Miskolcra való áthelyezése ellen szavukat felemelők kezdeményezésére jött létre. A szervezet elnöke Szinyei Gerzson, titkára id. Harsányi István lett, aki Szinyei 1919-ben bekövetkezett halála után átvette az ügyvezetést. A mozgalom végső soron elérte célját, hiszen az egyházkerület nem fogadta el az iskola áthelyezését szorgalmazók indítványát, de 1923-ban a jogakadémia, az államsegély megvonása miatt, mégis bezárni kényszerült.⁷

A mozgalom legmagasabb szintű szerveződési formája, a Pataki Diákok Országos Szövetsége (PADOSZ), 1928. októberi megalapítását id. Harsányi István nem érthette meg, az év májusában elhunyt. Ifjabb Harsányi István ekkor egyetemi éveit töltötte Budapesten, s bizonyára figyelemmel kísérte az eseményeket. Hamarosan színre léptek a PADOSZ vidéki fiókegyesületei. Elsőként a Budapesten Panka Károly vezetésével 1921 óta működő Pataki Diákok Szövetsége alakult át 1929-ben az országos szövetség Budapesti Egyesületévé; ezt követték 1930-ban az újonnan létrejövő debreceni, nyíregyházi és miskolci fiókok. Az 1920–30-as években a mozgalom komoly anyagi erőforrásgyűjtő munkát végzett, amelyből szobrok, emléktáblák létesültek, kiadványok jelentek meg, ösztöndíjas diákok tanulhattak. Mindez 1931-ben tetőzött a Kollégium fennállásának négyszáz éves évfordulójára szervezett ünnepségeken. A szövetség élen járt az öregdiákok politikai érdekérvényesítő képességének kiaknázásában: a kollégiummal és az egyházkerülettel közös lobbizások jelentősen hozzájárultak az iskola harmincas évekbeli fellendüléséhez, az intézmény számos épülettel

3 Vö.: BOLVÁRI-TAKÁCS Gábor: Módszertani szempontok a pataki öregdiák-mozgalom történetének kutatásához. In: KÖDÖBÖCZ József (szerk.): *Comenius és a hazai művelődés*, Sárospatak, Magyar Comenius Társaság, *Bibliotheca Comeniana IX*, 2002, 199–205.

4 Erről történeti összefüggéseiben lásd: DIENES Dénes – UGRAI János: *A Sárospataki Református Kollégium története*, Sárospatak, Hernád Kiadó, 2012.

5 Vö.: BOLVÁRI-TAKÁCS Gábor: Sárospataki baráti kör Budán, 1872-ben, *Egyháztörténeti Szemle*, 6. évfolyam, 2005/2, 143–146.

6 Vö.: POCSAINÉ EPERJESI Eszter: Idősebb Harsányi István irodalomtörténész életrajza és bibliográfiája. In: KOVÁTS Dániel (szerk.): *Széphalom, A Kazinczy Ferenc Társaság Évkönyve*, 20. kötet, Sátoraljaújhely, Kazinczy Ferenc Társaság, 2010, 435–446.

7 BOLVÁRI-TAKÁCS Gábor: Adatok a pataki öregdiák-mozgalom történetéhez. In: KOVÁTS Dániel (szerk.): *Comenius és Kazinczy szellemében*, Sárospatak, Magyar Comenius Társaság, *Bibliotheca Comeniana XIV*, 2009, 203–208.

és más beruházással gazdagodott (a Tanítóképző visszavétele, az Angol és a Humán Internátus felépítése stb.).⁸

Mindezt Harsányi István már testközelből megtapasztalhatta, hiszen időközben visszatért Patakra: 1933 szeptemberétől 1945-ig gimnáziumi tanár, utóbb igazgatóhelyettes volt a gimnáziumban. 1935-ben kezdeményezésére indult meg a népi tehetségkutató és tehetségmentő mozgalom. Ez alapvetően befolyásolta a pataki iskola társadalmi hatásmechanizmusának alakulását, hiszen tehetségvizsgások százai jutottak be a gimnáziumba és váltak később alkotó értelmiséggé, hogy még szélesebbé tegyék az öregdiák-mozgalom későbbi rekrutációs bázisát. Harsányi pedagógusi munkássága, majd a Magyar Népi Művelődési Intézet élén eltöltött évei, végül az MTA Pszichológiai Intézetében és jogelődjeiben szerzett kutatói tapasztalatai a 60-as évek közepére-végére rendkívül kifinomulttá tették motivációs készségét, empátiáját és általában az emberekkel való bánásmódjának szociálpszichológiai összetevőit. A személyében mindezen tényezők kiegészültek a sárospataki diák- és tanármúltsal (tehát az érem mindkét oldalával) és kiváló szervezőkészségével. Ezek közös eredményeként szinte magától értetődően vált vezetővé a pataki öregdiák mozgalom újra-indításában. Ezt azonban nem az akkor még községi rangú Sárospatakon, hanem a fővárosban, „tűzközelben” látta megvalósíthatónak.⁹

II. A pataki öregdiák-mozgalom budapesti újjászervezése

Az öregdiák-mozgalom magára találására az 1956 utáni konszolidáció enyhülő politikai klímája adott lehetőséget. Elsőként a Miskolcon élő öregdiákok fogtak össze, és Palumbo Gyula vezetésével 1959-ben baráti kör alakult. Aztán 1960 júniusában egy csapat volt pataki diák – Harsányi István kezdeményezésére – borozásra és beszélgetésre gyűlt össze a budapesti Rózsadomb étteremben.¹⁰ Aligha sejtették, hogy ez a kedélyes este lesz a napjainkig ívelő öregdiák-mozgalom budapesti nyitánya. Harsányi nem a sötétben tapogatózott: felismerte, hogy a politikai helyzet enyhülése immár lehetővé teszi a „civil” szerveződést, még ha nem is hivatalos formában. Ebben Panka Károly nyomát követte: az egykori országgyűlési könyvtárigazgató a Trianon utáni konszolidáció éveiben, ugyanezen felismerésből, kezdeményezte 1921-ben a budapesti Pataki Diákok Szövetsége megalakítását, amely – később a PADOSZ bu-

8 Vö.: BOLVÁRI-TAKÁCS Gábor: Tények és tendenciák a pataki öregdiák-mozgalom történetében. In: SZABÓ Csaba (szerk.): *Sárospataki Református Kollégium Alapítvány 1989–2009, Jubileumi kiadvány*, Sárospatak, SRKA, 2009, 11–16.

9 Életéről lásd: BOLVÁRI-TAKÁCS Gábor: *Követek és követők. Közelítések Sárospatak szellemi hatástörténetéhez*, Sárospatak, Zempléni Múzsza, 2015.; KONCZ Gábor: Feladatokat adott. Dr. Harsányi István (1908–2002) emlékezete, *Kultúra és Közösség*, 9. évfolyam, 2018/3, 75–82.

10 Az öregdiák, valamint népfőiskolai mozgalommal kapcsolatos dátumok, tények és adatok forrása (a továbbiakban külön hivatkozás nélkül): BOLVÁRI-TAKÁCS Gábor: *A sárospataki öregdiák mozgalom 19–21. századi kronológiája. Intézménytörténet és közművelődési dimenziók (elektronikus adattár)*, Budapest – Sárospatak, 2011. URL: <https://docplayer.hu/801173-Bolvari-takacs-gabor-a-sarospataki-oregdiak-mozgalom-19-21-szazadi-kronologiaja-intezmenytortenet-es-kozmuvelodesi-dimenziok.html> Utolsó letöltés: 2024. 02. 19.

dapesti fiókjaként – a 30-as évek végéig aktívan működött (pl. kiadták *A pataki diákvilág anekdotakincse* I. és II. kötetét).¹¹

1961 márciusától a jogi személyiség nélküli Sárospataki Diákok Budapesti Baráti Társasága tagjai a Béke Szálló Sárga termében találkoztak. Hamarosan nyomtatott meghívók készültek, s kialakult az összejövetelek rendje: minden február, június és október első szerdáján. 1962 októberében került sor a napló megnyitására, amelyben a résztvevők ettől kezdve folyamatosan ebben rögzítették a találkozók programját és a megjelentek névsorát. Utóbb levelek, újságcikkek, fotók is kerültek a kötet(ek)be.

1966 februárjától a Hungária Kávéházban jöttek össze. Ekkor határozták el, hogy évente pénz- és könyvjutalmat küldenek a Sárospataki Rákóczi Gimnázium legjobb közösségi munkát végzett, érettségiző diákjainak. 1969 novembere újabb fordulópontra: a társaság klubestet szervezett az Hazafias Népfront I. kerületi bizottsága Bem rakparti székházában, amelyen felvették a Sárospataki Öregdiákok Művészetbarát Köre elnevezést. Harsányi ezzel a lépéssel bevitte a közösséget a „hivatalos” társadalmi mozgalmak mellé, biztosítva a teljes körű legalitást és a forrásszerzés lehetőségét. Az első estet ő vezette be, közreműködtek Halmy Miklós és Urbán György festőművészek, Néray Katalin művészettörténész és Béres Ferenc dalénekes.¹² A további klubestek színvonala hasonlóan magas volt, s az előzetes programot a későbbiekben a *Magyar Nemzet* rövidhírként közzétette. Harsányi folyamatosan kihasználta a sajtónyilvánosság erejét, s mivel a *Magyar Nemzet* a népfront napilapja volt, ez az orgánium vált Harsányi – és az öregdiák-mozgalom – szócsövévé.¹³

A továbbiakban az ún. „fehér asztal melletti” összejövetelek és a számozott klubestek különváltak. Az előbbieket kötetlen formában tartották 1971-től a Palace Szállóban, 1980-tól a Fáklya Klubban, 1981-től a Sárospatak Étteremben, 1982-től a Metro Klubban. Az utolsó, a 97. fehér asztal melletti összejövetelre 1992 októberében itt került sor; ez a találkozási forma ekkor megszűnt. A klubestek viszont évi hat alkalommal – mindig meghatározott programmal – máig tartanak. A helyszín többször változott: a Bem rakpart után jött a Várban a Szentháromság tér és a Tárnok utca, az újpesti Nyár utca, majd a Belgrád rakpart, illetve alkalmanként – a programok jellegéből adódóan – előfordultak más helyszínek is; ám a lényeg, hogy 2023 májusában a klubestek a 373. (!) sorszámnál tartanak.

A májusi klubprogramok Harsányi István javaslatára 1976-tól kezdve májális jellegű rendezvényé alakultak; később az elnevezés is meghonosodott. A szabadtérivé váló programhoz 1979-től 1988-ig Rácz György budakeszi hétvégi háza és telke szolgált helyszínül, 1989-től máig ifj. Újszászy Kálmán Budapest XV. kerületi, Tompa Mihály utcai portája fogadja a résztvevőket.

11 Vö.: PANKA Károly (szerk.): *Jelentés a Pataki Diákok Országos Szövetsége Budapesti Egyesületének működéséről, 1921–1933*, Budapest, PDOSZ BE, 1933.

12 HARSÁNYI István: A sárospataki öregdiákok tanulságos akciója, *Magyar Nemzet*, 25. évfolyam, 273. szám, 1969. november 23., 8.

13 Vö.: VARGA KOVÁCS Amarilla (szerk.): *Harsányi István pedagógiai publikációinak bibliográfiája*, Budapest, Országos Pedagógiai Könyvtár és Múzeum, 1988.

A baráti társaság elnevezése többször módosult. 1972 szeptemberétől elmaradt a „művészetbarát” jelző, 1982 októberétől belépett a „budapesti” kifejezés. 1988-ban a baráti kör Harsányi Istvánt – 80. születésnapján – örökös tiszteletbeli elnökké választotta. 1996 januárjában, a 200. klubesten, a Sárospataki Öregdiákok Budapesti Baráti Köre bíróságon bejegyzett társadalmi szervezetté alakult Sárospataki Diákok Budapesti Egyesülete néven, s máig így működik. Harsányi István ettől kezdve az egyesület örökös tiszteletbeli elnöke volt, elnökké ifj. Újszászy Kálmánt választották.¹⁴

III. Az öregdiák-mozgalom és a város

1969-ben megjelent cikkében Harsányi István leírta, hogy a pataki diákok immár hagyománnyá váló rendszeres találkozóit arra utalnak, hogy a Patak érdekében cselekvők láthatóan a fővárosban koncentrálódnak, s a városi rang 1968. évi visszaszerzése még sokáig húzódott volna a Budapesten élő pataki öregdiákok szervezett beavatkozása nélkül.¹⁵ Ami pedig Harsányinak az 1970–80-as években végzett tevékenységét illeti, a paletta oly sokszínű, hogy célszerűnek látszik az alábbiakban tematikusan áttekinteni.

Lobbitevékenység a pataki iskola identitásának erősítése és a város fejlesztése érdekében

1970 februárjában a budapesti baráti kör irányítói Sárospatakon találkoztak a város vezetőivel. A következő év márciusában Harsányi István találkozót kért Ilku Pál művelődésügyi minisztertől a „Sárospatak múltjához méltó jövőjének kialakítására vonatkozó kérelmük és javaslatunk” előadása végett. A tárcavezető 1972 márciusában fogadta a pataki delegációt.

Közben, 1972 januárjában, Harsányi meghirdette a *Tegyük valamit Sárospatakért!*-mozgalmat. 1973 januárjában a budapesti baráti kör és a Hazafias Népfront megyei bizottsága kezdeményezésére tanácskozást tartottak Sárospatakon a Rákóczi Múzeumban, azzal a céllal, hogy tájegységi (Zempléni-hegység, Tokaj-Hegyalja, Bodrogköz) társadalmi fejlesztési bizottságot hozzanak létre. A meghívót aláírta és a vitaindítót tartotta Harsányi István, a meghívottak társadalmi és gazdasági szervezetek, intézmények, vállalatok és a sajtó képviselői voltak. 1975 februárjában a budapesti baráti kör összejövetelén ismét sárospataki és zempléni fejlesztési elképzelésekről esett szó. A találkozón két levél született: az első Huszár István miniszterelnök-helyettesnek arról, hogy Sárospatakon 1981-re építsenek 200 személyes szállodát; a második Rakonczy Zoltánnak, az Országos Környezet- és Természetvédelmi Hivatal elnökének, hogy létesüljön Zempléni Nemzeti Park. Tíz éven belül – a Bodrog Szálloda és a Zempléni Tájvédelmi Körzet létrejöttével – lényegében mindkét terv megvalósult.

Az öregdiák-mozgalom országos szervezetségének erősítése

A két világháború között működött PADOSZ emléke az 1960-as évek öregdiák-mozgalom alakítóinak emlékezetében élénken élt. A már működő miskolci és a budapesti

14 BOLVÁRI-TAKÁCS Gábor: A támogatás új lehetőségét keresik. Megalakult a Sárospataki Diákok Budapesti Egyesülete, *Reformátusok Lapja*, 40. évfolyam, 7. szám, 1996. február 17., 7.

15 HARSÁNYI: i. m., 8.

csoportoknak jelentős szerepük volt abban, hogy 1963 júniusában Sárospatakon, hat évfolyam közös találkozója alkalmából, megalakult a Pataki Diákok Baráti Társasága. A szervező bizottságot Újszászy Kálmán elnök és Ruskay András ügyvezető elnök vezette, tagjai között megtaláljuk Harsányi Istvánt. A Társaság saját nevén csekk-számlát nyitott és postafiókot bérelt. Ugyanezen év decemberében Debrecenben is megalakult az önálló pataki öregdiák baráti kör.

Tíz év – és Harsányi István aktivitása – kellett ahhoz, hogy a Társaság az ország nyilvánossága elé lépjen. 1973 szeptemberében a Társaság kezdeményezésére elkészült a Sárospataki Öregdiák Találkozó 1974. című program előzetes tájékoztatója és programterve, aláírója Harsányi István volt. A szervezők valamennyi pataki iskola egykori növendékeire számítottak. A találkozó rendezőbizottságában az „iskolai” oldalt: Harsányi István, Bertha Zoltán és Újszászy Kálmán, a „városi” oldalt Tóth József, a Városi Tanács elnöke, Bujdos János, az MSZMP városi bizottságának elsőtitkára és Joósz György, a Hazafias Népfront városi bizottságának elnöke képviselte. Harsányi, aki a rendezvényt az 1981-es 450. éves iskola-alapítási évforduló főpróbájának tekintette, később azzal szembesült, hogy a helyi szervezés nem áll a helyzet magaslatán. 1974 februárjában terjedelmes levelet intézett a szervezőbizottsághoz, amelyben kifejezte aggodalmát a visszahúzó erők miatt, és sorra vette az egyes általános és napi programok teendőit.

A Pataki Diák-világtalálkozóra végül 1974. június 28. és július 1. között került sor. Gazdag program született: Június 28-án gyülekező a végardói gyógyfürdőben, hangverseny a Petőfi Sándor Általános Iskola előtt. Június 29-én Harsányi István bevezetője után Tóth József tanácselnök beszámolója a város fejlődéséről. Intézmények megtekintése (Rákóczi-vár, Borostyán étterem, Vártemplom, Bodrog áruháza, lakótelep, egészségház), előadások. Délután kirándulások, szabadtéri programok. Június 30-án öregdiák találkozók, református templomi hangverseny, a Rákóczi-pince megtekintése. Július 1-jén kirándulások Sárospatak környékére. A négy nap alatt folyamatosan látogathatók voltak iskolatörténeti, népművészeti és képzőművészeti kiállítások. A találkozó keretében sor került a volt népfőiskolások összejövetelére, akik ezzel betagozódtak a pataki öregdiákok családjába.

A világtalálkozó hatására 1975 folyamán Ködöböcz József, a tanítóképző igazgatóhelyettese koordinálásával és a Sárospataki Városi Tanács közreműködésével elkészült a Sárospataki Öregdiákok Baráti Társasága egyesületi alapszabály tervezete. A város – s főleg annak tanácselnöke, az első diplomáját a pataki tanítóképzőben szerző Tóth József – felismerte az öregdiák-mozgalom lobbi-erejét, s igyekezett ezt a város javára – és saját pozíciója erősítésére – fordítani. Partnerre talált ebben egykori tanárában, Ködöböcz Józsefben, aki a városi tanács tagjaként egyébként is ösztönözte az egykori református kollégium értékeinek rehabilitálását. Ő 1980-ban nyugdíjba ment a Tanítóképző Főiskoláról, s ekkor kezdődött aktív szervezői korszaka – ugyanúgy, ahogy Harsányi Istvánnak bő egy évtizeddel korábban. 1982 januárjában Ködöböcz élére állt a mozgalom országos újjászervezésének, és közel negyven személynek – köztük a vidéki baráti körök vezetőinek, politikusoknak,

vezető beosztású öregdiákoknak és a pataki iskolák vezetőinek – elküldte a Sárospataki Öregdiákok Baráti Egyesülete alapszabály-tervezetét s egy kísérőlevelet, amelyben elvi állásfoglalást és konkrét javaslatokat kért. Ködöböcz szerint az 1981-ben, a Rákóczi Gimnázium tanévnyitó ünnepségével együtt rendezett 450 éves alapítási évfordulón sokan felvetették az intézményesülés szükségességét, ezért azt javasolta, hogy az egyesület – tehát nem informális baráti kör! – alakuló közgyűlését az 1982. júniusi, ún. „nagy találkozó” tartsák meg. Ennek érdekében előkészítő bizottság alakult, amelynek tagjai között – a megkerülhetetlen Újszászy Kálmán professzor mellett – kizárólag regnáló sárospataki városvezetők és iskolaigazgatók szerepeltek. A szervezés mögött ott állt a Városi Tanács.

Az ügy illetően kezelése a több évtizede működő vidéki öregdiák baráti körök egyes vezetői körében ellenérzést váltott ki. A leghatározottabban Harsányi István képviselte az elutasító álláspontot. Számára az öregdiák-mozgalom lényegénél fogva a „szabadság kis köreit” jelentette, amely a hatvanas években rést ütött a monolit politikai rendszeren. A nyolcvanas évek társadalmi viszonyai között azonban a sárospataki kezdeményezés – ebben a formájában – egyfajta központosítás árnyékát vetítette előre, s inkább látszott szolgálni az aktuális városvezetés, mint a „civil” mozgalom érdekeit. Legalábbis többen – köztük Harsányi István – ekként vélekedtek. A kezdeményezésnek ettől függetlenül voltak támogatói, de a legtöbben óatosan fogalmaztak, kerülve az egyértelmű állásfoglalást. Az iskolák vezetői pedig egyáltalán nem reagáltak az alapszabály-tervezetre. A passzivitásukban szerepet játszhatott Tóth József helyzetének megingása, őt végül 1982 júniusában mentették fel tanácselnöki beosztásából, és helyezték át a tanítóképző gyakorló iskolájának élére.

Mindezek nyomán az országos szervezet ügye lekerült a napirendről. Ködöböcz 1982 áprilisában újabb levelet írt, amelyben nyugtázta, hogy a baráti körök részéről nincs egységes akarat a létrehozására. Ám az előkészítő bizottság nem szűnt meg, csupán más formát öltött: 1983 januárjában Sárospatakon, a Rákóczi Gimnázium dísztermében megalakult a Pataki Diákok Sárospataki Baráti Köre. Ezzel a város – az eddig csak Sárospatakon kívül működő baráti körök mellett – létrehozta saját öregdiák-közösségét, tekintélyes vezetőkkel: Újszászy Kálmán elnök, Bertha Zoltán, Hegyi József és Ködöböcz József alelnökök. Ettől kezdve az addig kétpólusú (Budapest – Miskolc) öregdiák-mozgalom hárompólusúvá vált. A budapestiek lobbierője ugyan megmaradt, sőt a rendszerváltozás felé közeledve erősödött, de ebben a munkában Harsányi István aktívan már nem vett részt. 1988 januárjában a Pataki Diákok Baráti Társasága Miskolci Csoportja nevében Palumbo Gyula felkérte őt, hogy álljon élére a Sárospataki Református Kollégium visszaállításáért induló mozgalomnak, de ezt Harsányi, magas életkorára hivatkozva, elhárította.

Ezzel együtt 1989 februárjában a Sárospataki Református Kollégium Alapítvány (SRKA) a budapesti baráti kör bázisán bontott zászlót. A kuratóriumban Harsányi István nem, ugyanakkor testvére, Koncz Sándorné Harsányi Ilona helyet kapott.¹⁶

16 Vö.: SZABÓ: i. m.

A pataki diákanekdoták gyűjtése

A két világháború között főleg Panka Károly aktivitásának köszönhető diákanekdota-kiadás folytatásához a Pataki Diákok Baráti Társasága tette meg az első lépést: 1964-ben az anekdotakincs leendő III. kötetére 2000 Ft-ot különítettek el. A tényleges gyűjtőmunka a hetvenes években bontakozott ki. 1970 áprilisában a Rákóczi Gimnáziumban megindult a *Sárospataki Krónika* című diáklap, amelyben az 1981-es megszűnésig folyamatosan helyet kaptak anekdoták. A budapesti baráti kör 1975 márciusában anekdota-estet tartott az 1930 és 1950 közötti évtizedekből. A következő ilyen este 1976 májusában, a harmadikra 1977 májusában, a negyedikre 1978 májusában került sor. A debreceni baráti kör 1970 márciusában és 1975 májusában tartott anekdota-estet. A gyűjtés motorja Harsányi István volt, aki 1978 januárjában közzétette a III. kötet előfizetési felhívását. De bármennyire igyekezett, a kiadvány megjelenését végül nem sikerült tető alá hoznia. Ebben – eltérő súllyal – egyaránt szerepet játszottak kultúrpolitikai, finanszírozási és kiadástechnikai okok. A téma mindazonáltal nem került le a napirendről: a debreceni baráti kör 1980 májusában, a miskolci 1986 februárjában rendezett újabb anekdota-esteket.

A fordulatot 1989-ben a politikai rendszerváltozás és a Sárospataki Református Kollégium Alapítvány megalakulása jelentette. Az öregdiákok (újabb anekdotaestek Budapesten 1992 decemberében, Debrecenben 1994 októberében) kitartásán felbuzdulva az SRKA kuratóriuma vállalta a III. kötet megjelentetését, s ezt a pataki diákok 1996. júniusi világtalálkozója időzítették. A kiadványban a szerkesztők feltűntették, hogy az Harsányi István gyűjtése alapján készült.¹⁷

A pataki népfőiskola reneszánsza és a mozgalom országos újraindítása

Bár – mint láttuk – 1974-es diák-világtalálkozón a volt népfőiskolások elfoglalták helyüket az öregdiák-mozgalomban, az áttörést az első népfőiskolai tanfolyam megrendezésének 40. évfordulója alkalmából összehívott találkozó jelentette, amelyre 1976 júliusában került sor. Ekkor kb. 320 népfőiskolás élt még azok közül, akik 1936 és 1950 között Patakra jártak, közülük 101-en jelentek meg, 96 hozzátartozó kíséretében. Huszonketten a Felvidékről érkeztek, ők már külföldi állampolgárként vallották magukat pataki öregdiáknak. A találkozó szervezői Újszászy Kálmán, Kovács Károly és Jakab Sándor voltak. Harsányi az első találkozón köszöntőt mondott, majd 1979-ben csatlakozott a szervezőbizottsághoz és 1989-ig tagja maradt. Sárospatakon a népfőiskolai találkozót 1976-tól 1998-ig minden július első hétvégéjén megtartották.¹⁸

Közben a mozgalom újjászervezése is megindult. 1982 decemberében népfőiskolai találkozóra került sor Budapesten, a Hazafias Népfront Országos Tanácsa székházában a Népfront és a Termelőszövetkezetek Országos Tanácsa (TOT) szervezésében. Sárospatak részéről jelen volt és felszólalt Harsányi István. Mindezek nyomán 1983 júniusában Budapesten, a MOM Szakasits Árpád Művelődési Központban megal-

17 BENKE István (szerk.): *A pataki diákvilág anekdotakincse*, III. kötet, Sárospatak, Sárospataki Református Kollégium Alapítvány, 1996.

18 Vö.: BOLVÁRI-TAKÁCS Gábor: Adatok a pataki öregdiák-mozgalom történetéhez.

kult a Népfőiskolások Baráti Köre. Itt Sárospatakot Harsányi István, Varga András, Kovács Károly, Jakab Sándor és Jakab Mihály képviselte; Harsányi helyet kapott a Tanulmányi Bizottságban. 1983 szeptemberében elkészült a Norma Népfőiskola terve, amelyet a TOT Normafa úti oktatási központjában terveztek kialakítani. Az aláírók névsorában itt is megtaláljuk Harsányi Istvánt. A mozgalom ezt követően több szalon, széles körben kibontakozott, amelyben Harsányi – életkora miatt – aktív szerepet már nem vállalt.

IV. Tanulságok és epilógus

Ha összegezni kívánjuk a Harsányi István személyiségét és tevékenységét jellemző ismérveket, az alábbiakat érdemes kiemelniük:

Kezdeményezőkézség és gyakorlati affinitás: rendkívüli tájékozottsággal és céltudatossággal vette észre a szabad mozgástereket, s élt olyan kezdeményezésekkel, amelyek jelentős hozzáadott értékkel gazdagították a mozgalmat és a várost. Az általa kitalált és megindított tevékenységek szellemi-elméleti alapjai mellett a megvalósításban is meghatározó szerepet vállalt, s kiváló gyakorlati érzéssel volt képes megválasztani és alkalmazni a cél eléréséhez leginkább megfelelő eszközöket.

Integratív szerep és utánpótlás-nevelés: kezdeményezéseit nem magányos farkasként valósította meg, a cselekvésben társakat keresett és igyekezett őket ösztönös vezetői attitűdjé segítségével irányítani. Figyelt a fiatalításra: 1977-ben Budapesten aktívacsoporthoz alakított ifjabb öregdiákokból, akik közül később többen az öregdiák-mozgalom meghatározó alakjaivá váltak (pl. Egressy Mária, Koncz Gábor, ifj. Újszászy Kálmán).

Lobbierő és kapcsolatrendszer: több évtizedes pedagógusi pályája során és korábbi munkakörében igen széles kapcsolatrendszert alakított ki, amelyet ezt követően is folyamatosan használt. Pszichológusi tapasztalatai alapján mindig megtalálta a megfelelő hangnemet és motiváló erőt. Mindez egyfajta „politikai fesztelenséggel” párosult: közvetlenül hívott fel vagy keresett meg akár magas pozícióban levő személyeket, és magától értetődően javasolt, kezdeményezett vagy kért. Rendszerint elérte, amit akart.

Nyilvánosságigény és önreflexió: a *Magyar Nemzet* és más sajtóorgánumok segítségével minden közösségi kezdeményezése és tevékenysége a nyilvánosság előtt zajlott. A megtörtént eseményeket folyamatosan összefoglalta, értékelte, tovább gondolta. Szakmai publikációival egyrészt dokumentálta az eseményeket, másrészt lehetőséget adott másoknak – és önmagának – a folyamatos reflexióra.

Az 1996-ban újjáalakult Pataki Diákok Szövetsége (PADISZ) közgyűlése 2001-ben adományozta első ízben „A PADISZ tiszteletbeli tagja” kitüntető címet, amelyet – a hús díjazott doyenjeként – Harsányi István is megkapott. Az átadó ünnepségre 2001. december 14-én került sor Sárospatakon. A kitüntetettek nevében – 93 évesen – ő mondhatott köszöntőt. Ez volt az utolsó nyilvános fellépése; 2002. május 10-én elhunyt. A beszédet – amelyet fia, Harsányi Ádám olvasott fel, ő pedig a pódiumon hallgatta – az alábbiakban teljes terjedelmében közöljük, mert jól jellemzi Harsányi István életszemléletét, s mindazt, amiért – az öregdiák-mozgalom keretei között – egész életében tenni akart.

„Kedves Barátaim! A háború előtti, javarészt már kihalt tanárgeneráció szénioraként élek a méltatás felkínált lehetőségével. Mindenekelőtt megrendülten köszönöm mindannyiunk nevében a felemelő laudációkat. Én azt a hidat szeretném felvázolni, mely az évszázadokra visszanyúló dicső múltat összeköti a pataki diákvilág mai megújulásával.

A Sárospataki Református Főiskola – református nevéhez híven – kezdeményező, reformáló, alkotó-teremtő buzgósága által vált híressé. Lényegre törő, sallangmentes, eleven stílus jellemezte. Mindig készen a vitára, mindig készen a jobbításra, de mindig készen a tréfára is. Öt századra visszanyúló történetében rangját, hírét kiemelkedő tanár egyéniségek alapozták meg. A számos történelmi személyiség közül most csak egyet említek – a 19. század második felében működő Erdélyi Jánost.

Jómagam a harmincas évek elején, már harmadik generációs tanár-dinasztia Benjáminjaként térhettem vissza az Eötvös Kollégiumból Alma Materemhez. Erdélyi János volt a példaképem. A róla elnevezett irodalmi kör vezetőjeként igyekeztem az általa hirdetett tanszabadság elvét az alsós korosztályra is kiterjeszteni. Elvem – a „személyre-szabott” nevelés – az 1935-ben indított tehetségkutató, tehetségmentő mozgalomban csúcsosodott ki. Számos nagy ívű életpálya indulhatott el az iskola bevételeiből ösztöndíj-alapítványokra fordított összeg megduplázásával. Minden két pengőből az első pengőt tehetségmentésre fordíthattunk. Megnyílhatott a Főiskola kapuja a szegényparaszt gyerekek legkiválóbbjai előtt is, akiknek szülei a tanítatás költségeit képtelenek lettek volna fedezni. Egyenrangú diákként művelődhetek így a patinás falak között. Ma is hatnak, gyarapíthatnak, ma is hálásak, és ma is itt vannak közöttünk. Valamit visszaadnak az Iskolának, visszaadnak Pataknak. A tehetségmentő munka egyenes folytatásaként egy évvel később indult a népfőiskolai mozgalom. A fő zászlóvivők a teológia professzorai – Szabó Zoltán, Újszászy Kálmán és Szabó Ernő mellett – én is ott lehettem a szervezők között, a mindenkori diófa alatt. A népfőiskola a tehetséges, de az akadémiai képzésből kimaradt népi rétegek felzárkóztatását szolgálta.

Vojna, vojna – a háború az háború, ezt én is elmondhatom. Ezerkétszázán voltunk, amikor tüzérezredünk elindult, százhuszan éltük túl a hosszú gyaloglást, haza – a Dontól. A két mozgalmat folytattuk a háború után is, egészen a fordulat évéig. A jég az '56-os forradalom után kezdett olvadni. A 60-as évek elején szinte spontán közfelkiáltással indítottuk a sárospataki öregdiákok, azóta is folyamatosan működő, budapesti körét. 150-nél is több találkozó szervezésében vehettem részt aktív elnökként, majd 1988-ban – legkedvesebb 80. születésnapj ajándékomként – örökös tiszteletbeli elnökké választottak. Így vagyok és még ma is hivatásos Pataki Diák és Tanár.

A Pataki Főiskola ma reneszánszát éli. A sok eltemetett barát és bajtárs helyére mennyi, új lendületű ifjú léphet. Épül a híd a régi és az új között. Pillér-avatás ez a mai nap. Hadd mondjam hát, a pillér másik oldala felől, a hűz kiválasztott matuzsálem egyikeként: őrizték és táplálják a pataki szellem lángját!

Köszönöm, hogy itt lehetünk!¹⁹

19 HARSÁNYI István: Nemzedékem szemével, *Zempléni Múzsá*, 2. évfolyam, 2002/2, 105.

Gábor Bolvári-Takács: István Harsányi and the Sárospatak alumni movement

The most remarkable successes of psychologist István Harsányi's wide-ranging and multifaceted work are probably related to his activities in Sárospatak. He initiated the folk talent scouting and talent management movement in 1935. In June 1960, he reorganised the Patak alumni community in Budapest. Following the declaration of Patak as a town in 1968, he continued to lobby hard in the 1970s and 1980s to strengthen the identity of the Patak school and develop the town. He took decisive steps to empower the alumni movement nationwide, organised the Patak student world meeting, and supervised the collecting of student anecdotes. He was involved in the relaunch of the Patak and the National Folk High School Movement.

Keywords: Sárospatak, alumni movement, folk high school, urban development

Harsányi István

Kovács Áron

**„HA ÖSSZEFOGVA
FELKELNÉNK,
FEL IS ÉPÍTHETNŐK!” –
HARSÁNYI ISTVÁN
ÉS A SÁROSPATAKI
ÖREGDIÁKOK
BARÁTI KÖRE LOBBIJA
SÁROSPATAKÉRT
(1968–1981)**

1968 júliusában már tudott volt, hogy ugyanazon év augusztus 20-án Sárospatakat újra várossá nyilvánítják,¹ az azonban kérdésként állt a kortársak előtt, miként fogja betölteni ezt a szerepet a korábbi jelentőségét jórészt elvesztő zempléni kisváros. Az évszázados kollégium 1961-től újjászerveződő öregdiák-mozgalma a frissen nyugállományba vonult dr. Harsányi István pszichológus vezetésével e kérdés egyik legfontosabb vitafórumaként, a kiformalódó sárospataki lobbii háttérműhelyeként szolgált.²

Bár a Sárospatakért folytatott lobbitevékenység csak az 1960-as évek végén vette kezdetét, Harsányi Istvánt már 1962-ben foglalkoztatta ennek gondolata. Ceterum censeo... című bejegyzésében az alábbiakat írta a pataki öregdiákok budapesti baráti körének összejeveteli naplójába:

„Akár hazudnak az álmok akár nem, én szívesen álmodozom Sárospatak jövőjéről, s már többször elmondtam, hogy nagyszabású iskola-»kombináltá« kellene fejleszteni. Ha van acélkombinát, vegyi kombinát, miért ne lehetne például művelődési kombinát is? S miért ne lehetne azt Sárospatakon fölépíteni? Sokféle iskolát és kollégiumot, kulturális intézményt kell Sárospatakra telepíteni. A Botköt és a Mandulást is beleképzelem a leendő nagy Sárospatakba. Annyi pataki diák él szerte az országban és a világon! Ha összefogva felkelnénk, fel is építhetnők!”³

1 A várossá nyilvánítás folyamatáról részletesen lásd: BOLVÁRI-TAKÁCS Gábor: Sárospatak várossá nyilvánítása 1968-ban. Dokumentum-összeállítás a döntés előzményeiről, folyamatáról és visszhangjáról, *Zempléni Múzsá*, 18. évfolyam, 2018/3, 5–105.

2 Az öregdiák-mozgalomról bővebben lásd BOLVÁRI-TAKÁCS Gábor: Harsányi István és a sárospataki öregdiák-mozgalom című írását ugyanebben a számban.

3 HARSÁNYI István: Milyen város lesz Sárospatak? *Magyar Nemzet*, 24. évfolyam, 182. szám, 1968. augusztus 4., 11.

Harsányi 1968. július 25-én megírta, majd a Magyar Nemzet 1968. augusztus 4-i számában közreadott *Milyen város lesz Sárospatak?* című programcikkében részletesen elemezte a város adottságait és a rendelkezésre álló erőforrásokat. Ezek figyelembevételével vázolt fel Patak számára jövőképet.⁴

Alapvetése a fenti idézetben kifejtett iskolaváros-konceptió: Patak Harsányi szerint nem volt igazi város. Sem szabad királyi városként, sem mezővárosként nem funkcionált, hiányoztak városi hagyományai. Patak kizárólag a jogilag körülírhatatlan iskolavárosi kategóriában értelmezhető, és fejlesztésének alapjait is a „kulturális gócpont” hagyományai határozzák meg.⁵ Sárospatak jövőjét regionális kulturális központtá fejlesztésében látta, melyhez a „toldozás-foldozás” korábbi hagyományai helyett egy jól átgondolt fejlesztési terv kidolgozását sürgette. Ehhez adott írásában vázlatot:⁶

Sárospatak jövőjének alapjait Harsányi koncepciója szerint a várost körülvevő természeti környezet adja: a táj, a tiszta levegő, a Bodrog folyó, a hegyek, az erdőségek és a csend. Ezt egészíti ki a város történelmi múltja, és ezekre épülhetnek az oktatási és turisztikai tervek is. Harsányi tervének legfontosabb célja, hogy Sárospatak a kultúra néhány területén országos jelentőségű településsé váljék, így a színházi, zenei, képzőművészeti és klubélethez, muzeológiai munkához szükséges infrastruktúrát létre kell hozni.⁷

Elképzeléseinek színtere a Bodrog-jobbparti Nagy Patak, de részét képezik a terveknek a várost körülölelő dombok és hegyoldalak, a Botkő, a Megyer és a Ciróka, a Kútpadka, a Király-hegy, a Mandulás, a Gombos és a Páncél-hegy is. Ebben a földrajzi keretbe képzelte bele a különböző oktatási, kulturális és turisztikai intézményeket.⁸

Harsányi oktatási koncepciójában az óvodától a főiskoláig szerepelnek intézmények, egy önálló egyetemnek azonban már nem látta létjogosultságát Patakon. Turisztikában egy sokrétű intézményrendszerrel számolt: közintézményeket, vállalatokat, a SZOT-üdülőit, konferencia és kongresszusi helyszínt, valamint a végardói vízre épített gyógyturizmust is elképzelhetőnek tartott. Ennek érdekében javasolta a vendéglátó- és szórakoztatóipari beruházások tervezését, és – ugyan még nem *expressis verbis* kimondva – megjelent nála az új művelődési ház első gondolata is. Sporttal kapcsolatos elképzelései is jelentősek: infrastruktúra a Patak-központú hegyi túrázás-hoz és tereplovagláshoz, vadászathoz, a Bodrog kihasználása, valamint a Magas-hegy és a Huták síparadicsomként való használata.⁹

A gyakorlati munka első lépéseként Harsányi egy hatékony és hiteles várostervező és városfejlesztő bizottság létrehozását javasolta. Párhuzamban ezzel aktív lobbitevékenységet tartott szükségesnek, hogy a partnereként szóba jöhető intézmények, minisztériumok számoljanak Sárospatakkal. Harmadsorban javasolta, hogy a Mű-

4 Uo.

5 Az iskolaváros fogalmának dilemmájáról lásd: UGRAI János: Iskolaközpontok vagy kultúrrégió-centrumok? A reformkori iskolázás térbeli tagolódásának dilemmái a protestáns akadémikusok kollektív biográfiai jellemzőinek tükrében, *Educatio*, 32. évfolyam, 2023/2, 193–206.

6 HARSÁNYI: *Milyen város lesz Sárospatak?* 11.

7 Uo.

8 Uo.

9 Uo.

szaki Egyetem építészeti karának tanszékeit vonják be a várostervezésbe. A diákok gyakorlatok keretein belül mérjék fel a várost, diplomamunkaként pedig készítsenek terveket a benne rejlő lehetőségekről.¹⁰

Az 1969 novemberében megjelent *Példamutató kezdeményezés. A sárospataki öregdiákok tanulságos akciója* című írásában már eredményekről számolt be Harsányi: Barátja, Halmy Miklós festőművész gyümölcsöst és borházat vásárolt a Cirókán, hogy ott művésztelepet létesítsen, és ennek finanszírozásáról már tárgyalások folytak. Ennél is jelentősebb kezdeményezés volt, hogy Béres Ferenc énekművész Sárospataknek ajándékozta 129 darabból álló – többek között Mednyánszky, Rippl-Rónay József és Gulácsy Lajos műveket is tartalmazó – műgyűjteményét¹¹, megteremtve ezzel a Sárospataki Képtár alapjait.¹²

Hasonló jelentőséggel bír, hogy 1969-től a Hazafias Népfront I. kerületi székházában útnak indultak az öregdiák-mozgalom rendszeres klubestjei. A sárospataki öregdiákok baráti köre az egész országot behálózta, szorosan összetartozó csoportjuk iskolától függetlenül, mindenki betagozódhatott, aki valaha Patakon tanult, általános iskolától a mezőgazdasági szakiskolán át a népfőiskoláig, gimnáziumig és tanítóképzőig. Találkozóik egyszerre jelentettek bemutatkozási lehetőséget a tudományos és művészi munkát űző, sárospataki kötődésű embereknek, és szoros közösséget a városért folyó lobbitevékenységhez.¹³

Az aktív városfejlesztés igénye 1970-ben már a Sárospataki Városi Tanácsban részéről is megjelent, és ebben az öregdiákoktól is segítséget kértek. Harsányi István 1970. október 3-i Külkemezei József tanácsstíkárral és Demblovszky József művelődési osztályvezetővel folytatott megbeszélésén már a város saját terveiként kerültek elő az 1968-as Harsányi-féle programcikk felvetései: „*Sárospatak Budapesten program*” előadássorozat, új művelődési- és kultúrház, Sárospatak üdülővárossá és turisztikai célponttá tétele. Segítséget kért a városvezetés a Bodrog-part rendezésének, a sárospataki művésztelep megteremtésének ügyében, de olyan ötletek is felmerültek, mint a víztározóépítés Makkoshotykán.¹⁴

Ennél a találkozónál is jelentősebb eredményekkel járt az ugyancsak 1970-ben, a sárospataki Tengerszemért folytatott lobbitevékenység. 1970. szeptember 6-i, „*Nem gazdálkodunk jól kincseinkkel!*” című olvasói levelében Harsányi a Magyar Nemzet olvasóinak panaszolta, hogy a komoly természeti értékkel bíró egykori sárospataki malomkőbánya – a helyi köznyelvben Tengerszem – vizét a Tokaj-hegylajai Állami Gazdaság évről-évre lecsapolja, rothadó vizinövényeket hátrahagyva, pedig a környék turisztikai szempontból is jól hasznosítható lenne.¹⁵

10 Uo.

11 BORDÁS István – DOBRÍK István: A Sárospataki Képtár Béres Ferenc-gyűjteménye, *Zempléni Múzsá*, 1. évfolyam, 2001/4, 47–49.

12 HARSÁNYI István: Példamutató kezdeményezés. A sárospataki öregdiákok tanulságos akciója, *Magyar Nemzet*, 25. évfolyam, 273. szám, 1969. november 23., 8.

13 Uo.; HARSÁNYI István: *Sárospataki kezdeményezés – 1971. jan. 28.*, Sárospataki Református Kollégium Tudományos Gyűjteményei Nagykönyvtára – Kézirattár (Továbbiakban SRK TGy Kézirattár) Kt.d. 64,918.

14 HARSÁNYI István: *Cirókai feljegyzés 1970. október 3.*, SRK TGy Kézirattár Kt.d. 64,910.

15 HARSÁNYI István: *Nem gazdálkodunk jól kincseinkkel!*, *Magyar Nemzet*, 26. évfolyam, 209. szám, 1970. szeptember 6., 14.

A cikk nyomán még október elején meglátogatta Harsányit a Cirókán Antalffy Gyula, a Magyar Nemzet újságírója, akivel bejárták a Megyert és a Király-hegyet is. Ugyancsak októberben tett nála látogatást az Állami Gazdaság több embere, hogy átbeszélgék az olvasói levélben felvetett kérdéseket.¹⁶ Ezt követően, október 8-án, Kapás Pál, a Tokaj-hegylajai Állami Gazdaság igazgatója levelet intézett Borsod-Abaúj-Zemplén Megye Tanácsa Idegenforgalmi Hivatalának, melyben jelezte, hogy a Tengersizemnek nevezett „csapadékgyűjtőben” a növényvédelemhez szükséges vizet tárolnak, amennyiben azonban az Idegenforgalmi Hivatal a területet turisztikailag hasznosíthatónak tartja, egy megfelelő mélységű és vízhozamú kút létesítésére szóló vízjogi engedélyért cserébe az Állami Gazdaság hajlandó átengedni azt az idegenforgalomnak. Bár Kapás Pál készségesnek mutatkozott az ügyben, a terület erre való alkalmasságában erősen kételkedett: „Egyetértünk a t. Idegenforgalmi Hivatalnak az- zal a megállapításával, miszerint a cikk a tényeket erősen eltúlozva tesz megállapításokat. Szerény megállapításunk szerint ugyanis a kérdéses terület nem bír országos, vagy megyei idegenforgalmi jelentőséggel s ezen túlmenően az ott lévő építmények nem is alkalmasak pl. alkotótelep létesítésére.”¹⁷

Harsányi önálló lobbitevékenységét jól jellemzi egy másik eset is: 1970. október 20. és 26. között, mátraházi családi nyaralása során találkozott Weöres Sándor költővel, akivel hosszasan beszélgettek a pataki alkotótelep koncepciójáról és a Psyché-sorozatról. Harsányi, kapva az alkalmon, meghívta Weörest egy önálló előadóra az öregdiákok baráti körébe. Erre még 1970-ben sor került. Felvetette azt is, lehet-e szó róla, hogy a Psyché ne csak hegyaljai, hanem sárospataki legyen? Weöres ebbe is belement. „Íme egyik módja annak, hogyan igyekszünk szélesíteni a kört és hogyan igyekszünk kilépni provinciálistizmusunk keretei közül” – írta pro memoria készült feljegyzésében.¹⁸

Az 1970-es évtized fordulópontot jelent a Patakért folyó lobbitevékenységében. Az 1968-as Harsányi-féle programcikk alapján elkészült a város részletes fejlesztési koncepciója – *Sárospatak fejlesztési tervének vázlatja, 1970. nov. 7-8.* –, mely Sárospatakot „országos vonzásterületű kulturális központtá”, a tanítás, nevelés, könyvkiadás, folyó-

16 HARSÁNYI: *Cirókai feljegyzés 1970. október 3.*, SRK TGy Kézirattár Kt.d. 64,910.

17 Kapás Pál levele Harsányi Istvánnak. 1970. október 8., SRK TGy Kézirattár Kt.d. 64,973.; Kapás Pál levele Borsod-Abaúj-Zemplén Megye Tanácsa Idegenforgalmi Hivatalának, SRK TGy Kézirattár Kt.d. 64,973.

18 HARSÁNYI ISTVÁN: *Feljegyzések a sárospataki koncepcióhoz - 1970. okt. 29.*, SRK TGy Kézirattár Kt.d. 64,909.; Felvetődött egy sárospataki előadást gondolata is, ezt azonban a Sárospataki Tanács Művelődési Osztályának nem sikerült megszerveznie: „Kedves Barátaim, az utóbbi időkben két alkalommal kaptam szóbeli, illetőleg telefon üzenetet a Sárospatakon tervezett Weöres Sándor szerzői esttel kapcsolatban. Én mind a két alkalommal összekötöttembe léptem az íróval, s a pataki óhajnak megfelelően beszéltem meg, illetőleg készítettem elő a tárgyalást. Weöres mindkét alkalommal örömmel vállalkozott is – elvileg, később megállapítandó részletekkel – a pataki szereplésre. Én azonban egyik alkalommal sem kaptam meg a megígért választ, illetőleg egyszer sem került sor az előirányzott személyes megbeszélésre. Azt hiszem, abban egyetértünk, hogy így aligha lehet hasonló szintű írók pataki szereplését biztosítani.” (Harsányi István levele Sárospatak Város Művelődési Osztályának, 1971. április 29., SRK TGy Kézirattár Kt.d. 64,983.) Harsányi dörgedelmes levelének hatására végül 1971. október 11-ére sikerült megszervezni a Károlyi Amy – Weöres Sándor író-olvasó találkozót Sárospatakon. (Észak-Magyarország, 27. évfolyam, 240. szám, 1971. október 12., 8.)

irat-szerkesztés, kultúraterjesztés bástyájává kívánta tenni a meglévő infrastruktúra továbbfejlesztésével.¹⁹

Pedagógiai céljai között szerepelt a tanítóképző pedagógiai-pszichológiai fókuszszal is rendelkező főiskolává fejlesztése. Ezzel párhuzamosan a terv Patakot az iskolapszichológia és az iskolai kísérletek egyik műhelyévé akarta emelni, ahol az iskolákkal szoros kapcsolatban álló gyermekpszichológiai és neveléslelektani kutatóközpontot is létre kell hozni.²⁰

A középiskolai oktatást a terv teljesen át kívánta alakítani. A Református Kollégium utódjából, a Rákóczi Gimnáziumból elsősorban a humán ágazatokban, ezen belül is az angol nyelv tanításában, erős iskolát kívánt létrehozni, a reáliákat – a matematikát, a fizikát, a kémiát, a biológiát – pedig egy új intézménybe szerette volna kiszervezni. Céljai közt szerepelt továbbá egy szakközépiskola és egy óvónőképző létrehozása is.²¹

Minden iskolatípus esetében fontosnak tartja a terv, hogy megfelelő internátusok is rendelkezésre álljanak a diákoknak, és azokban kiemelt szerepet kapjon a tehetség-gondozás. Ez utóbbi célt szolgálná a létrehozandó ének- és zeneiskola is.²²

Az 1968-as tervhez képest tovább specifikálták a kulturális intézmények fejlesztésének lehetőségeit is: A pataki kulturális élet csúcshintézményeként egy 100-200 ágyas, bentlakásos részleggel rendelkező művelődési házat álmodott Harsányi, ahol egész éven át tanfolyamokat, vándorgyűléseket, konferenciákat, továbbképzéseket lehet szervezni. Az új művelődési háznak a terv szerint országos igényeket kielégítőnek kell lennie, benne színházzal, mozival, énekkarok, zenekarok, népi együttesek számára megfelelő terekkel.²³

A sárospataki kulturális élet másik súlypontjának a cirókai-tengerszemi területre megálmodott alkotóközpontot szánta Harsányi. Itt műtermes-dolgozószobás lakások álltak volna művészek és tudósok rendelkezésére, hogy egyhónapos sárospataki tartózkodásuk alatt alkothassanak. Képzőművészeti vonalon a kerámia, cserép, szöttek, rongyszőnyeg, tudományos vonalon az irodalmi, néprajzi, zenei, szociológiai, történelmi, helytörténeti, tájtörténeti, neveléslelektani és népművelési terület képviselőit látta volna szívesen.²⁴

A két vezető intézmény mellett több kicsi létrehozását is javasolta Harsányi: a tájegységi jellegzetességeket bemutató múzeumot borászati, erdészeti, néprajzi, folyami halászati, pedagógiatörténeti, kerámia-, cseré-, üveg-, szöttek- és kézimunka-kiallításokkal, speciális pedagógiai és neveléslelektani szakkönyvtárat, ifjúsági irodalmi könyvtárat, felvidéki történelmi könyvtárat és levéltárat látott célszerűnek Sárospatakon kialakítani.²⁵

19 HARSÁNYI ISTVÁN: *Sárospatak fejlesztési tervének vázlatja. Budapest, 1970. nov. 7-8., SRK TGy Kéziratár Kt.d. 64,967.*

20 Uo.

21 Uo.

22 Uo.

23 Uo.

24 Uo.

25 Uo.

Turisztikai tekintetben a terv két fontos újítást hozott az 1968-ashoz képest: megjelent benne a Botkő üdülőligetté alakításának gondolata, valamint egy 100 ágyas korszerű szálloda kialakításának az igénye is.²⁶

Mint komplex terv, nem nélkülözhetette Patak agrár- és ipari fejlesztésének perspektíváit sem. Előbbi kapcsán szőlészeti és gyümölcsstermesztési központot, méhészetet, gombászatot, vadtenyésztést, tájjellegű virágkertészetet tervezett Patakra. Az ipar területén kerülendőnek tartott minden füstös, bűdös, hangos, szennyező tevékenységet. A konzervgyártást, a bútór- és parkettagyártást, valamint a kerámiagyártást tartotta Patak számára is elfogadhatónak, azonban azt is csak a Bodrog-balparti Kispaták városrészén.²⁷

A terv megfogalmazásával egy időben minőségi változásokon ment keresztül a Sárospatakért folyó lobbi is. Harsányi István többé-kevésbé egyedül végzett tevékenysége csapatmunkává vált, amikor sikerült befolyásos támogatókat is az ügy mellé állítani. 1971-ben már tekintélyes csoportot tudhatott maga mellett: Bencsik Istvánt, a Hazafias Népfront főtítkárát, Béres Ferenc népdalénekest, Fekete Gyula író, Götz Jánost, Budapest főváros főügyészét, Képes Géza író, Kormos Gézát, a Minisztertanács Titkársága osztályvezetőjét, Kuti Lajost, a Szerszámgépipari Művek vezérigazgatóját, Maller Sándort, a Magyar UNESCO Bizottság főtítkárát, Mészöly Dezső író-műfordítót, Pécsi Sándor színművészt, Rácz György építészt, Seres Imre jogász-egyetemi tanárt.

A lobbitevékenység megyei szinten kezdődött: 1970 novemberében Harsányi István megkereste Tok Miklóst, a Borsod-Abaúj-Zemplén Megye Tanácsa Kulturális Osztályának vezetőjét, hogy Pataknak a jelenleginél jobb lehetőségeket harcoljon ki. Harsányi személyes találkozót kért Toktól, egyben érdeklődött, hogy milyen szerepet szán a megye Pataknak, és hajlandó-e támogatni kulturális központtá fejlesztését. Kérte, hogy biztosítsanak megfelelő képviselőt a patakiaknak a megyei sajtóban: az Észak-Magyarországban, a Borsodi Szemlében és a Napjainkban.²⁸

1971 márciusában már Varga Gábornéval, a Borsod-Abaúj-Zemplén Megyei Tanács V. B. elnökhelyettesével egyeztet Sárospatak fejlesztése kapcsán Harsányi. Vargáné válaszában üdvözölte az öregdiákok kezdeményezését, egyben jelezte, hogy a Művelődési Minisztérium már tájékoztatta az ügyről, egy másik, 1971. júliusi levelében pedig közölte, hogy a minisztérium háromoldalú megbeszélés szervezését tervezi.²⁹

Párhuzamosan a megyei tárgyalások kezdeményezésével már szervezés alatt volt egy, a Művelődési Miniszterrel való találkozó is. Ilku Pál miniszter kérésére Harsányi 1971. április 2-án elkészítette az 1970-es terv vázlatos változatát, néhány aprósággal – iskolaorvosi továbbképzési központ, nyári szabadegyetemi tanfolyamok, pantomim fesztivál – kiegészítve azt.³⁰

26 Uo.

27 Uo.

28 *Harsányi István levele Tok Miklósnak*, 1970. nov. 7., SRK TGy Kézirattár Kt.d. 64,976.

29 *Harsányi István levele Varga Gábornénak*, 1971 márc., SRK TGy Kézirattár Kt.d. 64,978.; *Varga Gáborné levele Harsányi Istvánnak*, 1971 márc 19., SRK TGy Kézirattár Kt.d. 64,980.; *Varga Gáborné levele Harsányi Istvánnak*, 1971. júl. 1., SRK TGy Kézirattár Kt.d. 64,936.

30 HARSÁNYI István: Sárospatak vázlatos fejlesztési terve a Művelődési Miniszter számára, 1971. ápr. 2., SRK TGy Kézirattár Kt.d. 64,981; *Harsányi István levele Dr. Károly Istvánnak*, 1979. február 10, SRK

A lobbó háttérét biztosítandó Harsányi tájékoztatásképpen megküldte levelei másolatát Bujdos Jánosnak, az MSZMP sárospataki városi szervezete titkárának, Sárospatak Város Tanácsa Végrehajtó Bizottsága vezetőségének, kérve, hogy támogassák a kezdeményezést.³¹

Az öregdiákok lobbó-tevékenységének egyik csúcspontját az 1972. március 7-i Ilku Pál művelődésügyi miniszterrel folytatott megbeszélésük jelentette. A közel háromórás találkozón a kormányzatot Ilkun kívül Garamvölgyi József miniszterhelyettes, dr. Barna Gyuláné beruházási főosztályvezető, dr. Nagy Sándor pénzügyi főosztályvezető, Gönyei Antal, a múzeumi főosztály vezetője, dr. Horváth Márton, a minisztérium titkárságának vezetője és Hetényi György, a Borsod-Abaúj-Zemplén Megyei Tanács művelődési osztályának vezetője képviselte. A sárospataki lobbó részéről Béres Ferenc, Fekete Gyula, Harsányi István, Képes Géza, Király István, Kuti Lajos, Rácz György, Seres Imre és Tarits Zoltán vettek részt. Kimentését kérte Götz János, Nagy János, Bencsik István, Mészöly Dezső és Kormos Géza. Beszédese, hogy Sárospatak város tanácsának képviselői nem voltak jelen az alkalmon.³²

Az esemény Harsányi István bevezetőjével kezdődött: kérni jöttek, de nem maguknak, hanem Sárospataknek, hogy az országot egy olyan várossal ajándékozhassák meg, mely méltó múltjához. Sárospatak Harsányi szerint saját erejéből nem képes sokra, elmaradása jelentős: a fővárossal való vasúti összeköttetése rossz, közvetlen gyorsvonata nincs, az utak Szerencstől keletre rosszak. Az országos településhálózati keretterv sem számol a várossal regionális szerepkörű településként, miközben Encset, Szerencset, Mezőkövesdet középfokú központokként kezeli. Pataknek nincs jó gazdája. Borsod-Abaúj-Zemplén megye nem foglalkozik fejlesztésével – Csorbaköt, Dédest, Füzért, Regécet, a szerencsi Rákóczi-várat reklámozza, Patakot nem –, a helyi tanács pedig nem tudott felnőni feladatához. Utóbbi kijelentésére példaként hozza a Tokaj-hegyaljai Borkombinát esetét, mely azért nem került Sárospatakra, mert még a minimumot sem tudta számára biztosítani a helyi városvezetés.³³

Az öregdiákok az 1970-es terv némileg módosított változatát vitték el a művelődési miniszterrel folytatott tárgyalásra. Céljaikat 1981-ig, az iskola fennállásának 450. évfordulójáig kívánták megvalósítani. Szerepelt ezek között egy óvónőképzőt is magában foglaló pedagógiai főiskola létrehozása, a kollégium épületének felújítása, új gimnázium építése, országos beiskolázási területtel rendelkező kollégiumi hálózat építése, valamint „egy nagy, országos igényeket kielégítő művelődési központ vagy ház építése.”³⁴

A Harsányi által képviselt álláspontot támogatta a pataki delegáció többi tagja is, ki-ki a saját területét képviselve. Béres Ferenc galéria létrehozását és kamaraművészeti

---

TGy Kézirattár Kt.d. 64,930.

31 Harsányi István levele Bujdos Jánosnak SRK TGy Kézirattár Kt.d. 64,987.; Harsányi István levele Sárospatak Város Tanácsa Végrehajtó Bizottságának, 1971. júl 23. SRK TGy Kézirattár Kt.d. 64,987.

32 HARSÁNYI István: *Házi használatra készült feljegyzés az Ilku Pál művelődésügyi miniszterrel folytatott megbeszélésről*, 1972. márc. 7. SRK TGy Kézirattár Kt.d. 64,837.

33 Uo.

34 Uo.

fesztivál szervezését, Képes Géza az angol nyelvű színjátszás pataki meghonosítását vetette fel. Király István egyenesen Sárospatak nemzeti kincscsé fejlesztésének kormányprogrammá emelését javasolta. Felvetéseik közt volt a járási rendszer átszervezése is. Seres Imre szerint Sárospatak sokkal alkalmasabb lenne járási székhelynek, mint Sátoraljaújhely.³⁵

Az államigazgatás képviselői első megnyilatkozásaikban ambivalensen álltak a pataki kérésekhez. Gönyei Antal, a múzeumi főosztály vezetője szerint Patak már kulturális központ, a vár sok látogatót vonz, vannak jelentős kulturális rendezvények, fejlesztésének ügye azonban nem választható el a megyei ügyektől. A galériával kapcsolatban megengedőbb álláspontot képvisel: meglátása szerint Patak talán elbír egy képtárat. A pénzügyi oldalt képviselő Barna Gyuláné beruházási osztályvezető ugyan támogatásra érdemesnek találta Patak fejlesztésének az ügyét, azonban jelezte, hogy a tervidőszak 1975-ig lezárt, utána van lehetőség a cselekvésre.³⁶

A fenti helyzetet Ilku Pál fordította Patak számára kedvező irányba azzal, hogy jelezte, az 1971 és 75 közötti negyedik ötéves terv időszakát sem kell lezártnak tekinteni, az esetlegesen felszabaduló pénzeszegek Sárospatakra fordíthatóak. További hozzászólásaiban kifejtette, hogy Patakot, hagyományaira való tekintettel, kiemelten kell kezelni, az eredeti fejlesztési terv szerint diákvárosá kell tenni.³⁷

Ilku elképzelései fókuszában a középfokú oktatás fejlesztése állt: Az 1975-től kezdődő tervidőszakra vonatkozóan ígéretet tett egy új gimnázium, valamint egy 200 fős új kollégium építésére. Nagy hangsúlyt helyezett az angol nyelv oktatására, az UNESCO bevonásával anyanyelvi nyelvtanárok Sárospatakra hozását javasolta. Az öregdiákok főiskola létesítésére vonatkozó kérését Eger és Nyíregyháza közelsége okán nem támogatta.³⁸

A találkozó legnagyobb vitát kiváltó kérdését az új művelődési ház létesítése jelentette. Patakot kizárólag mint iskolavárost kezelték országos ügyként, kulturális központként nem. A művelődési minisztérium képviselőjében jelen lévők országos jellegű kultúrotthont ezért nem tudtak elképzelni Sárospatakon, művelődési házát a helyi igények kielégítésére tervezték. Ezt az öregdiákok nem fogadták el, majd mikor a pénzügyi keretek tárgyalására került a sor, Harsányi István egy ponton kijelentette: „9 millióból nem szabad.”³⁹

Bár Ilku támogatásáról biztosította a városért folyó lobbist, javasolta, hogy a kormány szintű megmozduláshoz találjanak az ügynek egy olyan pártfogót, aki képes a művelődésügyi, közlekedési, idegenforgalmi és szállodai területet összefogni. A megbeszélések során két név merült fel erre. Aczél Györgyöt Király Istvánon, Vályi Péter Kuti Lajoson keresztül kívánták elérni az öregdiákok.⁴⁰

35 Uo.

36 Uo.

37 Uo.

38 Uo.

39 Uo.

40 Uo.

Az általános fejlesztési tervekért folyó lobb mellett Harsányi István igyekezett a helyi kezdeményezések megindítását is ösztönözni. 1972 januárjában megkereste a sárospataki Aranykalász Mezőgazdasági Termelőszövetkezet vezetőségét a TSZ turisztikai fejlesztésekbe való bekapcsolásának ötletével. Harsányi több vendéglátóipari létesítmény létrehozására kívánta rávenni őket: a TSZ-re számított a fürdő területén kialakítandó étterem, a Botkón alkoholmentes frissítőket árusító pavilon, a Tengerszemnél grillételeket árusító borozó és egy zempléni lovasturisztikai központ ügyében. Ezen kívül szerette volna, ha támogatnák a cirókai alkotótelep létesítését és működését.⁴¹

A személyes találkozó alkalmával Livják József agronómus és Somogyi István brigádvezető fogadták Harsányi Istvánt. Vállalták az érintett területek átnézését, a Tengerszemen az említett épületek építészeti felmérését, a Botkón pedig a liget kialakítását, padok kihelyezését és a vendéglátóipari létesítmény házi vagy gebines üzemeltetését. Livják József vállalta a hécei, végardói és zempléni-hegységi istállók szemrevételezését is, valamint hogy felveszi a kapcsolatot a lótenyésztési felügyelőség debreceni kirendeltségével, hogy biztosítsák a szükséges lóállományt az 1972-es lovastúra számára. A találkozó legjelentősebb eredménye az volt, hogy az Aranykalász TSZ átengedte a Nagyláz nevű területet az alkotótelep céljára, egyben vállalták az ott található gyümölcsös felújítását és annak almával való betelepítését.⁴²

Az öregdiákok tevékenységének hatására a sárospataki városvezetés is aktívabb fejlesztési munkába kezdett. Rácz György építész 1971-ben a Városi Tanács VB megbízásából strandfürdő-épületet tervezett a Bodrog partjára,⁴³ 1972-ben pedig négy tanulmányt készített egy szabadtéri színpad építéséhez.⁴⁴ A strand megépítését végül a Bodrog rossz vízminősége miatt a KÖJÁL akadályozta meg.⁴⁵ A szabadtéri színpad számára négy lehetséges helyszínt talált Rácz: a vízikapu melletti és az egykori trinitárius kolostorral szembeni területeket, a várarkot és a Berna-sor szomszédságában található füves részt, melyet a szomszédos kertek egy részének kisajátításával növeltek volna meg.⁴⁶ Ez a terv a Nemzeti Múzeum főigazgatójának elzárkózása miatt nem valósulhatott meg. Egy későbbi, 1972. augusztus 16-i keltezésű levélből tudjuk, hogy ekkorra már készült egy vázlata az alkotóháznak is, ezt azonban nem ismerjük. Ugyanebből a levélből tudjuk, hogy felmerült egy önálló, a sátoraljújhelyitől független kórház megépítésének a gondolata is.⁴⁷ Rácz forszírozta

41 *A sárospataki Aranykalász mg. Tsz. Vezetőségével 1972. január 17-én folytatott megbeszélés napirendi pontjai*, SRK TGy Kézirattár Kt.d. 64,990.

42 *Feljegyzés a sárospataki Aranykalász mg. Tsz. Vezetőségével 1972. január 17-én folytatott megbeszélésről*, SRK TGy Kézirattár Kt.d. 64,990.

43 Rácz György: *Bodrogszabadtéri strandfürdő*, SRK TGy Kézirattár An 4960.

44 Rácz György: *Szabadtéri színpad*, SRK TGy Kézirattár An 4961.

45 Rácz György: *Szabadtéri színpad*, SRK TGy Kézirattár An 4960.

46 Rácz György: *Szabadtéri színpad*, SRK TGy Kézirattár An 4961.

47 A levélből nem derül ki pontosan, hogy a cél egy, a sátoraljújhelyi kórháztól független kórház felállítására, vagy annak Sárospatakra telepítése. *„Kórház telepítés: 2. pld dokumentáció, meg egy levéltervezet*

az újonnan épített utcák fásítását és a weekend-telep egységes arculatának megteremtését is.⁴⁸

Nagy jelentőségű volt az 1973. január 13-i helyzetértékelő tanácskozás, melyet a Sárospataki Öregdiákok Baráti Köre és a Hazafias Népfront Borsod-Abaúj-Zemplén Megyei Bizottsága kezdeményezett. Minden lobbitevékenység ellenére a patakiak úgy érezték, hogy a remek adottságokkal rendelkező zempléni tájegység kiesett az országos tervekből, és újra meg kell találni „*a rájuk váró történelmi feladatokat*”. Ennek feladatát az Észak-magyarországi Intéző Bizottság zempléni albizottsága kapta meg.⁴⁹

A Sárospatakért folytatott lobbitevékenységben sorsdöntő jelentőségű esemény volt, hogy Ilku Pál tanácsát követve – Király Istvánnal és Ihász Lászlónéval⁵⁰ egyeztetve – Harsányi 1973. április 10-én levelet írt Aczél Györgynek, az MSZMP Politikai Bizottsága tagjának, a Központi Bizottság titkárának. Kérte, hogy fogadja a Sárospataki Öregdiákok Baráti Köre által kijelölt küldöttséget, „*hallgassa meg Sárospatak történelmi múltjához méltó jövőjének kialakítására vonatkozó elképzeléseiket, javaslataikat, kérésüket.*”⁵¹

A megbízottak listája némiképp különbözött az Ilkunál járt delegációétól: Ázbej Sándor építészmérnök, Götz János Budapest főváros főügyésze, Képes Géza író, Király István egyetemi tanár, országgyűlési képviselő, Maller Sándor, a Magyar UNESCO Bizottság főtárgyalója, Mészöly Dezső dramaturg, Tarits Zoltán az Országos Tervhivatal osztályvezetője és Harsányi István vállalták a feladatot, hogy Sárospatak érdekeiért lobbiznak Aczélnál. Végül Király István, Maller Sándor és Tarits Zoltán kimentésüket kérték, Király azonban, mint Aczél egyik személyes tanácsadója, telefonon felkészítette Harsányit a tárgyalásra.⁵²

A körülbelül félórás, informális látogatás célja az volt, hogy egy, a Zemplén, Tokaj-Hegyalja és a Bodroghköz művelődési igényeit is kielégítő művelődési központ épüljön Sárospatakon, valamint, hogy tegyenek a megyén belül uralkodó borsodi gondolkodás, Zemplén és Abaúj háttérbe szorítása ellen. Harsányi feljegyzései alapján Aczél tisztában volt Sárospatak elhanyagolásának értelmetlenségével: „*Örültség a nagy tradíciókkal rendelkező városokban rejlt értékeket ki nem aknázni, fejlődésüket megakasztani.*

---

mellékelve. Ezt előzőleg átbeszéltem a beruházás h. előadójával. Igen jónak találta, - s tanácsolta, hogy SAUJHELY-től függetlenül kérjük, - nehogy az ujhelyiek fúrják az ügyet. Ez mindenesetre hamarabb és könnyebben megvalósítható, mint az ujhelyi rekonstrukció.” (Rácz György levele Sárospatak város Tanácsa VB elnökének, titkárának, főmérnökének, 1972. augusztus 16, SRK TGy Kézirattár Kt.d. 64,991.)

48 Rácz György levele Sárospatak város Tanácsa VB elnökének, titkárának, főmérnökének, 1972. augusztus 16, SRK TGy Kézirattár Kt.d. 64,991.

49 Sárospataki Öregdiákok 1973. jan. 13-ra a Rákóczi várba összehívott tanácskozásának meghívója, SRK TGy Kézirattár Kt.d. 64,839.; BOLVÁRI-TAKÁCS GÁBOR: BOLVÁRI-TAKÁCS GÁBOR: *A sárospataki öregdiák mozgalom 19–21. századi kronológiája. Intézménytörténet és közművelődési dimenziók (elektronikus adattár)*, Budapest – Sárospatak, 2011, 56. URL: <https://docplayer.hu/801173-Bolvari-takacs-gabor-a-sarospataki-oregdiak-mozgalom-19-21-szazadi-kronologiaja-intezmenytortenet-es-kozmuvelodesi-dimenziok.html> Utolsó letöltés: 2024. 04. 11.

50 Ihász Lászlóné – Aczél György titkárnöve.

51 HARSÁNYI István: „*Pro domo*” feljegyzések az „*Aczél-akcióról*”, Budapest, 1973. V. 11., SRK TGy Kézirattár Kt.d.64,838.

52 Uo.

*Volt idő, mikor szinte bűncselekménynek számított Patakért tenni valamit. Kár, hogy a tokajhegyaljai központot is abba a csempészvárosba vitték, nem pedig Patakra” – idézi.*⁵³

Aczél vetette fel, hogy Sárospatakon olyan intézményt kell létrehozni, mely vonzza a látogatókat. Példaként hozta Szentendrét, ahol a Kovács Margit Gyűjtemény háromszorosára növelte a városba látogató turisták számát. Ennek analógiáján említette, hogy Patak lehetne a fafaragás vagy a kerámia központja.⁵⁴

Ehhez kapcsolódóan merült fel, hogy annak ellenére, hogy a város Harsányi István adatai szerint évi 160000 látogatót fogad, nincs Patakon turisztaszálló. Egy 200 férőhelyes szállodára a pataki delegáció valós igényt látott, és ezzel a város nemzetközi rendezvények számára is ideális helyszínné válna.⁵⁵

A patakiak legfőbb célja egy korszerű művelődési ház megépítése volt. A körülbelül 80 főt befogadni képes, fűthetetlen, ezért az év nagy részében használhatatlan lovagtermen kívül az ügyet támogató Képes Géza szerint nem volt előadóhely.⁵⁶ A küldöttség Nagyatádot hozta példaként, ahol a város méretei ellenére 425 főt befogadni képes színházteremmel rendelkező kultúrház épült, melyre Sárospatakon is nagy szükség volna. Ázbej Sándor építész azt is felajánlotta, hogy a terveket a KÖZTI-ben dolgozó sárospataki építészek ingyen elkészítik, ha Aczél eléri, hogy a KÖZTI ezt társadalmi munkaként felajánlhassa.⁵⁷

Aczél ígéretet tett arra, hogy felveszi a kapcsolatot Ladányi Józseffel, a Borsod-Abaúj-Zemplén Megyei Tanács elnökével és Bodnár Ferencsel, az MSZMP Borsod-Abaúj-Zemplén Megyei Bizottsága első titkárával, és közös egyeztetést szerveznek a város jövőjét illetően, lehetőleg Sárospatakon.⁵⁸

Egy Aczéltól Király Istvánhoz, rajta keresztül pedig Harsányi Istvánhoz eljutott levél tanúbizonysága szerint Aczél – ígéretét betartva – felvette a kapcsolatot Ladányi Józseffel, tájékoztatást kérve Sárospatak helyzetéről és a fejlesztésével kapcsolatos tervekről. Ladányi 1973. július 16-i keltezésű levelében kendőzetlenül leírta, hogy 1968. augusztus 20-ig alig történt említésre méltó fejlesztés Sárospatakon. Ez a III. ötéves tervvel már megváltozott. Míg a tervidőszak első három évében 17 millió forint értékű fejlesztés érkezett a városba, az utolsó kettőben már 22 millió forintra rúgott az összeg. A IV. ötéves terv 140 millió forintot irányozott elő. A megye célja az volt, hogy a „*városi életforma legalapvetőbb feltételeit*” biztosítsák lakásépítéssel, a közműhálózat fejlesztésével, az egészségügyi és művelődési infrastruktúra városi szintre fejlesztésével, további munkahelyek teremtésével. A művelődési ház megépítését Ladányi a IV. ötéves terv időszakában nem tartotta elképzelhetőnek, az V. ötéves terv számai pedig a levél megírásakor még nem voltak ismertek.⁵⁹

53 Uo.

54 Uo.

55 Uo.

56 A Rákóczi Gimnázium díszterme – ma a Sárospataki Református Hittudományi Egyetem imaterme – ebben az időszakban felújítás alatt állt.

57 Uo.

58 Uo.

59 *Ladányi Sándor levele Aczél Györgynek, SRK TGy Kézirattár Kt.d. 64,992.*

Ezzel körülbelül egy időben, Aczél támogatásának birtokában, kezdték meg az öregdiákok minden addiginál nagyobb rendezvényük, az 1974-es Pataki Diák-világtalálkozó megszervezését. Harsányi 1973 júliusában levelet írt Ladányi Józsefnek és Bodnár Ferencnek is. Előbbitől kérte a megye támogatását, hogy az 1974. június 28. és július 1. közti időszakban Sárospatak valamennyi kollégiuma és internátusa álljon a látogatók rendelkezésére.⁶⁰ Utóbbitól, hogy az MSZMP városi pártalapszervezete segítsen a rendezvény megszervezésében.⁶¹ Ladányi erre 1973. augusztus 30-án ígéretet is tett.⁶² 1973. szeptember 18-án Hegyi Imre, a Hazafias Népfront Borsod-Abaúj-Zemplén megyei titkára tett ígéretet a támogatásra, 1973 októberében Jekkel Béla, a Borsod Megyei Vízművek igazgatója engedélyezte, hogy az öregdiák-találkozó keretein belül a pataki fürdő területén egész napos programot rendezzenek.⁶³

Az Aczél által felvetett találkozó szervezéséről Ladányi Józseffel, Bodnár Ferencsel és Hegyi Imrével egy 1973. szeptember 19-i, Ladányi Józsefnek írott levélből van tudomásunk. Az öregdiákok október 2-át javasolták időpontként. A pataki delegáció tagjai Huszár István, az Országos Tervhivatal elnökhelyettese, Maller Sándor, Ázbej Sándor és Harsányi István lettek volna. Magáról a találkozó létrejöttéről sajnos nincs információnk.⁶⁴

1974-ben új szempont került be a sárospataki városfejlesztés ügyébe: a kollégium fennállásának 450. évfordulója. Kormos Géza, a Minisztertanács titkárságának munkatársa, a Magyar Közlöny felelős szerkesztője január 25-én feljegyzést készített Bencsik István, a Hazafias Népfront Országos Tanácsa főtítkárának ennek ügyében. Kormos hangsúlyozta, hogy a 400. évfordulót „nagy kivonulással és adományozással” ünnepelte a Klebelsberg-féle kultuskormányzat. Javasolta Kormosnak, hogy a Hazafias Népfront karolja fel az ügyet és hozzon létre egy, a jubileumi ünnepségsorozatot előkészítő bizottságot, lobbi-tevékenységével pedig váltsa be az időközben elhunyt Illku Pál ígéreteit, a 200 fős kollégium és a művelődési ház megépítését. Utóbbi kapcsán külön kiemelte, hogy szerencsés lenne, ha a beruházás a Művelődési Minisztériumtól és a Megyei Tanácstól átkerülne a Minisztertanács kiemelt támogatásával épülő beruházások közé.⁶⁵

1974 a létesítendő turisztaszálló szempontjából is előrelépést jelentett. Rác György ekkorra készült el a botkői turisztaszálló vázlatával.⁶⁶ Ezek segítségével kívánta Harsányi István a Megyei Idegenforgalmi Hivatal, a Zempléni Erdészeti Vállalat és a Városi Tanács Végrehajtó Bizottsága támogatását megnyerni az építéshez. Maga a

60 Harsányi István levele Ladányi Sándorhoz, 1973. júl. 26., SRK TGy Kézirattár Kt.d. 64,840.

61 Harsányi István levele Bodnár Ferenchez, 1973. júl. 26., SRK TGy Kézirattár Kt.d. 64,841.

62 Ladányi Sándor levele Harsányi Istvánhoz, 1973. aug. 30., SRK TGy Kézirattár Kt.d. 64,842.

63 Hegyi Imre levele Harsányi Istvánhoz, 1973. szept. 18 SRK TGy Kézirattár Kt.d. 64,843.; Jekkel Béla levele Harsányi Istvánhoz, 1973. okt. 9., SRK TGy Kézirattár Kt.d. 64,845.

64 Harsányi István levele Ladányi Sándorhoz, 1973. szept. 19. SRK TGy Kézirattár Kt.d. 64,844.

65 Dr. KORMOS Géza: *Feljegyzés Bencsik István elvtárshoz, a Hazafias Népfront Országos Tanácsa főtítkárához a Sárospataki Kollégium fennállása 450. évfordulójának megünnepléséről*, 1974. jan. 25., SRK TGy Kézirattár Kt.d. 64,847.

66 Rác György levele Harsányi Istvánhoz, 1974. okt. 24., SRK TGy Kézirattár Kt.d. 65,009.

szálloda a Botkó tetején található fenyvesben kapott volna helyet. 12 db 2-3 ágyas vendégszoba és 2 db 12 fős hálóterem mellett étterem is lett volna benne. A művésztelep ötletét tovább élterve egy faszoibrász műhely is kialakításra került volna.⁶⁷

A tárgyalások 1975-ben megyei szinten folytak tovább. Harsányi István és Seress Imre jogászprofesszor március 26-27-én Miskolcon jártak, ahol Ladányi Józseffel egyeztettek az új gimnázium épületéről és a 200 fős gimnáziumi kollégiumról, egy korszerű, a tájegység kulturális igényeit kielégítő művelődési központról, valamint egy 200 személyes turistaszállóról.⁶⁸ Ladányi tanácsára Harsányi Aczél is megkereste az ügyel kapcsolatban. Április 20-án levelet írt neki, majd május 1-én elküldte Ázbej Sándor időközben elkészült tervét.⁶⁹ Az Aczél-titkárság május 23-án telefonon jelzett vissza Harsányinak, hogy Aczél György foglalkozik az ügyel, amellyel kapcsolatban levelet váltott Borsod-Abaúj-Zemplén megyei illetékeseivel is. Mivel a megye önmagában képtelen 50 millió forintot biztosítani a terv megvalósítására, Aczél kompromisszumos megoldást javasolt: amennyiben Borsod-Abaúj-Zemplén megye 25 millió forintot biztosít a beruházáshoz, a másik 25 millió forintot Aczél a Központi Közművelődési Alapból finanszíroztatja meg.⁷⁰ A lobbó végül 1977-ben járt sikerrel. Az új művelődési ház építésének kezdetéről 1977. február 11-én számolt be az Észak-Magyarország. Az építés tervezett összege ekkor 60 millió forint volt,⁷¹ végösszege azonban 120 millió forintra rúgott.⁷²

1975-ben megkezdődtek az 1981-es jubileumi év előkészületei is: a januárban kiadott *Tegyünk valamit Sárospatakért!* felhívási íven már szerepelt *A pataki diákvilág anekdotakincse* harmadik kötetének megjelentetése, de az évfordulóra készülve kezdte meg a közösség a Sárospatakkal kapcsolatos történeti források és feldolgozások összeszedését, valamint a pataki eredetű ének- és zenei anyag gyűjtését is.⁷³ Arról csak Harsányi egy 1977. novemberi, Takács Bélának írott leveléből értesülünk, hogy a megyei tanács forrást biztosít ezen kötetek kiadására. Az anekdotakincs harmadik

67 RÁCZ György: *Botkó-turistaszálló tervrajz*, SRK TGy Kézirattár An. 4962; SRK TGy Kézirattár Kt.d. 64,943.

68 *Feljegyzés Harsányi István és Seress Imre sárospataki öregdiákok fenti dátumú miskolci tárgyalásaihoz*, 1975. március 25., SRK TGy Kézirattár Kt.d. 64,852.

69 Ázbej Sándor egy kétszintes, színházteremmel is rendelkező épületet tervezett Sárospatakra. Harsányi elképzeléseit követve a terven vendégszobák is szerepelnek, igaz csak hat, nem egy kétszáz fő elszállásolására alkalmas tér. Szerepel ezen kívül a földszinten egy tanfolyamok lebonyolítására szolgáló terem, külön terek a könyvtár, kártyaszoba, idősek klubja, gyermekek klubja számára, külön beat, zene és tánc-próbaterek. Az emeleten kapott volna helyet egy többfunkciós irodalmi színpad-, tanács- és konferenciaterem, három klubszoba, két tanterem, egy játék, egy kártya és egy sakk-szoba, külön helyiség a bélyegyűjtők számára, egy ének-próbaterek, egy rajz-, egy fadaragó és két multifunkciós műterem. (ÁZBEJ Sándor: *Programvázlat a sárospataki többcélű kultúrház építéséhez* M=1:200. Budapest, 1975. ápr. 5., SRK TGy Kézirattár Kt.d. 64,963.)

70 *Harsányi István levele Tóth Józsefnek*, 1975. május 23, SRK TGy Kézirattár Kt.d.65,014.

71 Új művelődési ház, Észak-Magyarország, 33. évfolyam, 35. szám, 1977. február 11., 4.

72 PALÁGYI Béla: Egy ember és egy város a teremtés káoszában, *Szolnok Megyei Néplap*, 34. évfolyam, 137. szám, 1984. június 11., 10.

73 *Tegyünk valamit Sárospatakért*, 1975. január, SRK TGy Kézirattár Kt.d. 64,906.

kötete és egy körülbelül 20 ív terjedelmű, a kollégium zenei életét feldolgozó kötet munkálatai jól haladtak, ugyanakkor jelezte, hogy a reprezentatív kollégiumtörténeti munka megírását nem tudta megszervezni. Harsányi a Sárospataki Öregdiákok Budapesti Baráti Köre nevében felkérte Takács Bélát, hogy vállalja el egy, a monográfia helyett megjelenő tanulmánykötet megszervezését és szerkesztését. Ennek bázisát az eddigi felkérések jelentenék. Szűcs Jenő vállalta a középkori előzményeknek, Benda Kálmán 2 tanulmányban a XVI. század és a felvilágosodás időszakának, Makkai László a kollégium XVIII. századi történetének megírását. A reformkorról és Erdélyi Jánosról szóló fejezetek szerzőjeül Erdélyi Ilonát, az 1931-től a teológia megszüntetéséig tartó időszak megírására pedig Újszászy Kálmánt kérték fel.⁷⁴

Takács Béla november 22-i válaszában vállalta a kötetrel kapcsolatos szervezési munkát, a szerkesztésre azonban Újszászy Kálmánt kérte fel. Elvállalta egyben a Múzeum történetének megírását, valamint *A reáliák tanításának története és A testnevelés a sárospataki kollégiumban* című fejezeteket. Javaslatot tett Barcza József és Czegle Imre bevonására is. Előbbi „A sárospataki gimnázium tanulóinak társadalmi összetétele a dualizmus korában”, utóbbi a kollégium cseh-morva kapcsolatai témában vállalta egy tanulmány megírását.⁷⁵

A említett kötetet a Református Zsinati Iroda sajtóosztálya adta ki Budapesten 1981-ben a Tiszáninneni Református Egyházkerület Elnöksége testületi szerkesztőségével.

Az 1981-es jubileum előkészítésében kulcsszerepet játszott az 1979. február 7-ére Kormos Géza által a budapesti Sárospatak étterembe összehívott megbeszélés. A résztvevők közt jelen volt Béres Ferenc, Bujdos János,⁷⁶ Dorka Béla, Fekete Gyula, Harsányi István, Janó Ákos, Kádas Sándor, Károly István, Király István, Kiss Dezső, Kormos Géza, Lengyel Sándor OM megfigyelő, Nagy János, Seress Imre, Soós Gyula, Tóth József és Újszászy Kálmán. Kimentését kérte Deme László, az MSZMP Borsod-Abaúj-Zemplén megyei titkára, Huszár István, Képes Géza, Kuti Lajos, Lázár István, Szabó János és Tarits Zoltán.⁷⁷

A megbeszélés Kormos Géza rövid helyzetértékelőjével kezdődött. Elmondta, hogy több, Sárospatak fejlesztésére irányuló próbálkozásból a kultúrház ügye sikerrel járt, a kollégium 450 éves jubileumát azonban nem tudták országos programmá emelni. Fontos lenne elérni, hogy nemzeti ajándékként új internátus létesüljön a városban. Kormányzati szinten felmerült egy negyedik jogi kar létrehozásának az ötlete is. Sokat segítené az ez irányú lobbint, ha a megszüntetett teológia és jogakadémia helyiségei felszabadíthatóak lennének a célra. Ez utóbbiban kérte a városi és megyei tanács közreműködését.

74 *Harsányi István levele Takács Bélához*, 1977. november 15., SRK TGy Kézirattár Kt.d. 64,927.

75 *Takács Béla levele Harsányi Istvánhoz*, 1977. november 22., SRK TGy Kézirattár Kt.d. 64,927.

76 1968-tól az MSZMP sárospataki városi pártbizottsága titkára, 1976-tól a megyei tanács elnökhelyettese. Életrajzát lásd: BOLVÁRI-TAKÁCS Gábor: Sárospatak városfejlődésének kezdetei (1968-1977) egy korabeli dokumentum tükrében, *Zempléni Múza*, 23. évfolyam, 2023/1, 70–86, 70.

77 *Jegyzőkönyv a Sárospataki Diákok Baráti Köre által összehívott kollégiumi jubileumi előkészítő bizottság 1979. február 7-én a Sárospatak étteremben tartott megbeszéléséről*, SRK TGy Kézirattár Kt.d. 64,860.

Problémaként vetette fel Kormos, hogy a gimnázium „*lányművelés jelleget vált,*” és annak ellenére, hogy a tanítóképzőt sikerült főiskolai szintre emelni, a pataki iskolák beiskolázási köre nem országos.⁷⁸

Kormos felvezetőjére válaszolva Harsányi István is elmondta Sárospatak fejlesztésére vonatkozó koncepcióját. Ennek része volt az 1960-as évek végén megfogalmazott terv több pontja – a művelődési ház mihamarabbi befejezése, az új internátus kérdése, a vízisportok, horgászsport és turisztika tudatos fejlesztése, a gyógyfürdőfejlesztés, üdülővárossá nyilvánítás, művésztelep, botkői erdészeti alkotóház –, ugyanakkor több új elem is előkerült. Ilyen a tanárlakás-hálózat kiépítése, egy főiskolai jellegű Országos Pedagógus-továbbképző Intézet létrehozása, az Iparművészeti Főiskola kerámia és üvegtanszékeinek Patakra helyezése, a Soproni Erdészeti Egyetem sárospataki partikulájának létrehozása, valamint a könyvtár, népművelés és néprajz szakos hallgatók főiskolai szintű képzése.⁷⁹

A találkozó harmadik felszólalója Bujdos János, a Borsod-Abaúj-Zemplén megyei Tanács elnökhelyettese volt, aki biztosította a jelenlévőket, hogy a megye saját ügyeként tekint Sárospatak fejlesztésére, ugyanakkor „*sajnos a lehetőségek és az igények között nincs meg mindig a megfelelő egyensúly.*” Bár Ilku Pál ígéretet tett az új gimnázium építésére, arra az ötödik ötéves tervben nem jutott összeg, és a kultúrházra sem jutott a központi finanszírozásból. Mindezek ellenére a művelődési ház építése jó ütemben haladt, 1973-tól megindult a Rákóczi Gimnázium és a Kossuth Kollégium épületének felújítása, 47-48 milliós költséggel új általános iskolát adtak át a városban, és egy 212 fős általános iskolai kollégium is épült. Váratott magára ugyanakkor a régi tornacsarnok és az iskolaudvar felújítása, valamint egy középiskolai kollégiumra is szükség lett volna.⁸⁰

Közvetlenül a megbeszélés után Harsányi István egész sor levelet váltott a találkozón résztvevő öregdiákokkal. Február 10-én tájékoztatta Újszászyt, hogy Kádas Sándor gimnáziumi igazgatónál szorgalmazta a Sárospataki Öregdiákok Baráti Köre pataki fiókszervezetének megalakítását, hogy a pataki találkozók és az 1981-es jubileum hátországaként működhessenek.⁸¹ Február 11-én, előző levelét kiegészítve, felvilágosítást kért Újszászytól a teológia és jogakadémia helyén működő Zrínyi Kollégium tulajdonjoga ügyében, felvetve, hogy annak elköltöztetése kapcsán a jogi egyetem létrehozásának irreális ötlete helyett az épületrész múzeumi és könyvtári célra is használható lenne.⁸² Hegyi Józsefet, a Hazafias Népfront pataki elnökét Sárospatak országgyűlési képviselével kapcsolatban kereste meg. Béres Ferenc február 7-i felszólalásában méltatlannak tartotta, hogy „*a pataki mandátum csak egy mandátum, s Pataknak gyakorlatilag nincs hús- és vér pataki, Patakot ismerő vagy legalább szerető, lobbizni is hajlandó képviselője.*” Kérte Hegyit, hogy a Hazafias Népfront javaslatételi jogával élve a következő ciklusra

78 Uo.

79 Uo.

80 Uo.

81 Harsányi István levele Újszászy Kálmánhoz, 1979. február 10., SRK TGy Kézirattár Kt.d. 64,932; Harsányi István levele Kádas Sándorhoz, 1979. február 10., SRK TGy Kézirattár Kt.d. 64,929.

82 Harsányi István levele Újszászy Kálmánhoz, 1979. február 11., SRK TGy Kézirattár Kt.d. 64,933.

javasolja Huszár Istvánt, Király Istvánt, Béres Ferencet vagy Kormos Gézát.⁸³ Károly Istvánt, a tanítóképző főigazgatóját a Pedagógus-továbbképző Intézet és az iskolai-kollégiumi pszichológusképzés elindítására buzdította.⁸⁴

Az 1974. januári, Bencsik Istvánhoz írt feljegyzése indoklását követte Kormos Géza akkor is, amikor 1979 novemberében Aczél György részére készített feljegyzést a kollégium fennállásának közelgő, 450. évfordulójáról. Kormos felhívta Aczél figyelmét, hogy célszerű lenne az ünnepségsorozat központi megszervezése a Hazafias Népfronton keresztül, valamint a tervezett beruházások előbb politikai fórumokon, majd a Minisztertanácson való megtárgyalása. Új ötletként merült fel ebben a feljegyzésben, hogy az évforduló megünneplésének legméltóbb módja az lenne, ha az újonnan létrehozandó egyetemi jogi kart nem Debrecenben vagy Miskolcon, hanem Sárospatakon helyeznék el:⁸⁵

„Felhívom Aczél elvtárs figyelmét arra, hogy a történelmi mult szocialista módon való folytatásához inkább lenne méltó és oktatási politikánkhoz illő, ha a mostanában elhelyezésre kerülő IV. jogi kart Sárospatak nyerné el. Egy új egyetemet sem Debrecenben, sem Miskolcon nem lehet komoly anyagi ráfordítás nélkül létesíteni. Sárospatakon sem kerül több pénzbe, de a multa tekintettel minden forint ráfordítás dupla erkölcsi tőkét eredményezne. A két akció összekapcsolásával, többletköltség nélkül két szükséges és helyes ügyet hosszú időre meg lehet oldani.”⁸⁶

Bár az újonnan létrehozandó jogi kar Sárospatakra költöztetését nem sikerült elérni, és az évfordulóra szerveződő lobbieredménye is korlátozott volt, az ünnepségek komoly erődemonstrációt jelentettek. Az önmagát a Sárospataki Református Főiskola jogutódjaként, az évfordulós meghívón is, meghatározó Rákóczi Gimnázium 1981. augusztus 29-30-i ünnepségén – mely egyben országos tanévnyitó is volt – szerepet vállalt Huszár István, az MSZMP KB Társadalomtudományi Intézet igazgatója (korábban az Országos Terhivatal elnöke, ezzel párhuzamosan pedig miniszterelnök-helyettes), Pozsgay Imre művelődési miniszter,⁸⁷ Ladányi József, a Borsod-Abaúj-Zemplén megyei tanács elnöke és Nagy János külügyminisztériumi államtitkár, de a dísztribünön feltűnt Kürti László, a Tiszáninneni Református Egyházkerület püspöke, Berecz János, az MSZMP KB Külügyi Osztályának vezetője, Grósz Károly, az MSZMP Borsod-Abaúj-Zemplén megyei Bizottságának első titkára és Porkoláb Albert, a Borsod-Abaúj-Zemplén megyei Tanács elnökhelyettese.⁸⁸

83 *Harsányi István levele Hegyi Józsefhez*, 1979. február 10., SRK TGy Kézirattár Kt.d. 64,931.

84 *Harsányi István levele Károly Istvánhoz*. 1979. február 10., SRK TGy Kézirattár Kt.d. 64,930.

85 KORMOS Géza: *Feljegyzés Aczél György elvtárs részére*. 1979. november 19., SRK TGy Kézirattár Kt.d. 64,937.

86 Uo.

87 Pozsgay Imre beszédét lásd: Országos tanévnyitók Sárospatakon, 1976-2001, *Zempléni Múzsza*, 2. évfolyam, 2002/1, 70-83.

88 *Meghívó a Sárospataki Rákóczi Gimnázium 450 éves fennállásának tiszteletére rendezett ünnepségekre*, SRK TGy Kézirattár Kt.d. 64,940; *Meghívó a Sárospataki Rákóczi Gimnázium 450 éves fennállásának tiszteletére rendezett ünnepségekre*, SRK TGy Kézirattár Kt.d. 64,943; SRK TGy Adattár – fényképgyűjtemény B2615-2618, B2540-2578.

A Rákóczi Gimnázium ünnepségét követően, 1981. szeptember 6-án a Tiszán-inneni Református Egyházkerület ünnepi istentisztelet, előadások és egyházzenei hangverseny keretében emlékezett meg a Sárospataki Református Kollégium alapításának 450. évfordulójáról. Az istentisztelet szolgálattevői Kürti László püspök és dr. Mészáros István, az egyházkerület lelkesíró főjegyzője voltak.⁸⁹ Az ünnepi alkalom keretében köszöntőt mondott Bartha Tibor püspök, a zsinat lelkesíró elnöke, James I. McCord professzor, a Református Világszövetség elnöke, a Princetoni Teológiai Szeminárium elnöke, Miroslav Hajek, a Cseh Testvér Egyház elnöke, dr. Papp László nagyváradi református püspök, Csete K. István jugoszláviai református püspök és dr. Piri József, az amerikai Kálvin Szinódus főgondnoka. Az állam részéről az eseményen jelen volt Miklós Imre államtitkár, az Állami Egyházügyi Hivatal elnöke, Hanga Mária művelődésügyi miniszterhelyettes, Tóth József, Sárospatak városának tanácselnöke, Bai László, az Állami Egyházügyi Hivatal főosztályvezetője, Polonkai Imre megyei egyházügyi titkár és Porkoláb Albert, a megyei tanács elnökhelyettese.⁹⁰ Az ünnepi hangversenyt a Debreceni Református Kollégium Kántusa adta.⁹¹ A szeptember 6-i eseményt 7-én és 8-án kétnapos nemzetközi konferencia követte, melynek apropóját a sárospataki református templom felépítésének 200. évfordulója, témáját pedig a Türelmi Rendelet kiadásának 200. évfordulója adta. Ekkor mutatták be az 1975-ben szerkeszteni kezdett, az eredeti tervektől addigra már nagyon eltérő *A Sárospataki Református Kollégium. Tanulmányok alapításának 450. évfordulójára* című kötetet.⁹²

Összegzés

A fenti oldalakon kísérletet tettem arra, hogy bemutassam a pataki öregdiákság elévülhetetlen érdemeit Sárospatak fejlesztésében. E történetben kulcsszerep jutott dr. Harsányi István pszichológusnak, aki az eseményekben az egyik fő mozgatórugó szerepét töltötte be. Nem szeretném reflektálatlanul hagyni ugyanakkor azt a tényt sem, hogy a lobbi-tevékenység kapcsán csapatmunkáról van szó, valamint hogy a Harsányi körül csoportosulókon kívül más közösség is harcolt a város fejlesztéséért.

Történetünk tanulsága ugyanakkor túlmutat Sárospatak földrajzi és szellemi hátterén, országos jelentőségű. Rávilágít arra, hogy miként működhetek a Kádár-korszak különböző lobbi-csoportjai, esetünkben például az iskola öregdiák-mozgalma, miként igyekeztek hatást gyakorolni a politikai döntéshozatalra, a városfejlesztési tervekre és a kulturális életre.

89 *Tájékoztató a Sárospataki Református Kollégium alapításának 450. évfordulója alkalmából 1981. szeptember 6-án a sárospataki református templomban tartandó egyházi ünnepségekről*, SRK TGy Kézirattár Kt.d. 64,941.

90 KOMLÓS Attila: Sárospatak öröksége és új feladatai, *Reformátusok Lapja*, 25. évfolyam, 39. szám, 1981. szeptember 27., 1,5.

91 *Tájékoztató a Sárospataki Református Kollégium alapításának 450. évfordulója alkalmából 1981. szeptember 6-án a sárospataki református templomban tartandó egyházi ünnepségekről*, SRK TGy Kézirattár Kt.d. 64,941.

92 KOMLÓS, Sárospatak öröksége, 1, 5.

**“If we stood up together, we could even build it!” –
The lobbying of István Harsányi and the Sárospataki Öregdiákok
Baráti Köre Alumni Association for Sárospatak (1968-1981)**

The study is about the lobbying activities of the Reformed College of Sárospatak alumni movement for Sárospatak, which was re-certified as a town in 1968, between 1968 and 1981. Reorganised in the 1960s, the alumni group worked out an urban development programme, for which it systematically gathered supporters with ties to Sárospatak (and good relations with those with strong connections to Sárospatak) from the political, economic and cultural elite and used these contacts to achieve its goals.

Keywords: Kádár era, political lobbying, alumni movement, István Harsányi

PUBLICISZTIKA

BALÁZSI KÁROLY

---

450 éves jubileumi ünnepség, 1981.
(Sárospataki Református Kollégium Tudományos Gyűjteményei Adattára. B. 2542.)

Balázsi Károly

A SZABADMŰVELŐDÉS ÍGÉRETE.

(HARSÁNYI ISTVÁN:
A MAGYAR NÉPI
MŰVELŐDÉSI INTÉZET
1946-1948 C.
DOKUMENTUM-
GYŰJTEMÉNYÉNEK
KOMMENTÁRJA)

Ha magunk is igaznak valljuk az ókori görögök meglátását az *időfolyam* kétarcúságáról, vagyis ha megértjük a *kronosznak* nevezett *múló idő* és a *kairoszként* jelölt *minősített idő* különbségét, akkor *Harsányi István* életútjának a szabadművelődés szolgálatába állított szakaszát ugyancsak az utóbbi, a ritkán beteljesedő, a *minősítettnek* nevezhető, *jeles vonulathoz* sorolhatjuk. Jól mutatja a mennyiség és minőség összemérhetetlenségét az a tény, hogy bár vizsgálódásunk tárgya mindössze két évet tett ki egy cselekvő ember életútján, csakúgy, mint egy nemzetközösség történetében, a bennük rejlő lehetőségek beláthatatlan távlatosságot hordoztak. Ám ha a korszak szereplőinek (optimizmussal áthatott, szubjektív) horizontja fölé emelkedünk, a mából visszatekintve – a teljesítmények értékéből semmit sem levonva – bizony az *elveszett illúziók korszakának* kell tekintenünk azt a néhány sorsfordító évadot. Ennek megértéséhez röviden össze kell foglalnunk egy politikai és művelődéstörténeti korszak főbb jellemzőit.

Történelmi, politikai, eszmei háttér

A politikai terminológia értelmében *koalíciós kormányzásról*, a kultúrhistóriában a *szabadművelődés* korszakának nevezett átmeneti időszakról beszélünk. A szűkebb időbeli határokat a második világháború befejezésétől az egypártrendszerű diktatúra kiépítéséig terjedő három-négy évben jelölhetjük meg. Ugyanakkor nem téveszthetjük szem elől azt a szélesebb időspektrumot, amely a német megszállás, azaz a Margarethe hadművelet 1944. március 19. napjától a harmadik köztársaság kikiáltását hozó 1989. október 23-áig terjed. Ezen a nagyjából két emberöltőnyi időfolyamon mindössze két alkalommal nyílt valami derengő reménység az elveszett szuverenitás visszavételére, a front átvonulását követő néhány évben és ötvenhat őszének eufórikus napjaiban. De mint tudjuk, a németek által késleltetett, ost-

rom alóli felszabadulást a szovjet megszállás követte, a magyar forradalom és kétségbeesett szabadságharc pedig eleve kudarcra volt ítélve, habár nagy visszhangot keltő híre messze átlépte a kontinens határait. A babilóniai és egyiptomi fogság idejével joggal egybevethető félgymarti státuszban a fasiszta nemzetvezetőt a kommunista helytartók országolása váltotta fel, amelyekben tragikus és tragikomikus évtizedek szakaszolták a rabság ólomidejét. A front elvonulásának (a hivatalosan *felszabadulásnak* nevezett) évben még nem lehetett látni a közeljövő törvényszerűen bekövetkező tragikus változatát. A harmadik évezred fenekestől felforgatott, de globalizálódó világából visszatekintve nehéz elképzelni és megérteni azt a romokon új életet teremtő lendületet, azt az össz nemzeti összefogásban felszikkasztó reménységet, amikor is egy nyugati birodalmi függést keleti despotizmusra váltó csalóka átmenet korszakában *szabad jövőt, szabad művelődést* tervezett a haza kivéreztetett, maradék népessége.

De amikor már látszott a második világháború várható kimenetele, vajon hogyan készült az ország a bizonytalan jövő berendezésére? Az új történelmi korszakra való felkészülést, bár sok szálon haladva követhetnénk, a *szellem világában megnyilvánuló építkezést* kell igazán méltó vállalkozásnak tekintenünk azokban a válságos időkben. Mert a tétova és kétségbeesett politikai konspirációknál, az elvetélt kiugrási kísérleteknél messze konstruktívabbak és maradandóbbak voltak azok a nemzet színe-javát összegyűjtő, reprezentatív értelmiségi fórumok, amelyek különböző népfreontos kísérletek nyomán az 1943-as *szárszói konferenciához* vezettek.

Püski Sándor, a *Magyar Élet Kiadó* tulajdonosa és oly sok jeles paraszttelenség útra indítója 1943. augusztus 23. és 29. közötti hétre hívta össze *Az ifjúság az új magyar szellemért* vezérszólamú táborát Balatonszárszóra a *Református Diákmozgalom* bázisára támaszkodva, de saját anyagi támogatását is bevetve. A résztvevők a szervezőkkel együtt mintegy hatszáz főt mozgósítottak, amelyből, a fennmaradt 480 főt tartalmazó névsor tanúsága szerint, mintegy húsz százalékuk volt fővárosi, a többség vidéki városokból, falvakból érkezett, beleértve a visszacsatolt településeket is. A jelenlévők kétharmada volt református, több mint negyedük katolikus, de kisebb számban evangélikusok, unitáriusok, felekezet nélküliek is érkeztek.¹

Az állandó napirend a hétórai harangszóra vezényelt ébresztővel, majd a reggelit követő bibliakörök áhítatával indult. Az előadások fél tízkor kezdődtek és a dél körüli hozzászólásokkal záródtak. Ebéd után szabadidő következett, majd fél hattól ismét előadásokkal folytatódott a program, ami az esti tűz körüli dalos, táncos vigalommal zárult.²

A nagy hatású előadások sorát *Kodolányi János* nyitotta meg a tragikus demográfiai helyzetről és a szavak inflálódásáról, amit *Erdei Ferenc* veretes tanulmánya követett *A magyar társadalom* kettős szerkezetéről fogalmazott gondolataival. A harmadik napon került sor *Németh László* szárszói beszédére, amely a konferencia legnagyobb vitáját inspirálta. Sötét színekkel festette le a magyarság bennszülött létre való súlyledését saját hazájában, majd a jövő felé vezető útját az értelmiségi lét ethoszában és a középosztályosodás folyamatában vázolta fel. Politikailag a magyar jövőt a

1 SZENTE Béla: Konferenciavonattal Szárszóra, 3. rész, *Kulturális Szemle*, 6. évfolyam, 2019/2, 54.

2 Uo., 55–56.

harmadik út választásával remélte kiteljesíteni. Ehhez aztán nagy hévvel szóltak hozzá pro- és kontra, többek között: *Veres Péter, Nagy Ferenc, Kardos László, Darvas József, Asztalos István* és további jeles szereplők, amely vitát *Erdei Ferenc* igyekezett összefoglalni és lezárni, kevés sikerrel. Így a háborút követő jövőendő eltervezésének (minimum) kettészakadását ez a prófétai szónoklat tette nyilvánvalóvá. A további napokon *Jócsik Lajos* beszélt a Duna-medence gazdasági esélyeiről, *László Gyula* a régészeti néprajzról és őstörténetünkről, *Balla Péter* a kórusmozgalomról, *Kiss István* az állam és a nemzeti közösség viszonyáról, *Muharay Elemér* a népi kultúra megtartó erejéről.³

Felvetődik a kérdés: Vajon miért tűnik ma is – nyolc hányattatott évtized távlatából – sorsdöntőnek a 43-as szárszói találkozó? Talán mert itt fogalmazódott meg legpregnansabban egy szuverén magyar jövőendő ígérete fennkölt eszményeivel és praktikus tennivalóival. A nemzetegyesítés maradék esélyével, a közösségek szétzilált szövetrendszerének rekonstrukciójával, a modern kultúra és a tradicionális értékek összehangolásának rezgő reménységével. Ha mindez illúzióknak bizonyult is a tovagördülő európai történelem rettenetes őrlőkövei között, *Németh László* értékelő szavai örökérvényűek: „...egy kis nép háromszáz fiában rögzíteni próbálja, hogy akármit hoz a történelem, ő mit akar, s azt, amit rászabnak, mihez igyekszik erejéhez mérten formálni.”⁴ S amihez *Juhász Géza* debreceni költő még hozzáteszi: *Világnézetileg állhatunk szemben egymással, politikailag harcolhatunk egymás ellen, kulturális téren együtt kell működniük tovább is, mint ahogy a táboritüznél egyazon lélek zeng nótainkban.*

A Magyar Népi Művelődési Intézet alapítása

A gondolat a reformkori előzményekben és a két háború közötti *népi irók mozgalmaiban* gyökerezett. Gondoljunk csak a falukutató szociográfusok nagy visszhangot kiváltó műveire, *Illyés Gyula Puszták népére*, *Szabó Zoltán A tardi helyzetére*, *Kovács Imre, Erdei Ferenc, Féja Géza A néma forradalom, Futóhomok, Viharsarok* című műveire, mely utóbbiak a *Magyarország felfedezése* sorozatban jelentek meg, s szolgáltak egyúttal a kiadói kezdeményezés betiltásának indoklásaképp. Mondanunk sem kell, hogy e művek eszmeiségének *Ady Endre, Móricz Zsigmond, Szabó Dezső* fundamentális szépirodalmi művei voltak legfőbb inspirálói és elkötelezett iránymutatói. De ide sorolhatjuk azokat a baloldali, ellenzéki mozgalmakat is, amelyek a század első felében születtek és folytatódtak nagy reményekkel a háború után is, ameddig szabad utat kaptak. A Patakon különösen hangsúlyos *népi tehetségkutató mozgalmat, a faluszemináriumot és a népfőiskolát* említhetjük, de az országos elterjedtségű *népi kollégiumok* rendszerét vagy a *Márciusi Front* politikai mozgalmát is.⁵

3 Szárszó. *Az 1943. évi balatonszárszói Magyar Élet-tábor előadás és megbeszélés-sorozata*, Budapest, Magyar Élet, 1943, 5-6.; SZENTE: i. m., 56. URL: <https://kulturalisszemle.hu/12-szam/nemzetkozi-kitekintes/szente-bela-konferenciaivonattal-szarszora-3-resz-szarszo-1942-lillafured-1942-szarszo-1943>
Utolsó letöltés: 2024. 04. 11.

4 NÉMETH László: *Homályból homályba. Életrajzi írások, I. kötet*, Budapest, Magvető – Szépirodalmi, 1977, 619.

5 HARSÁNYI István: *A Magyar Népi Művelődési Intézet 1946-1948. Történet és dokumentumok*, Budapest, Országos Közművelődési Központ, 1988, 21–23.

Magának az Intézetnek 1946-os életre hívása *Keresztúry Dezső* kultuszminiszter-ségének érdeme, aki a népi kollégiumi mozgalomnál is bábáskodott *Gombos Imrével* együtt. Fontos pedagógiai tanácsadóként *Németh Lászlót* kell említenünk és a *paraszti jövő* megálmodóját, a koalíciós kormányzat parasztpárti képviselőjét, átmeneti hadügyminiszterét, *Veres Pétert*. A koncepcionális megalapozottság és a gyakorlati megvalósítás azonban *Illyés Gyulára és Harsányi Istvánra* várt.

Keresztúry felkérésére Illyés Gyula fogalmazta meg azt a veretes szöveget, amely a *Kiáltvány a parasztság művelődése ügyében!* címmel járta be az országot. Leszámítva azt az el nem hanyagolható történelmi tényt, hogy a nemzet meghatározó tömegbázisát adó társadalmi osztály, a *tradicionális parasztság* egzisztenciális talapzata, következtetés-képpen annak *konkrét léte megszűnt* az elmúlt nyolc évtized kegyetlen realitásában, – ma is érvényesnek tarjuk a kiáltvány romolhatatlan üzenetének lényegét. Az alábbiakban ennek illusztrálására idézünk néhány részletet. „*Parasztok! Magyarok! Saját ügyetekben és az ország jövőjének ügyében fordulunk hozzátok. Elvész az a nép, amely nem szerzi meg a tudás fegyvereit... Őszintén és világosan beszélünk. A magyar demokrácia egyik első gondja volt, hogy a munkásokat és parasztokat hozzájuttassuk a sorsuk irányítását segítő műveltséghez.*”⁶

E méltóságot és nagyra hivatottságot kifejező nyitány után beszél egy új típusú iskoláról, a szabadság természetéről és a tudás titkairól: „*Létesült egy újfajta középiskola is. Aki, felhasználván a gyors vizsgázhatást, már felnőttkorban ezt az iskolát – a Dolgozók Iskoláját – elvégzi, hamarosan jegyző, tanító, tiszt, vagy tisztviselő lehet. Ezren és ezren keresték fel ezeket az iskolákat. A parasztság azonban ezekből is teljesen kimaradt... Egyszerűen azért, mert ezek az iskolák a dolog természetéből fogva csak városokban létesülhettek*”⁷. De mivel lehetetlenség minden településen középiskolát létesíteni, élni kell a szabadság lehetőségével, ha ez áldozatvállalással is jár, folytatódik a biztatás: „*Egy nép felszabadulása valóságos csak akkor lesz, ha minden tagja külön-külön is élni tud ezzel a szabadsággal. Szabadságukat csak szabad emberek védhetik és használhatják. E nélkül még az eredmény is olyan, mint a megért vetés, amelyhez végül is hiányzik a kasza. Nézzhetjük, de csak szívünk fájdul bele. Elpereg a szem, vagy más hordja el... Ha a szabadság felé az első lépés a harcok öntudat, öntudatban nálunk nem volt hiány. De mit sem ér az öntudat, ha nincs kellő eszköz az érvényesítésre. A tudás ez az eszköz. Ennek a fogását, kezelését elsajátítani – ez a tanulás. Ahhoz, hogy a világ dolgaihoz hozzányúljunk, ismernünk kell a dolgok természetét, törvényeit, történetét. Vagyis történelmet, természettant, mértant, számtant, embertant kell tanulnunk, s hogy eredményesen megértsük magunkat, helyes gondolkodási és érvelési módot, helyes beszédet és helyes írást.*”⁸

Ezek után a műveltség elsajátításának teendőit, konkrét lépéseit sorolja, főként a *Németh László* által vázolt tartalmi kritériumok alapján, mintha, mai szóhasználattal élve, a *közösségi művelődés* koncepcióját hirdetné meg.

6 ILLYÉS Gyula: *Kiáltvány a parasztság művelődése ügyében*, in: HARSÁNYI: i. m., 131–137, 131.

7 Uo.

8 Uo., 132–133.

1. *A parasztság számára ma elérhetetlen középiskolát és a dolgozók iskoláját a régi partikulák mintájára kivinni a falvakba.*
2. *A parasztok erejéből a szegény parasztfiúk számára a városokban minél több középiskolás tanulóotthont létesíteni, testvéri együttműködésben a főiskolások népi kollégiumaival.*
3. *Minél több középfokú mezőgazdasági iskolát szervezni.*
4. *A népfőiskolákat, népegyetemeket állandóan és fokozottabban működtetni.*
5. *A tehetséges parasztfiúkat kellő időben, kellő körülmények közé juttatni, hogy tanulhassanak, hogy képezhessék magukat.*
6. *Rövid egyetemi tanfolyamokat szervezni, hogy a parasztság minél hamarabb megkapja a neki való új tanítókat, közigazgatási és szövetkezeti tisztviselőket, újságírókat és közéleti férfiakat.*
7. *A művelődést, az önképzést, a művészetet megszerettetni a falvakban.*
Mindez rajtatok nyugszik, a ti akaratotoktól függ, mindez megvalósítható.”⁹

Végül, a nemzeti gyülekezetre méretezve ígéit, himnikus szavak kíséretében emlékeztet a már megszerzett földtulajdonra, vagyis a magasabb műveltség megszerzésének két – a parasztok számára elengedhetetlen – feltételére, azaz a *szabadságra és tulajdonra*. Ennek szellemében hirdeti meg a *Magyar Népi Művelődési Intézet* megalapítását, mint egy új, nagyszerű korszak nyitányát egy emelkedő nemzet számára.

„Csak az a méltó haza, amely a népé. A hazát – s vele a világot – csak az újítja meg, ami a népet megújítja. A magyar szegényparasztság forradalom nélkül juthatott egy forradalmi vívmányhoz: a szabad földhöz. Szellemi szabadságához csak a maga forradalmi lendületével juthat el: lelket nem lehet kölcsönözni.

Célunk nem kevesebb, mint felébreszteni a magyar parasztság lelkét. Csak így vehet méltó részt országunk felépítésében. Hűségével a nyelvhez, a szabadsághoz, az emberiséghez a parasztság volt mindig a támasztó erő a nemzet nehéz pillanataiban. Cserébe ezt várjuk ma is tőle. Így leszünk már mindnyájan méltóak a szabadságra, arra a szabad és emberi hazára, amelynek képét nagyjaink elibénk írták.

Ehhez kérjük a figyelmet, a tanácsot, a társas munkát, amidőn bejelentjük a Magyar Népi Művelődési Intézet megalakulását. Ez az új intézet a ti kiművelésetek megkönnyítésére, előkészítésére alakult. Szerető gondossággal fordul felétek, vállalkozik érdeketekben a szervezésre, irányításra, segítségre és ha kell a harcra is. Forduljatok hozzá bizalommal. Aki előbb jelentkezik, az hamarabb célhoz ér, több eredményhez juthat, annak a faluja hamarabb kiszabadul a szellemi szolgaságból s a magyar demokrácia nyújtotta iskolázási lehetőségeken át hamarabb beléphet a művelt, a szabad magyar közösségbe. Várjuk a kérő, hívó szót. Minél több helyről és minél hamarabb várjuk.”¹⁰

A társadalmi-politikai konstellációkon túl az Intézet formális megalakításának rövid története a következő. *Keresztury Dezső* (író, költő, irodalomtörténész, kritikus,

9 Uo., 134.

10 Uo., 136–137.

műfordító, egyetemi tanár, az MTA tagja, a Goethe Társaság magyar tagozatának elnöke) a koalíciós kormány *vallás- és közoktatásügyi miniszteri* tisztségét 1945. november 15. és 1947. március 14-e között töltötte be. Kinevezése után kb. fél évvel bízta meg *Gombos Imre* szabadművelődési titkárt azzal a feladattal, hogy dolgozza ki a népi kollégiumok szervezésének tervét, belefoglalva abba a szövetkezeti és általános kulturális szervezés lényegesebb mozzanatait is. A néhány oldalas tervezet alapján a miniszter úgy döntött, hogy erre a komplex és nagyszabású feladatra egy intézményt kell létrehozni, hivatalos apparátussal együtt. A hiteles irattári dokumentum szerint 1946. július 12-13-án *Keresztury Dezső* vezetésével tárgyalta meg a konkrét tennivalókat az a grémium, amelynek *Illyés Gyula*, *Németh László*, *Veres Péter*, *Gombos Imre*, továbbá *Kovács Máté* miniszteri tanácsos, *Barra György* miniszteri osztálytanácsos és *Farkas László*, a minisztérium jogügyi osztályának vezetője vettek részt. Itt állapodtak meg arról, hogy az elnök *Illyés Gyula* lesz, a titkári teendőket *Gombos Imrére* bízják, az igazgatói poszt betöltésére pedig *Harsányi Istvánt* kérik fel.¹¹

Az Intézet alapító okmánya 1946. július 13-án kelt, s az alapítórendelet július 16-án lépett életbe. A 3. paragrafus szerint az Intézet szervei: *elnök, elnöki tanács, szakértői tanács, ügyvezető igazgató, titkár és igazgatási személyzet*.¹²

Főhivatású munkatársak voltak: *Harsányi István* intézetvezető, *Gombos Imre* titkár, továbbá 1 fő gazdasági igazgató, 2 fő gépíró, 1 fő hivatalsegéd

Az intézeti munka kezdete július 16-a volt. Ekkor költöztek be a Deák Ferenc utca 14. szám alatti, erősen bombasérült, minisztériumi alapítványi ház egyetlen kis szobájába, amelyben akkor csupán egy íróasztal és egy-két szék állt. További két helyiséggel való bővítésre csak 1947-ben került sor. Az elnöki tanács valójában nem létezett, működéséről legalábbis semmi dokumentum nem maradt fenn. Egyedül az elnökkel tartottak fenn folyamatos kapcsolatot, de az operatív munka a *Harsányi–Gombos* párosra maradt és azokra a terepen munkálkodó önkéntesekre, akik tevékenységéről a későbbiekben lesz szó. Az Intézetet megszüntető miniszteri rendelet dátuma: 1948. október 13. A két dátum között tehát pontosan 2 év 3 hónap telt el. Az Intézet kalandos jövője aztán mégiscsak folytatódott, sok hely-, név- és tartalmi változást elszenvedve, megérve, de az már egy (illetve sok) másik történet. Jelen tárgyunk témája ez a szűkre szabott időntervallum, amely a *szabadművelődés* ígéretét hordozta, és lelkes munkatársaikkal meg is cselekedett bámulatra méltóan sok szakmai innovációt *Harsányi István* vezetésével, amelyekből az alábbi fejezetben mutatunk be részleteket.

Az Intézet szakmai tevékenysége

A *Harsányi–Gombos* páros első munkája *Illyés Gyula* kiáltványának szétküldése volt. E mozgósító erejű felhívás nagy visszhangot vert országszerte. *Illyés* nevét már a *Puszták népe* ismertté tette, de a *Kiáltvány* széleskörű elterjedtsége nyomán ruházta fel azzal a szerepkörrel, amelyet lényegében az 1983-ban bekövetkezett haláláig viselt

11 HARSÁNYI: i. m., 162.

12 Uo., 139–141.

méltósággal. Afféle hadseregen kívüli tábornoknak számított, aki ugyan nem visel semmilyen számottevő, hivatalos stallumot, de minden megnyilvánulására figyelni kell. A nyilvánosság elől elrejtett gondolatait, írásai úgy terjedtek szamizdatban, hogy arra nem épült semmilyen technikai, szervezeti apparátus. Már a *Kiáltványt* és a beharangozott Intézményt is érték goromba támadások, amelyek közül is kiemelkedett *Zsolt Béla Kultúrbotrány!* című förmedvénye, amely a *Haladás* 30. számában jelent meg. Illyés erre is higgadtan és bölcsen válaszolt, így e gátlástalan támadás is segítette az ügy népszerűsítését. Súlyosabbnak volt tekinthető az a gyanakvó légkör, amit a falusi nép úri huncutságnak becézett ítéletalkotással ír le, ha *felülről jövő* ajánlatokkal találkozik. Ebből is láthatjuk, mennyi és miféle ellenállással, nehézséggel kellett megküzdeniük az épp csak vállalkozásukat elindító, cserkész mentalitású intézetieknek.¹³

Iskolák

A sürgető feladatok fontossági sorrendjét nemcsak a koncepciókat kidolgozók (*Keresztury, Németh, Illyés, Gombos, Harsányi*) törekvései alakították ki, hanem azt az új időknek megfelelő intézményrendszerek hiánya követelte meg. Így természetes volt, hogy mindenekelőtt az *iskolaiügy* széleskörű hozzáférhetősége számított a legégetőbb feladatnak. A *paraszt dolgozók iskolájáról* szóló rendelet lehetőséget adott arra, hogy olyan helyeken is nyíljanak polgári iskolák, vagy a városban működő iskolák helyi partikulái, ahol ilyenek sosem voltak. Rendelet született arról, hogy főiskolai képzés induljon ott, ahol legalább öt hallgató jelentkezést nyújt be. A tanárok jártak ki megfelelő időbeosztással a helyszínekre. A tapasztalat azt bizonyította, hogy a sok sikeres kísérlet mellett a lemorzsolódások is gyakoriak voltak, amit a tanulók megfogyatkozása vagy a technikai feltételek hiánya okozott. Ezért előbb a szisztematikus igényfelmérő munkára összpontosítottak az intézetisek, majd amikor észlelték a kezdeményezéssel szembeni bizalmatlanságot és gyanakvást, a közvélemény-kutatás helyett a helyi szervezők kiválasztására a megfelelő segítők felkutatását szorgalmazták. Ennek a feladatnak is megvolt a kockázata, hiszen a falujárások alkalmával többnyire ismeretlen terepen mozogtak és gyorsan kellett döntéseket hozniuk. A fáradságos munka és a jó pszichológiai érzék (H.I. diplomás szakember volt) végül is meghozta gyümölcsét, ami az alábbi kimutatásból is kiderül. Az első, az 1946-47-es tanévben elért eredmények:

» Polgári iskola (engedélyezett)	64
» Polgári iskola (költségvetési fedezet hiánya miatt még nem engedélyezett)	43
» Gimnázium	44
» Tanítóképző intézet	4
Összesen:	155

A polgári iskolák később általános iskolákká alakultak, a gimnáziumok tartalmi, formai kritériumai egyelőre változatlanok maradtak, a tanítóképzők vonatkozásában

13 Uo., 177–179.

viszont megváltozott feladatok adódtak, hiszen egy új világ építése, hitük szerint, egészen új tanító-nevelő stílus kialakítását igényelte.¹⁴

Sajtónyilvánosság

A *Kiáltvány* széleskörű elterjedtségét és érzékelhető hatását igyekeztek fenntartani és folyamatosan bővíteni az új elképzelésekkel, valamint a konkrét lehetőségek és eredmények ismertetésével. A rendelkezésre álló lehetőségek közül a *Köznevelés, az Új Szántás, a Szabad Szó, a Sorsunk* és a *Válasz* című periodikák álltak leggyakrabban rendelkezésre, de elmondható, hogy a sajtó nagy része barátságosan és segítőkészen állt az Intézet rendelkezésére. Mindez komoly támogatást jelentett, hiszen ebben az időben az írott sajtó volt szinte az egyetlen, széles körben hozzáférhető fóruma a társadalmi nyilvánoságnak. Sok munkával járt persze a közlemények, felhívások közzétételének megfogalmazása, mivel nagy gondot fordítottak azok *hitelességére*, valóság-tartalmuk garantálására.

A hatékonyság növelésének kulcsa abban rejlett, hogy milyen mennyiségű és minőségű külső munkatársat tudtak céljaik érdekében mozgósítani. Egy-két tévedéstől, kudarctól eltekintve nagyon jó eredményeket értek el e területen is. Sok utánajárással, helyszíni tájékozódással sikerült megtalálniuk azokat a helyi segítőkészeket, akik hitelképességükkel tekintélyt tudtak teremteni maguknak a helyi közösségekben. Hol egy jól felkészült falusi értelmiségi, hol egy jó svádájú parasztember vagy igényes iparos segítette azt a szervező munkát, amely nélkül nem érhetek volna el számottevő eredményeket. Az igazság kedvéért hozzá kell tennünk ehhez azt is, hogy *Harsányiék* szorgalmas és áldozatos munkáján kívül a háborút követő romeltakarítás és újjáépítés hangulata, korszelleme is segítette azt a példás összefogást, amelyben oly látványosan nyilvánult meg az emelkedő nemzet sugárzó optimizmusa.¹⁵

Kiszállások, úti beszámolók

Mint ahogyan a korábbiak során is utaltunk rá, az Intézet munkatársai, helyesen, nagy gondot fordítottak az azonos értékrendű, törekvésű munkatársak megnyerésére, mivel világosan látták, hogy egy ország művelődését megszervező vállalkozás csakis aktív közösségi hálózat megszervezésével vezethet sikerre. Ezt a célt szolgálták azok az írásban eljuttatott javaslatok, kritikai észrevételek, amelyeket kiváló szakemberek fogalmaztak meg az Intézet kérésére. E javaslattevők között egyaránt találunk falusi tanítókat, értelmes parasztembereket, főiskolai tanárokat és országos kitekintésű szakembereket. E hasznos tanácsokat, közérdekű észrevételeket gondosan áttanulmányozták, archiválták és a lehetőség szerint maximálisan igyekeztek gyakorlatra váltani.

Ezeken túlmenően elengedhetetlenül fontosnak tartották a központi munkatársak kiszállásainak megszervezését, a helyszíni tapasztalatok szorgalmas gyűjtését. Hogy minél folyamatosabb és gördülékenyebb legyen e folyamatos országjárás, be-

14 Uo., 37–39.

15 Uo., 42–43.

szereztek három darab gyorsvonati szabadjegyet, amelyből kettő névre szóló, egy szabad felhasználású volt. Így szereztek rengeteg tapasztalatot ezeken a kiszállásokon, amelyek alapján új és új feladatok fogalmazódtak meg, és főként számos kitűnő vidéki munkatársra tettek szert. Hogy milyen jelentőséget tulajdonítottak e tapasztalatszerző és agitatív szándékú országjárásoknak, jól mutatja, hogy az első utat *Illyés Gyula és Németh László* ejtette meg azon a bizonyos „csicsikovi úton”.¹⁶ Első útvonaluk – talán nem véletlen – Sárospatakra vezetett, ahol elmélyült szakmai beszélgetést folytattak *Újszászy Kálmán* és *Rác István* főiskolai professzorokkal. Néhány napi itt-tartózkodásuk után sok falu és város érintésével jutottak el Hódmezővásárhelyre, ahol a felkeresett sok régi barát mellett nagyszerű, új munkatársakra is leltek. Erről az útról *Németh László* írt úti beszámolót.¹⁷ Ezt az első utat aztán számtalan kirajzás követte, amelyekről ugyancsak részletes beszámolók készültek, ezek feldolgozása, hasznosítása folyamatosan napirendre került. Maga *Harsányi István* közel két év alatt negyven kiszállást végzett negyvenegy településre. Némelyik városba, faluba többször is eljutott, s a látogatásokról szóló feljegyzések több mint négyszáz oldalt tettek ki. Az első beszámoló 1946 decemberében kelt, az utolsó 1948. május 21-én.¹⁸

Praktikus okok miatt lógott az Intézet falán egy nagy, részletes Magyarország térkép, amelyen különböző színű üvegfejú gombostűkkel jelölték a meglátogatott (iskolák, könyvtárak stb.) intézményeket, munkatársakat, településeket. Egy rátekintés elég volt erre a térképre ahhoz, hogy lássák, mit jelent egy kisebb tájegység művelődésének szempontjából egy-egy dinamikus vidéki munkatársuk tevékenysége. A vidéki munkatársak és a partikulák, fiókintézetek sorra vették az intézeti célkitűzések eszmeiségét, stílusát és munkamódszereit, amely termékeny melegágya lett minden mozgalomszerű vállalkozás elindításának. Gondolván a (akkor még remélt) távoli jövőre, a munka kezdetétől fogva kezdték készíteni azt az élő szellemi katasztert, amely partnernek megnyert munkatársaik nevét, adatait tartalmazta, amelyet mai szóhasználattal aktívahálózatnak neveznénk. Az intézeti nyilvántartásban 1947. április 23-án már kilencvenhat fehér gombostű virított a térképen, de a nyilvántartásban már háromszázhatvanhat munkatárs szerepelt. Az irattár is úgy volt felépítve, hogy ha bejött egy vidéki munkatárs, az összes rá vonatkozó információ percek alatt előkereshető volt, aminek alapján azonnal otthon voltunk az érintett településen és intézményben. Ha meggondoljuk, hogy e szellemi kataszterben szereplő munkatársak nevei mögött mennyi utazás, konzultáció, feljegyzés, tapasztalat húzódott meg, elképzelhetjük ez önkéntes és önfenntartó mozgalom kifutásának méreteit, ha – történelmi okokból kifolyólag – nem ilyen szűkre szabott idő adatik neki.¹⁹

16 NÉMETH László: *Homályból homályba. Életrajzi írások*, II. kötet, Budapest, Magvető – Szépirodalmi, 1977, 31–53.

17 HARSÁNYI: i. m., 106–107.

18 Uo., 44–45.

19 Uo., 43.

A szövetkezeti művelődés

Az Intézetben a szövetkezeti művelődés ügyét főként *Gombos Imre* gondozta. Előbb gondosan áttanulmányozta a gazdag nemzetközi és a szegényes hazai szakirodalmat, majd elutazott Svédországba, ahol három hónapig gyűjtötte a tapasztalatokat. Ezek után írta meg a *Szövetkezeti mozgalom* című, hiánypótló könyvet, amelynek koncepcióját és gondos szerkesztését jól mutatják egyes fejezetei:

- » I. Miért nincs szövetkezeti mozgalmunk?
- » II. Szövetkezeti helyzetkép Magyarországon
- » III. A gazdasági élet és a társadalom
- » IV. A szövetkezeti szellem
- » V. A szövetkezés alapelvei
- » VI. A szövetkezetek fajtái
- » VII. A szövetkezetek központosító törekvései
- » VIII. A szövetkezeti nevelés eszközei
- » IX. A szövetkezeti nevelés alkalmi és módszerei
- » X. Külföldi példák (Ezen belül Dánia, Svédország, Svájc, Finnország, Kanada, Egyesült Államok, Szovjetunió, Kína, Románia, Csehszlovákia, Írország)
- » XI. Parasztágunk és a műveltség
- » XII. Művelődéspolitikánk szövetkezeti alapjai²⁰

Ezt az alapismereteket összefoglaló könyvet aztán egy olyan – konkrét tudnivalókat részletező – kiadványsorozattal egészítették ki, *Szövetkezeti ismeretek I-V.* címmel, amelyeket füzetek formában adtak ki, majd egy széles körben terjesztett felhívást tettek közzé *Felhívás szövetkezeti tanulmányi körök szervezése ügyében* címmel.²¹

A publikált anyagokban sajátos módon jelölik ki a szerveződés lehetséges célközösségét, amikor azt írják, hogy a lehetséges hasznosulásban leginkább érintettebbek „*a szegénységgel, nyomorúsággal, műveletlenséggel és a nehéz jövő kilátásaival küszködő, egyszerű kismemberek.*” A tanulmányi körök szervezése kapcsán pedig tūpontosan fogalmazzák meg mindazt, ami a *szabadművelődés* célrendszereként egyáltalán meghatározható: „*Eddig felülről akarták a tudományt adagolni a népnek: eredménytelenül A felülről szervezett iskolák, tanfolyamok és egyéb művelődési alkalmak hatóereje nem tudott áttörni a szegényparasztság életének szintje felett képződött válaszfalon. Ezt a válaszfalat a szegénység, a tanácstalanság és a bizalmatlanság kovácsolta művelődési és társadalomfejlődési tekintetben páncélkeménységű szigetelőréteggé. A tanulmányi körök mozgalma ez alól a szigetelő búra alól tör utat a műveltség fényei irányába. A nép közösségi akarata mozdul meg bennük a műveltségért.*”²²

20 Uo., 51–52.

21 Uo., 54, 156–157.

22 Uo., 52–53.

Kapcsolatok a népi kollégiumokkal

A népi kollégiumok szervezésében *Gombos Imre*, mint *Györffy István* munkatársa és barátja, már a kezdetektől részt vett. Így *Keresztury Dezső* is őt bízta meg a mozgalom propagálásával 1946-ban. A feladatot ezután az Intézet látta el, mivel úgy látták, hogy megfelelő internátusi, illetve kollégiumi hálózat nélkül a magyar vidék fiataljainak tömegei nem juthatnak hozzá a korszerű színvonalú iskolázáshoz. A *Köznevelés* 1947. március 15-ei számában jelentették meg a *Szervezzünk népi kollégiumokat* című elaborátumot. Az olvasóhoz címzett előszóban a következőket írják: „*A tavaly nyáron megindult népi kollégiumi mozgalom első szervezési hullámának eredményeképpen máris öröndetes javulást figyelhetünk meg a paraszti, munkás és szegényebb értelmiségi sorból származó egyetemi hallgatók szociális helyzetében. Kb. 3000 olyan szegény sorsú diák jutott hozzá a tanulás lehetőségéhez, akik e mozgalom nélkül lakás, ellátás hiányában, a közösségi élet bátorítását nélkülözve, aligha tudtak volna nekivágni a felsőbb tanulmányoknak. A vidéki iskolaközpontokban, a közép- és általános iskolai szinten még nagy hiányok tapasztalhatók. E hiányoknak a látása készítetett minket arra, hogy tanulmányunkat... a pedagógus átképző tanfolyam előadói vázlatként közlétegyük. Ezen az úton a magyar pedagógusok figyelmét kívántuk felhívni a népi internátusok szervezése körüli feladatokra.*”²³

Tanítóképzés

Kolostori és plébániai iskolák ugyan már a középkorban is működtek, így a Magyar Királyságban is a kereszténység felvétele óta, de csak az 1849. október 9-i kormányrendelet mondta ki, hogy az oktatás és nevelés felett az állam gyakorolja a főfelügyeletet. A népiskolák 1868-ig egyházi fenntartásúak voltak. Az iskola igazgatója a mindenkor plébános volt. Az 1867-es kiegyezés után *Eötvös József* vallás- és közoktatásügyi minisztersége idejétől erősödött az állami felügyelet mind a községi népiskolákban, mind a felekezetiekben. Ekkor – 1868-ban – született Magyarország *első népiskolai törvénye*. Létrejött a hatosztályos elemi népiskola, elrendelték a tankötelezettséget, amely szerint 6-12 éves korig népiskolába, 12-15 éves korig ismétlő, elemi népiskolába jártak a gyerekek. Velük egy időben állították fel a *tanítóképző intézeteket* is, köztük, az elsők között, a sárospataki székhelyűt is.

Az Intézetben kezdetektől fogva úgy gondolkodtak, hogy az iskolarendszeren belül különös figyelmet szentelnek a paraszt dolgozók tanítóképző intézeteinek. Gondosan választották ki azokat a helyeket, ahol a speciális feladatokat végző intézmények egyben egy-egy nagyobb országrész művelődési központjává is fejleszthetők lesznek. Alapkövetelménynek tartották ugyanis, hogy a falusi-tanyai tanítói pályára készülő parasztfiatalság tanulmányai idejére se szakadjon ki abból a tájból – táj hazából –, a tájegység adott társadalmi, gazdasági, kulturális kontextusából, amelyikben maga is felnőtt. Mivel a történelmileg kialakult tanítóképzők mind városban működtek, úgy gondolták, hogy a néphez közeli, új szemléletű szakembergárda már a képzés idején is azokat a helyi sajátosságokat, problémákat, lehetőségeket ismerje meg, amelyek

23 Uo., 49–50.

egy-egy tájegység kistelepüléseit jellemzik. Minden egyes tanítóképző intézetben tehát színeződniük, árnyalódniuk kell az ismereteknek. Ugyanakkor ragaszkodniuk kellett ahhoz, hogy a paraszt dolgozók számára létesített intézményekben ugyanolyan magas színvonalú képzés valósuljon meg, mint a városi iskolákban. Legyenek az itt képzett pedagógusok világitó *lámpások*. Ezen fölül kell olyan képzési programot elsajátítaniuk, amely alkalmassá teszi őket az illető tájegységben mutatkozó sajátos nevelői, kultúrpolitikai, szervezői feladatok ellátására is, mivel azt mondanunk sem kell, hogy a gyerekek oktatásán-nevelésén túl rájuk fog hárulni a felnőttekkel való foglalkozások egész sora.

Így tervezték meg az egyes képző intézet speciális feladatait. A *répcseszentgyörgyi* tanítóképzősök legfőbb sajátos munkaterülete az aprófalvak szabadművelődésének irányítása, míg a *csányoroszlói-sellyei* diákok a magyar néprajzon és társadalomismereten keresztül az egyke problémájának megértésére és megoldására készülnek fel. A *kun-szentmártoniak* a szikes gazdálkodás, a szövetkezeti szervezkedés és a szabadművelődés problematikáját veszik be tanulmányaikba, míg a *Gyularemetei Tanítóképző Intézet* elsősorban az öntözéses gazdálkodás, a szövetkezeti szervezkedés és a szabadművelődés szempontjából színezi a tanulmányi anyagot s alakítja ki a *tájtanítói életformát*.²⁴

Az összes ilyen céllal létesített intézmény körülményével, működésével, lehetőségével igyekeztek megismerkedni, hogy a felgyűjtött tapasztalatokat hasznosíthassák a későbbiek során, amelynek átfogó célja a magyar tanítóképzés gyökeres reformjának előkészítése volt. Hogy fogalmat alkothassunk a tervek megvalósításának tartalmáról és formájáról, idézzünk néhány bekezdést az egyik legsikeresebb iskola működéséről feljegyzett jelentésből *Harsányi István* tollával! A *Gyularemetei Paraszt Dolgozók Tanítóképző Intézete* modelljét kívánták bemutatni hasonló szervezetek számára, amelyet a kísérletek közül a legsikeresebbnek láttak:

„Illyés Gyula kiáltványának hatására a legelső között jelentkezett Intézetünkben Dr. Varga Ferenc tanügyi segédtitkár. Biztos fellépésű, határozott, céltudatos, széles körű műveltséggel, elméleti és gyakorlati tudással kitűnően felfegyverzett, dinamikus fiatalember volt, akinek magatartása percek alatt meggyőzött bennünket arról, hogy ő pontosan olyan típusú vezető, amelyet keresünk, s amelyenél nélkülözhetetlenek ahhoz, hogy munkánkat eredményesen végezhessük. Akkor Gyulán élt és emlékezetem szerint legalább öt fia volt. Mindegyik busafejű, keménykötésű, jól nevelt, talpraesett gyerek.

Varga Ferenc átfogó koncepciója az első beszélgetések során nyilvánvalóvá vált. Kitűnő kapcsolata volt Dr. Somody József tanfelügyelővel és Gulyás Mihály gyulai szabadművelődési felügyelővel. Első, 1946. december 8-án kezdődő gyularemetei-békési látogatásom meggyőzött arról, hogy Békés megyében nagyon értékes, lendületes, kulturális munka folyik, s az említett vezetők alkalmasak erre az országos viszonylatban is fontos munkára. Az volt az érzésem, hogyha valahol, akkor itt lehet komoly munkát végezni.

Varga Ferenc a gyularemetei szakirányú tanítóképző intézet »tájtanítóképző« gondolatának kitermelője, egyszersmind megvalósítója példamutató lendülettel fogott hozzá a

24 Uo., 61–63.

gondolat megvalósításához. Nemcsak a szorosan vett tanítói hivatásra, hanem a békési parasztság minden gondjának-bajának orvoslására is fel akarta készíteni növendékeit. Békés megye, különösen pedig Gyula Körösök öntözte környéke nagyon alkalmas az öntözéses gazdálkodás, a »Kert-Magyarország« megvalósítására. Ezért nagyon fontos volt az, hogy a Békés megyei falvak és tanyák majdani lakói az öntözéses gazdálkodásnak is korszerűen képzett szakemberei legyenek. Vargának 1946 augusztusától (amikor a gondolat felmerült) 1946. december 8-ig ezer akadályon át sikerült odáig eljutnia, hogy érkezésemkor már 30 növendék tanult a Gyularemetei Paraszt Dolgozók Tanítóképző Intézetének első évfolyamán.

Hatalmas iratcsomó gyűlt már össze akkorra a gyularemetei épületek és a hozzájuk tartozó földingatlanok tulajdonjogi problémáiról, de Varga bulldog természete és szívóssága lassan minden akadályt leküzdött. Később az intézet növendékei egy internátust is építettek, s valóságos mintagazdasággá fejlesztették ki komplex mezőgazdasági üzemüket. (...) Közben az oktató-nevelő munka is példászerűen folyt s az emberekben, neveltjeikben mutatkozó eredményeinek ismeretében tiszta lelkiismerettel mondhatom, hogy ebben az intézetünkben olyan példamutató tanítóképzés és személyiségformálás folyt, amely megérdemelne egy monográfia terjedelmű feldolgozást. (...) Kezdetben a tanteremük is a Venckheim kastélyban volt. Ugyanott működött a Gyulai Gazdaképző Iskola is, néhány növendékkel. A kollégium többi tagja polgárista, gimnazista volt vegyesen. A kollégisták az egyes szobákban is vegyesen, s nagy egyetértésben éltek.

Minden szoba (ma azt mondanánk primer közösség) egy-egy önálló szövetkezetet alkotott. Jellemző az egyes szövetkezetek elnevezése is: Szeretetszövetkezet, Békeszövetkezet, Igazságszövetkezet, Reménykedők szövetkezete, Viharszövetkezet. Ennek az utóbbinak a tagjai voltak a legmozgalmasabbak, időnként kisebb-nagyobb párnacsatára is sor került közöttük, innen ered a nevük is. (...)

A növendékek tisztában voltak azzal, hogy nemcsak elméletileg, hanem gyakorlatilag is alaposan fel kell készülniük későbbi hivatásukra. Türelmetlenül várták, hogy mielőbb kiköltözhessenek végleges helyükre, a város által nekik ítélt remetei épületekbe, amelyekben akkor néhány fogynakos gyerek lézengett.

Varga Ferenc céltudatos munkájának volt köszönhető, hogy Gyula város minden érdekelt fórumán sikerült rokonszenvet keltenie a születő intézmény iránt. A pártok egészséges koalíciós szellemben támogatták az ügyet, a főispán, a polgármester, a képviselőtestület egyaránt mindent megtettek azért, hogy a gyularemetei kezdeményezés értékes eredményeket mutathasson fel.

Viszont eléggé gyakori, kissé elszomorító tünetként jelentkezett az a másutt is tapasztalható jelenség, hogy az anyaiskola, a Szarvasi Evangélikus Tanítóképző Intézet vezetőiben, tanáraiban bizonyos fokú bizalmatlanság, sőt féltékenység is támadt a Gyularemetén történetekkel kapcsolatban. Nekem is egyeztető tárgyalásokat kellett folytatnom a szarvasi képző kiküldött tanáraival. (...)

A remetei iskolaalapítás gondolatának megvalósításával foglalkozók világosan látták, hogy a frissen földhöz jutott kisparasztnak ügye, a parasztság szervezetlensége, öntudathiánya, politikai tájékozatlansága, általános tudásbeli hiányossága, az agráröllő, a tornyosuló közgazdasági problémák, a korszerű mezőgazdálkodás késlekedése – paraszt és magyar

sorskérdéssé váltak. (...) Helyi problémáink ismeretében egy olyan parasztművelődési telep létesítésének szükségessége merült fel bennük, ahol a viharsarki táj éghajlat- és talajviszonyaira támaszkodó, az itt élő nép élet- és kultúrszükségeihez igazodó szakirányú nevelés biztosítható. Ahol a táj népi kultúrájából sarjadó, a táj néphagyományaira épülő új, harcos, haladó szellemű paraszti életforma alakítható ki. (...)

A gyularemetei épületek átvételekor az intézet gondozásába került a hozzá tartozó 23 holdas tangazdaság is, amelyen hamarosan intenzív gazdálkodás kezdődött. 1947-ben megnyílt a képző második évfolyama is, s a tanulólétszám 60-ra emelkedett. A felvételre a felvehetőnél jóval több jelentkezőt hívtak be, s egy hónapos elméleti és gyakorlati előkészítő alapján válogatták közülük ki az ott maradó parasztfiatalokat, elsősorban a tehetséges szegényparaszt származású gyermekeket. E gondos válogatás meghozta gyümölcsét, megelőzték vele a későbbi nagyobb arányú lemorzsolódást, ami annyi más parasztskólában mindennapos jelenség volt. ...

Az iskola nyilvános önképzőköri előadástjein megjelent a tanyavilág apraja-nagyja. Egy-egy ilyen alkalomra 300-500 hallgató is összejött. (...) örülök, hogy egy ilyen alkalommal magam is ott lehettem Remetén. 1947 júniusában volt ez, amikor a vizsgák folytak, amelyeken a hivatalos vizsgálobizottságon kívül Szabó Pál és Sinka István is részt vett. (...) A 26 hivatalos vizsgázó közül a bizottság kitűnőnek 6, jelesnek 2, jónak 11, elégségesnek 7 tanulót minősített. Meglepett a vizsgázók önállósága, jó előadókészsége. Amit ezek az ifjak megtanultak, az szerves részévé vált műveltségüknek. Nem tantárgyakat tanultak, hanem az emberi műveltség bizonyos egymással összefüggő részeit. (...) Varga Ferenc híradása szerint »az előadás után sűrű sorokban hullámozott a tanyai kövesúton a parasztság hazafelé és az egész tanyavilág hangos volt az énekesztől. Énekelték a tanult népdalokat. (...)« S íme még néhány kiragadott mondat Varga beszámolójából:

»A neveléstan elvont szabályait gyakorlati példákba öltöztettük fel. Az öltöztetésben növendékeink jártak elől, a tanár csak akkor lépett közbe, ha az szükségesnek mutatkozott.«

»Folyó év (1947) január 7-én egy 23 holdas évek óta parlagon heverő gazdaságot vettünk át. A tanulóknak módjuk volt egy elhanyagolt mezőgazdaság újjáépítő munkájában, napi két órás rohammunkával részt venni. Nehéz volt, de tanulságos. Már február elején melegágyakat telepítettek tanítványaink és melegházat építettek. Közben a tanulók állandóan számításokat végeztek, vajon érdemes-e például virágpalántákat nevelni. S már az első évben közvetlen tapasztalatból rájöttek, hogy egészen kicsiny melegházból 3000-4000 Ft. árú palántát lehet eladni aránylag rövid idő alatt.«

»Konyhakertészetet állítottunk be 8 hold földön.«

»Jött a szárazság, kiépítettük az öntözőrendszert. Magam is együtt dolgoztam tanítványaimmal. Ment is a munka! Rövid idő alatt üzemben volt három lóerős öntözőmotorunk. Árasztottunk, kapáltunk négyszer is, mert az elhanyagolt földön nőtt a gyom.«

»700 négyszögölnyi területről 3000 forint értékű nyári káposztát árultunk.«

»Magtermelési kísérletet végzünk. Véleményem szerint ezek a fiúk a paraszt nép között a forradalmi újítások apostolai lesznek.«

»Gyula m. város segítségével egy kiváló tejelő törzsből származó szimentáli bikát szereztünk, s fedezettető állomást rendeztünk be. Sertésből is kiváló apaállataink vannak.«

»Közvetlen tapasztalat alapján meggyőződtek tanítványaim arról, hogy egy család méhétől, egyszeri pergetésre 55-60 kg mézet is ki lehet pergetni.«

»Gyümölcsvédelmi szövetkezetet alapítottunk.«

»Rendületlenül hiszek abban, hogy a magyar föld is ki fogja majd termelni a földjét tudományos készséggel művelő, anyagilag jómódú, szellemileg gazdag, nemzeti érzésben öntudatos, társadalomtudományi szempontból tájékozott, közgazdasági kérdésekben otthonos, politikai szempontból szervezett, s mély közösségi lélekkel átítatott parasztságot.«

»Mint minden újításnak, úgy a mi kultúrmunkánknak is bőven van ellenzője, ellenfele, sőt ellensége is. Kezdetben maguk a nevelők is szemben állottak intézetünkkel. Azt hitték, hogy a tehetséges parasztfiúk oktatásával az a célunk, hogy azokkal mielőbb oklevelet szereztessünk, azután az ő helyükbe beültessük őket. Az ilyen, kezdeti, téves állásfoglalás eloszlott. A Viharsarok nevelőivel most már legbensőbb az intézet viszonya.«²⁵

Vándorkönyvtár-szolgálat

A parasztság olvasásigényének felébresztésére és – akármilyen egyszerű keretek között – értékes olvasmányokkal való ellátására egyedül a *vándorkönyvtárakat* látták alkalmasnak, főképpen a *sárospataki faluszeminárium* vándorkönyvtár-mozgalmának mintájára. Érthető, hiszen az igazgatónak eleven tapasztalatai voltak az *alma mater* bevált gyakorlatáról, de az új időknek megfelelő új mondanivalót már tendenciózusan igyekeztek összeválogatni. Ez is történt a gyakorlatban. Igyekeztek azokat a műveket megtalálni, amelyek a falusiak érdeklődésének, életkörülményeiknek leginkább megfeleltek mind a klasszikus szépirodalomból, mind a faluszociográfiai irodalom jelen idejéből. De gondoltak azokra a szakkönyvekre is, amelyekről feltételezték, hogy helyben hasznosulhatnak. Általában 20-30 kötetnyi könyvet állítottak össze egy küldeményben és azokat küldték el a célzott településekre.²⁶

A gyakorlat során derült ki, hogy ez a szolgáltatásuk az egyik legnépszerűbb formája lett a kapcsolatok felvételének és fejlesztésének. Helyi tanítók, értelmes gazdaemberek, érdeklődő fiatalok jelezték olvasási igényeiket, s gyakran véleményüket is eljuttatták az intézet munkatársainak. Leghasznosabb segítők a dolgozók iskolájának fiataljai voltak, akik az igények összegyűjtésén túl szívesen vállalták a könyvszállítás teendőit is.²⁷

Harsányi István úti beszámolóiban gyakori téma a parasztok olvasási szokásai vagy azoknak éppen valamilyen okból való rosszallása. Egy 1947-es mogyoródi beszámolóban említ érdekes adatokat *Kuruc János és Kövári Ferenc* akkori olvasmányairól. Bácsbokodon találkozott egy olyan fiúval, akit azért vett szájára a falu, mert még szántás közben is olvasott. Nyakába vette a gyeplőt, így egyszer még fel is bukott a barázdában. *Garócz Ambrus*, makádi tanító írta meg, hogy már régen szeretett volna valamit tenni a parasztok olvasási szokásainak a javítása érdekében, végül az igazi inspirációt a *Sárospataki Szabadművelődési Akadémián* kapta meg, ahová az Intézet küldte. Itt ismerte meg a *Bognár Gyula*-féle módszert, amelynek lényege az volt, hogy

25 Uo., 65–73.

26 Uo., 75.

27 Uo., 77.

bábszínjátzás segítségével dramatiszták egy-két részletet a művekből, amelyekhez aztán az élmény hatására kedvet kaptak az előadás résztvevői. Maga is kipróbálta otthon a módszert, kombinálva a bábozást az egyes könyvrészletek felolvasásával. A helyi juhász azonnal kikérte *Sinka István Fekete bojtár* című könyvét, mihelyt meghallgatott abból egy részletet. Ezután sokszor látták őt a falusiak, amint legeltetés közben olvas. Végül a tíz- napos türelmi idő után naponta kifizette a büntetéspénzt, s bár már harmadszor olvasta végig a könyvet, nem szeretett volna tőle megválni. Ekkor a tanító levelet írt a Intézetnek, hogy a juhásznak adhatja-e a könyvet, amire természetesen igenlő választ kapott.²⁸

Utóirat

„Csak még egy utóirat”, hogy *Bereményi Géza – Cseh Tamás* jeles nemzedéktársaim szavaival indítsam e személyesre vett zárósort. A *Nemzeti Művelődési Intézet* felkérésére a közelmúltban lektoráltam a *Változások vonzásában* című kiadványukat, amely a dolgozatunkban szereplő *Magyar Népi Művelődési Intézet* mai jogutódjaként – könyvükben – annak lakiteleki épületegyüttese létrehozását és az intézet utóbbi másfél évtizedének szakmai történetét részletezi. Így különös élmény volt a mai, *szakmai zászlóshajónak* számító, imponáló megjelenésű, országos hálózat élén álló intézet látószögéből tekinteni vissza a kezdetek hősi vállalkozására. Nem lehet eléggé méltányolni azt az áldozatos munkát, azt a szerteágazó szakmai innovációt, amit hihetetlen mennyiségű és minőségű erőfeszítések árán teremtettek az akkori intézet munkatársai és az ország minden pontján jelenlévő lelkes segítők, együttműködők. Tették mindezt abban a hitben, hogy az elvetett magvak, termékeny talajba hullva, gazdag termést hoznak az újjászülető hazának, miközben a háttérben már készen álltak a tervek Európa és Magyarország elrablására. Három, négy év látszat-engedményei után levetette álarcát a brutális hódító hatalom, és a Birodalom kegyetlenül berendezkedett a térdre kényszerített provinciában. A romokat éppen eltakarító, a szebb jövő eufóriájában élő Kelet-Közép-Európa népeire az önkény és elnyomás sötét évtizedei ereszkedtek.

Harsányi István dolgos és termékeny életének mindezekkel együtt (vagy talán éppen ezek ellenére) egyik legfontosabb időszaka volt ez a közel harmadfél év, amelynek értékei túléltek a szellemi szeszitalom korszakát, és jelen korunknak, de jövő időnknek is számtalan tanulsággal, tanulni és hasznosítani valóval szolgálnak. Mivel pataki diák, majd később tanár koromban volt szerencsém a népfőiskolai mozgalom megújítása idején vele egy ügyet szolgálni, tőle személyesen sokat tanulni, hálám jeléül az Ő emlékének ajánlom e szerény dolgozatot a mai fiatalok épülésére.

28 Uo.

ARCHÍVUM

BARSI BOGLÁRKA – SZABÓ LEVENTE
PAVLETITSNÉ EGRESSY MÁRIA
KOVÁCS ÁRON

Harsányi István

*Barsi Boglárka
Szabó Levente*

SÁROSPATAK SZÜLÖTTE. BESZÉLGETÉS DR. HARSÁNYI ISTVÁNNAL*

* Az interjú eredetileg a Budapesti Baár-Madas Református Gimnázium és Általános Iskola diáklapjában, a Baárkában jelent meg 1993 márciusában.

Dr. Harsányi István 1908-ban született, 1918-tól 1926-ig a Sárospataki Református Gimnázium tanulója. Egyetemi tanulmányait 1926 és '31 között az Eötvös Kollégiumban végzi, majd az akkori pedagógiai oktatás fellegvárába, Genf-be megy, hogy ott E. Claparède-től és J. Piaget-től gyermekpszichológiát tanulhasson. 1933-ban kerül vissza Sárospatakra tanárnak, megszervezi – hazánkban elsőként – a tehetségmentő és -védő munkát. 1942-ben a frontra kerül. 1946 és 48 között a Magyar Népi Művelődési Intézetet vezeti, 1948-tól pedig a Fővárosi Gyermeklélektani Intézetnek és az intézet jogutódainak munkatársa egészen nyugdíjazásáig.

Január elején látogattunk el a 85 éves Harsányi Pista bácsi otthonába, Mátyásfüldre. Kedvesen, barátságosan fogadott minket, mint régi ismerőseit. Bevezetett a nappali szobába, ahol helyet foglaltunk a karosszékekben. A csendes meghatottság lassan szűnni kezdett. Estébe nyúló beszélgetésbe kezdtünk sokéves, mai napig is tartó munkásságáról.

Milyen kapcsolata volt a családjának, és személyesen Pista bácsinak, a Sárospataki Református Kollégiummal?

Apám és anyai nagyapám a sárospataki református teológia tanárai voltak. Édesapám előbb vallásstanár volt a gimnáziumban, majd a nagy hírű sárospataki könyvtár könyvtárosa lett. Nagyapám – Radácsi György – remek tollú íróember volt. Itt van három kötete, amelyben „Emlékjelek, bizonyságok” címmel megírta az akkori református egyházi élet sok-sok eseményét, és rengeteget írt a pataki kollégiumról. Nagyapám, Radácsi György a Károlyi Biblia szövegének „revideálásában” oroszlánrészt vállalt. Ő volt a bizottság elnöke. Vannak olyan részei a Bibliának, amelyek ma is Károlyi és Radácsi közös fordításában olvashatók, például az egyik legszebb rész, az Énekek éneke.

Sárospatakon volt egy nagy porta, s amikor Radácsi György egyik lánya férjhez ment az én apámhoz, Harsányi Istvánhoz, akkor ott építették fel a családi házat ennek a portának a hátsó részében. Ma is úgy áll ott a ház, ahogyan akkor megépítették. Mi tehát egy udvarban laktunk nagyapámékkal. Elképzelhetitek a légkört, amelyben két ilyen jeles teológiai tanár élt és dolgozott.

A mi családnak és a kollégium között olyan szoros volt a kapcsolat, hogy mi ott úgy forgolódtunk, mintha otthon lennénk. Apámnak a dolgozószobája nem otthon volt, hanem a kollégiumi nagykönyvtárban, így aztán ritkán láttuk őt. Estére jött haza mindennap. De vacsora után azért foglalkozott velünk is. Egyik kedves ifjúkori élményem az, hogy egy kis önképzőkört szervezett gyerekeivel és az udvarban lakó diákokkal. Akkoriban Patakon a gimnazisták számára még nem volt internátus, hanem családoznál laktak. Az együtt lakó diákokat „gárdának” nevezték. Nagyapáméknak is volt ilyen „gárdájuk”, 6-8-10 gimnazista és teológus lakott az udvarukban. Mi, Harsányi testvérek (három gimnazista fiú), a gárda tagjaival együtt önképzőköri üléseket tartottunk esténként. Szavaltunk, novellákat írtunk...

Mint egykori diák, hogyan emlékezik vissza, Pista bácsi, a pataki iskolára?

Nem is annyira a tanítást értékeltem nagyra, mint volt tanáraim nevelőmunkáját. Az iskola hagyományos intézményei voltak a mi legnagyobb nevelőink: a cserkészlet, az önképzőkörök és a legációk. Ez utóbbiak az egyházi ünnepeken ismétlődő kiszállások voltak, amikor az idősebb diákok, a legátusok prédikáltak, a kisebbek, a mendikánsok verset mondtak. Amikor legátusként beköszöntöttünk egy családhoz, azt mondtuk: „Mint a pataki főiskola ünnepi követe kívánom tiszteletemet tenni”. Ekkor átadtuk a kollégium vezetőségének nyílt levelét, az ún. pátenst. Már elő volt készítve a komódon egy bögre alatt a legátusnak szánt pénz, a másik alatt a mendikánsé, a harmadik alatt pedig azé, aki elvezetett minket a házakhoz. (Rendszerint a harangozó.) Ezek nagyon fontos nevelő hatású intézmények voltak.

Mi volt a titka a pataki kollégium hírének, tekintélyének, időt és teret legyőző kisugárzásának?

Több oka is van ennek. Sárospatak már a reformáció előtt is iskolaszékhely volt. A kolostorok tanító-nevelő munkát is végeztek. A XV. század végén alakult egy úgynevezett plébániaiskola, amelyben az a Szalkai László is tanult, aki később esztergomi érsek lett, és a mohácsi csatában esett el.

A mi iskolánknak szerves elődei a reformáció előtti rendi, kolostori iskolák. A várurai egy ideig a Rákócziak voltak. I. Rákóczi György és felesége, Lorántffy Zsuzsanna bőkezűen adakozott a kollégium javára. Később is adományokból tehette meg a pataki iskola azt, hogy a szegényebb, tehetséges diákoknak ösztöndíjakat adott. Többen voltunk mi is, akik az egyetem alapítványi jövedelmekből végezhattük el. Az egyik alapítvány a Nemzeti Színházé volt. Ennek köszönhetően a pataki tanárok és diákok olyan kedvezményes áron járhattak a Nemzeti Színházba, mint maguk a színészek.

A pataki iskolát kiváló növendékei tették híressé, például: Bessenyei, Kazinczy, Kossuth, Móricz. Az akkori protestáns szellemnek a végvára volt Sárospatak. Annak a kornak szellemiségét a korabeli kollégiumi városok vitték előre és tették hatékonnyá. Ez tehát a múlt, ahol a kövek is beszélnek! A Rákócziakról meg Fáy Andrásról, Kossuthról meg Móriczról és még számtalan nagy magyarról... A pataki iskolát az igazsághoz, a maradandó értékekhez való hűséges ragaszkodás tette híressé.

Az 1930-as évek derekán a református gimnáziumokban gyorsan terjedt a tehetségmentő mozgalom, amelynek egyik kezdeményezője és legtevékenyebb híve Harsányi István tanár úr volt, aki a tanulók megismeréséről pszichológusként könyvet is írt. Milyen megfontolásból kezdett foglalkozni a tehetséggondozással?

Genfi tanulmányaim után 1933 szeptemberében kerültem vissza Sárospatakra tanárnak. Abba az iskolába, amelyben még Comenius hirdette meg működésekor, hogy a tehetségekkel foglalkozni kell. Genfben 1930-31-ben az akkori legtekintélyesebb pszichológusnak, Claparède-nek megjelent egy tanulmánya „L'éducation sur mesure” címmel. A mértékre szabott nevelés elve ebben azt jelentette, hogy minden gyereket a tehetsége mértéke szerint kell kiművelni. Már gimnazista koromban is tudtam arról, hogy Sárospatak a „szegények iskolája”, ahol a szegény, de tehetséges gyerekeket mindig segítették. Ennek azonban az volt a hiányossága, hogy a támogatás csak akkor kezdődött, amikor az első évben már bevált a gyerek. Igen ám! De hogyan kerüljön be? Nekem az volt az elvem, hogy ki kell terjeszteni a tehetségekről való gondoskodást egészen a gimnázium első osztályának kezdetéig. Hiszen hány gyerek maradhatott ki a kollégiumból amiatt, hogy egyáltalán nem volt rá módja a családjának, hogy a gyereküket a pataki kollégiumba adják! Tandíjat kellett fizetni, a lakás is sokba került... Láttam, hogy az ilyen gyermekek között is kell tehetséget kutatni. Szervezője és gondozója is voltam ennek az ügynek. Mindig akadtak kollégák, akik csatlakoztak a munkához. „A református gimnáziumok tehetségvédő munkája” címmel kis füzetet is írtam. Ez a törekvés Patakról azután elterjedt a többi református iskolában is. Majd a minisztériumból hozzánk látogatott Szombatfalvy György, aki azután a barátunk lett. 1941-ben megszervezte az állami tehetségvédő mozgalmat. Ennek keretében került be például a pápai gimnáziumba Csoóri Sándor is. Mi életünk fontos feladatának tartottuk, hogy segítsük a tehetséges gyerekeket.

Tudna említeni valamilyen érdekes élményt ezzel a munkájával kapcsolatban?

Voltak érdekes epizódok! Az ELTE egyik jelenlegi rektorhelyettese is tehetségvizsgás pataki diák volt. A tehetségkutató vizsgán én kérdeztem őt, az akkor 11 éves gyereket: Hogy tudnád a saját szavaiddal kifejezni azt, hogy „Nem mind arany, ami fénylik”? Körülnézett s azt felelte: - „Nem mind tudós, améknak pápaszeme van!” Lett is nagy derűtség a szemüveges tanár urak körében!

Az akkor iruló-piruló gyerekből az angol internátus növendéke lett, később aztán világot járt matematikaprofesszor. Még most is előttem van az a kép, amikor egy-

egy nyári „fejkopogtató” vizsga közben a vidéki szülők ott ültek az iskolaudvaron és várták az eredményt.

Vannak a tehetség felismerésének bevált módszerei? Hogyan zajlottak ezek a tehetségvizsgák?

Akkoriban ezzel is sokat kísérleteztünk. Körülbelül 4-5 évig komolyan dolgoztunk rajta. Három részből állt a felvételi. Mi a Tiszáninneni Református Egyházkerület falusi iskoláiból szedtük össze a növendékeinket. A tanítókkal és az iskolaszék elnökével (aki mindig a helybéli lelkész volt) álltunk szoros kapcsolatban. A Sárospataki Református Lapok című újságban idejében meghirdettük a tehetségvizsgát, kértük, hogy a legkiválóbb gyerekeket küldjék el egy kis jellemzéssel, valamint írással a gyerekekkel egy dolgozatot (például: Az aratás, A mi falunk stb. címmel). A papnak és a tanítónak levélben kellett bejelenteni a gyereket. A legjobbkat behívtuk, átnéztük az írásokat, s utána jött a szóbeli vizsga. Az egyik része a számtan volt, a másik pedig inkább beszélgetés, „fejkopogtatás”, meg egy kis irodalmi, történelmi tájékozódás. Minden alkalommal elmentünk a gyerekekkel kirándulni. Nem messze, Sárospataktól 2 km-re van egy dombocska, a Botkő. Ide mentünk el néhányan a tehetségvizsgáló bizottság tagjai a gyerekekkel, s útközben beszélgettünk. Oda- s visszaútnan rengeteget lehetett így megtudni róluk!

Tehát korántsem csak a papíron folyt a vizsga, hanem személyes ismeretséget is kötöttünk velük. Ez a módszer azért volt jó, mert sok irányból tájékozódhattunk a gyerekek képességei felől. Megtörtént, hogy valaki gyengébben szerepelt az iskolai élete folyamán, mint előre gondoltuk, de olyan nem volt, akiben nagyot kellett csalódnunk. Módszerünket a katolikus iskolák egy része és az állami mozgalom is átvette, amely aztán évente többszáz gyereket szedett össze 1941-től addig, amíg lehetett tehetségvédelemmel foglalkozni. 1948, a fordulat éve ezt az egész ügyet, annyi mással együtt, félretette, mondván, ott van az általános iskola, ahová mindenki bejut, tehát a tehetségek kiválogatása szükségtelen. Ez persze nem így van. A tehetség kiemelt gondoskodásra szorul!

Kötődik-e életkorhoz az egyes tehetségtípusok felismerésének lehetősége?

A szakirodalomban több felfogás uralkodik. Az egyik azt vallja, hogy minél korábban kell elkezdni. A jeles magyar pszichológus, Révész Géza „A tehetség korai felismerése” című munkájában kifejti, hogy korán kell kezdeni a tehetségkutatást. De nem mindenfajta tehetség nyilvánul meg ugyanabban az időben. Egy politikai vagy katonai tehetség nem jelentkezik olyan korán. Először a gyerek érdeklődésének és szellemi aktivitásának a szintjén lehet érzékelni a tehetség jeleit.

Pista bácsi szerint ma is szükség van a tehetségek felkutatására, védelmére, gondozására?

Feltétlenül! Elég sok gyerekkel foglalkoztam már. Állítom, hogy nem csak lehet, de kell is nevelni a tehetséget! Hogy nevelhető, azt a Polgár-lányok példája is mutatja.

A sakkozó lányokat személyesen is közlőrl ismerem. Csodálatos látni, hogy mit lehet kihozni olyan gyerekekből, akik egészségesek, okosak és hallgatnak nevelőikre. Kemény tanulás nélkül senki nem válik tehetségessé. A tehetség nem teljes fegyverzetben jön elő, azt ki kell művelni, méghozzá rendkívüli kitartással. Egyesek azt mondják, hogy a zsenialitáshoz 10% ész és 90% szorgalom kell. Tehetségekre óriási szüksége van ennek az országnak. Meggyőződése, hogy egy társadalom hatékonyságát leginkább a kiművelt tehetségek biztosítják. Gondoljatok csak például Einsteinre! A nagy tudósokra, feltalálókra!

Pista bácsi szerint mi a funkciója a mostanában újrainduló református iskoláknak?

A kálvinista életszemlélet, az erkölcsi követelményrendszer hatását legalább olyan fontosnak tartom, mint a vallás dogmatikai oldalát. A „tisza erkölcsnek” – ahogy Berzsenyi hirdette! –, az etikai értékeknek a képvisellete, a református magyar emberhez méltó magatartásnak a propagálása: ez az egyik legfontosabb értéke és feladata a református iskoláknak. Arra kell törekedniük, hogy a történelmileg kialakult keresztényen, azon belül református, életfelfogást hirdessék. Három dolgot külön is kiemelek: a jellem, a szellem és a nyelvek fontosságát. Ezeket az értékeket a református iskoláknak előtérbe kell állítaniuk. A jellem fontos részének tartom a megbízhatóságot, a hitelességet. A református iskoláktól tiszta erkölcsű, tiszta jellemű, erős akaratú emberek nevelését várom el.

Milyen feltételek kellene ahhoz, hogy ezek az iskolák a hivatásukat betölthessék?

Két fontos tényező van: a diákok és a tanárok. Tanulni szerető diákok és kitűnő tanárok kellene. A meghirdetett elvek legyenek hitelesek, a gyakorlat pedig hitelesítse a hirdetett elveket.

Milyen célja, feladata, szerepe lehet a református gimnáziumban a diákújságnak? Fontos, hogy legyen iskolaiújság?

Rendkívül fontos! Annyira, hogy Sárospatakon annak idején még a rövid ideig tartó népfőiskolai tanfolyamnak is volt egy folyóiratszerű újságja „Kérékvágás” címmel. Pataki tanár koromban egy harmadik és negyedik osztályomnak megjelent egy-egy kis füzet, a „Rügyfakadás.” Ők maguk szerkesztették, terjesztették. Amikor megjelent, ők rikkancskodtak, harsogott az egész város: Rügyfakadás, Rügyfakadás! Éppen erre visszaemlékezve nagy érdeklődéssel olvastam a ti Baárkátokat. Elsősorban azért fontos a diákújság, mert egy rendkívül szükséges képességet fejleszt ki, az írásban való közlést. Az írni-tudás a kommunikációnak a beszéd mellett a legfontosabb formája. Fontosnak tartom, hogy az újságírásban, riportkészítésben minél több gyerek vegyen részt. Írjatok ki pályázatokat, bíráljátok meg a beérkező cikkeket, legyen az jutalom a szerző számára, ha megjelenhet a Baárkában az írása! Jónak tartom a Baárka rovatait, különösen örömmel üdvözlöm a nyelvművelő cikkeket! Borzasztónak tartom ugyan-

is, hogy a mai fiatalok nagy részének milyen szegényes a kifejezőkészsége. Beszédben is motyognak, egyre romlik a kiejtés, és sajnos sokan írásban is igen hanyagul fejezik ki magukat. A magyartalansággal és a trágársággal lépten-nyomon találkozhatunk. Ennek a folyamatnak – ahogy ti az újságotokban elkezdtétek – meg kellene próbálni gátat vetni az iskolában.

Mit üzen Pista bácsi, az egykori református gimnázium tanára, a mai Budapesti Református Gimnázium diákjainak, valamint az egykori diákújság-szerkesztő tanár a mi Baárkánk szerkesztőinek?

Azt, hogy próbáljátok magatokban kifejleszteni a pozitív gondolkodást! Vannak emberek, akik az élet minden jelenségében a negatívumot, a rosszat látják meg, folyton panaszkodnak. De vannak olyanok is, akik minden helyzetben próbálnak találni egy szemernyi pozitívumot, valami értéket, egy csöppnyi jót. A második hadsereg katonájaként 9 hónapot töltöttem a fronton a Donnál. Isten kegyelméből sikerült megmenekülnöm. Elmondhatom, hogy pszichikusan nem sérültem. Mi volt ennek az oka? Észrevettem olyan dolgokat, hogy galamb fészkel a tüzelőállásban, kis virág nyílik a gránátöltésérben. A frontról néhány levelet is váltottam a ti iskolátok egykori kiváló igazgatójával, Áprily Lajossal, amelyekben az ő őszi képeit idéztem a verseiből. Hatalmas élmény volt nekem az orosz természet évszakváltásait látni. Az ilyen élmények erősítik az embert. Meggyőződésem, hogy az egyes ember élete, magatartása megváltozik, ha a pozitív gondolkodást, szemléletet gyakorolja. A kisunokámat arra tanítom, hogy sokat énekeljen. Ha jó kedve van, azért, ha rossz kedve van, akkor azért, hogy elmúljon. Pszichológiai törvény, hogy a fizikai cselekvések előidéznek a cselekvés megfelelő pszichikus értékét. Éneklés közben elhessenek a rossz gondolatok. Ha valami bánatom van, én mindig elmondok egy szép verset. Hogy a versekben milyen óriási erő van, azt csak azok tudják, akiknek nagy élményt jelentenek azok.

Azt üzenem a Baárka munkatársainak, hogy vigyék be a maradandó értékeket a Baárkába: a jellemet, a szellemet, a nyelveket, a verseket... Elszomorítóan elhatalmasodott az értéktelen dolgok kultusza. Ez ellen fel kell venni a harcot! A református iskolák, internátusok legfőbb feladata, hogy igazi emberi értékek műhelyei legyenek!

Köszönöm, hogy meglátogattatok!

*Pavletitsné
Egressy Mária*

EMLÉKEZÉS HARSÁNYI ISTVÁNRA*

* Elhangzott Harsányi István temetését követően a Sárospataki Református Kollégium Nagykönyvtárában.

Tisztelt Egybegyűlte!

Kedves Emlékezők!

Nehéz megszólalni, ha méltatni kell egy olyan embert, mint dr. Harsányi István, sokunk Pista bácsiját. Nekem különösen nehéz, hiszen, ha úgy tetszik, beszélgetés közben szakadt meg a „fonal”. Néhány hete csupán, hogy Pista bácsi utoljára keresett, s kérte, menjek el hozzá, beszélgetni szeretne. A meghívást elfogadtam ugyan, de egy későbbi időpontra halasztottam, mert tanulmányaim, vizsgára való készülődésem közepette éppen nem volt időm. Így a látogatásom örökre elmaradt. S most én is úgy érzem magam, mint a „Mondják meg Zsófikának” című regény kis hősnője – bizonyára sokan olvasták a jelenlévők közül. Örökre talány marad, mit akart mondani vagy mesélni Pista bácsi.

Engedjék meg, hogy további szavaimat Neki mondjam. Neki, aki valahol a csillagok útján jár már, neki, akiről úgy hiszem, most is figyel ránk.

Kedves Pista Bácsi!

Te voltál az erősebb, mint mindig. Te sohasem adtad fel. Se Patakon, se Budapesten, se a Don-kanyarban... Ha elhatározta valakit, azt keresztülvitted. Hívtál, én időt kértem, s látod, a Te akaratod teljesült. Ha megkésve is, de itt vagyok.

Talán több is már, mint 35 éve, hogy először találkoztunk. Akkor a Bodrog Néptánc-együttesben táncoltam. Te egy előadáson láttál meg. Rögtön keresni kezdted, ki a szólista lány. Megörültél, mikor kiderült, ki vagyok, hiszen szüleimet régen ismerted már. Attól kezdve a szemed sarkából minden lépésemet követtél, figyeltél. Talán Neked is részed volt abban, hogy egy időben én is pszichológus szerettem volna lenni, ám végül is ez csak egy „kirándulás” volt, s én jártam a számomra kijelölt utat. Ezen is találkoztunk. Hiszen tanító, tehát pedagógus lettem. Rengeteg apró

trükköt tanultam Tőled. Nem direkt. Úgy talán soha nem tanítottál. De a meséiddel, élményeiddel mindig! S én szivacsként szívtam be szavaidat.

Egyszer felháborodva mesélted el, hogy az egyik iskolában, ahol éppen jártál, síró kisfiú állt az ablaknál, s egyetlen pedagógus sem akadt, aki megkérdezte volna, miért sír! Te pillanatok alatt letörölted a könnyeit. Csak a fogason lévő sapkáját nem érte el.

Nem tudom korábban előfordult-e, de azóta biztosan nem, hogy úgy mentem el síró gyerek vagy felnőtt mellett, hogy meg ne próbáltam volna segíteni.

Sokat biztattál. Sokat segítettél. Néha csak azzal, hogy meghallgattál. Nemcsak engem, mindenkit, aki hozzád fordult.

Ifjú pedagógus koromban be akartál vonni a tehetséggondozó munkába. Akkor elhárítottam a hívó szót, de úgy tűnik, a régen elvetett mag lassan kihajt, s talán egyszer ez is beérik. Most a Te munkásságodat kutatom, s ezen keresztül foglalkozom a tehetséggondozással is.

Véredben volt a pedagógia. Génjeidben hoztad őseidtől, amit továbbfejlesztettél a modern tudományos eredményekkel. „Én pszicho-pedagógus vagyok” — mondtad mindig. A legújabb pszichológiai kutatásokat a mindennapos tanításban alkalmaztad. Azt, amit Genfben a bölcs Claparède-től vagy az akkor forradalmian új gondolkodású Piaget-től tanultál. S ezzel „pedagógiai-forradalmat” csináltál itt, Patakon a 30-as években.

Lelkedben mindig tanár maradtál, de a síneket a váltós átállította, s így 1945 után a Te vonatod is másfelé robogott. Ott is sikeres állomások mutatják, merre jártál... Beszélni kellene még a verses estékről, a Püski-házi könyvbemutatókról, de az idő oly rövid...

Most végleg hazaértél. A hosszú út után megpihensz. De kezded, lelked nyomai mindörökre itt maradnak a Földön, mindig újabb és újabb generációk tanítására, formálására. Isten Veled! Találkozunk!

Kovács Áron

MEGÁLMODOTT SÁROSPATAK

Sárospatak újbóli várossá nyilvánításával és az öregdiák-mozgalom újjáéledésével párhuzamosan a település fejlesztésének perspektívái is megváltoztak. A városi léthez új intézményekre volt szükség. Részen Harsányi István biztatására, a pataki lobbi támogatására, részben a városi tanács megbízásából készült el Ázbej Sándor¹ művelődési ház-terve, valamint Rácz György² Botkő Szálló, szabadstrand és szabadtéri színpad tervei. Ugyancsak Rácz György készítette a Tudományos Gyűjtemények helyhiányának megoldására hivatott első repozitóriumterveket, melyeket egy második, Márai Istvántól származó vázlat, majd két másik, Rácz György által rajzolt terv követett. Ezzel a munkával párhuzamosan alkotta meg Makovecz Imre a ma álló épület terveit. Ázbej Sándor és Rácz György tervei papíron maradtak. Ha megvalósultak volna, akkor egy, a maitól merőben különböző, modernista Sárospatak állna előttünk.

STRANDFÜRDŐ

Tervező: Rácz György

1971. március

[1a. – 1b. kép]

A Bodrog-parti strandfürdő terveit a Városi Tanács felkérésére, társadalmi munkában, Rácz György készítette el. Helye a Bodrog várral szembeni partszakaszán lett volna. Itt épült volna vasbeton pilonokra három 12x16 m alapterületű épület, mely kabinos, fogasos és szekrényes öltözőt biztosított volna, az öltöző alatt, a pilonok belsejében pedig büfé, kerékpárkölcsonzó, WC és zuhanyzó kapott volna helyet. Megépítésére a

1 Életrajzát lásd: Veress Dániel: Egy építész a betonba simuló nemzedékből. Száz éve született Ázbej Sándor, *Zempléni Múzsza* XIII/4, 2013, 51–60.

2 Életrajzát lásd: HABA Péter: Rácz György március 10-én lenne 100 éves. *epiteszforum.hu*, 2007. 03. 09. 10:52 URL: <https://epiteszforum.hu/racz-gyorgy-marcius-10-en-lenne-100-eves>

Közegészségügyi és Járványügyi Állomás a Bodrog rossz vízminősége miatt nem adott engedélyt.³

BOTKŐ TURISTASZÁLLÓ

Tervező: Rácz György

1974. október

[2. kép]

A Botkő Turistaszálló terveit Harsányi István kérésére készítette Rácz György építész. A Harsányi által megálmodott Botkő-Ciróka-Tengerszem turisztikai komplexum egyik alapjaként 2-3 ágyas szobákkal, hálótermes turistaszállással, valamint műtermekkel felszerelt hotel a botkői erdőben állt volna. Feladata, hogy egyszerre tegye elérhetővé Sárospatakot és a Zemplént a turisták számára.⁴

MŰVELŐDÉSI HÁZ

Tervező: Ázbej Sándor

1975. április 5.

[3. kép]

Az új művelődési ház megépítésének gondolata már az 1970-es évek legelején megfogalmazódott. A VÁTI fiatal építésze, Schwarzenberger Ádám már 1971-ben elkészítette az épület első tervrajzait.⁵ A sárospataki öregdiákok küldöttségének Aczél Györggyel folytatott megbeszélése során Ázbej Sándor a KÖZTI-ben dolgozó, sárospataki kötődésű építészek nevében felajánlotta, hogy a terveket ingyen elkészítik, amennyiben Aczél György közbenjár annak érdekében, hogy a KÖZTI ezt társadalmi munkában végezhesse.⁶ Ennek nyomán, 1975-ben új terv készült: Ázbej Sándor művelődési ház-vázlata.⁷

SZABADTÉRI SZÍNPAD

Tervező: Rácz György

1972

[4a. – 4d. kép]

A szabadtéri színpad vázlatait a Városi Tanács kérésére készítette Rácz György építész. Elhelyezésére négy lehetséges helyszínt vett számításba: a vízikapunál a vár alatt elterülő területet, a várárok déli részét, a várkertből a Szent Erzsébet utcával párhuzamosan futó telekrészt és az iskolaudvar Berna-sor felé néző részét. A vízikaput a vár látványának elrontása, a várárkot a műemléki szempontok, a Szent Erzsébet utcai megoldást pedig annak szükségmegoldás-jellege miatt vetették el. A Berna-sor mel-

3 RÁ CZ György: *Bodrogszéli strandfürdő*. Sárospataki Református Kollégium Tudományos Gyűjteményei (Továbbiakban: SRK TGy) Kézirat An 4960.

4 RÁ CZ György: *Botkő-turistaszálló tervrajz*. SRK TGy Kézirat An. 4962

5 Schwarzenberger Ádám: A sárospataki 400 fős művelődési ház tanulmányterve. *Területrendezés* 1972/3. 169.

6 HARSÁNYI István: „Pro domo” feljegyzések az „Aczél-akcióról”, Budapest, 1973. V. 11. SRK TGy Kézirat Kt.d.64,838.

7 ÁZBEJ Sándor: *Programvázlat a sárospataki ltöbbszintű kultúrház építéséhez M=1:200*. Budapest, 1975. ápr. 5. SRK TGy Kézirat Kt.d. 64,963.

letti építkezéshez a telket a Kossuth és Rákóczi utcai házak kertjeinek kisajátításával alakították volna ki, az egykori iskolai kórház pedig öltözőként szolgált volna.⁸⁸

REPOZITÓRIUM:

Tervező: Rácz György 1982. VII.

Tervező: Márai István 1982. VIII. 30.

[5a. – 5d. kép]

A Nagykönyvtár raktározási gondjait megoldani hivatott Repozitórium első terveit 1978-ban készítette el Rácz György, Újszászy Kálmán kérésére. A lapostetős, modernista stílusú épület tömbje a Rákóczi út 3. sz. házhoz hozzáépítve a Rákóczi utcáig nyúlt volna ki, homlokzatán a kollégium címerében szereplő angyal látható. Az épület funkcióját tekintve vegyes feladatot látott volna el: egyszerre szolgált raktárként és kiállítóterként. Ugyancsak Rácz Györgytől származik két, 1982. júliusi datálású, sátozott látványterv. Egyik a Rákóczi út 3. felhasználásával, másik a teljes átépítésével készült volna el.

Kronológiailag az utolsó, 1982 augusztusában készült terv a Rákóczi út 3. sz. ház helyén épült volna fel, a főépülettel fedett folyosó kötötte össze. Tervezője Márai István osztályvezető.⁹

A Repozitórium végül Makovecz Imre és Nagy Ervin 1982 novemberére elkészült terve alapján épült meg.

---

8 RÁ CZ Gyögy: *Szabadtéri színpad*. SRK TGy Kézirattár An 4960-4961.

9 Repositorium építésével kapcsolatos tervrajzok. SRK Levéltár. Kp. I. 8.

Volt népfőiskolás diákok találkozója Újszászyék kertjében. 1969.
(Sárospataki Református Kollégium Tudományos Gyűjteményei Adattára. B. 1677.)

SZEMLE

FODORNÉ NAGY SAROLTA
NÉMETH ÁRON

Népfőiskolás találkozó a diófa alatt. 1985.
(Sárospataki Református Kollégium Tudományos Gyűjteményei Adattára. B. 3678.)

Fodorné
Nagy Sarolta

KÖNYVISMERTETÉS BÉKÉSI SÁNDOR RODOSTÓI NAGYPÉNTEK CÍMŰ MŰVÉRŐL

Epyllion – így határozza meg a szerző a „*Rodostói nagypéntek*” c. művének műfaját. Kis eposz. Nem is annyira a terjedelme, hanem az idő miatt, amit átölel. Mindössze három nap. Egy ember életében valóban rövid epizód, de a legfontosabb: a befejezés. Mert a végén mindent el lehet rontani, vagy mindent meg lehet nyerni – mint a lator a kereszten.

Vajon lehet tanulni a meghalást? Hiába a gyakorlás: hogy „*reggel felvesszük magunkra ruháinkat és felöltözzük manifeszt, kirakat éniünket*”, a napi lecsupaszodással pedig „*ismétlődve megadatik gyakorolnunk a meghalásunkat, hogy amikor majd odakerül a sor, ne rettenjünk meg a csudálkozástól.*” Gyakorlás lehet, de nincs főpróba. Csak okulni lehet mások példájából, és hinni az Igét rendületlenül. Mindkettőben segítséget nyújt az a könyv: okulni és hinni az Igét igazán.

Rodostót és környékét, a Márvány-tengert szimbolikus jelentéssel ruházza fel a szerző: „*A Márvány-tenger is próbatételt jelent. Ugyanis ebben az előtérben próbáltatik meg mindenki, hogy méltó-e a nagy vendégváró víz és annak keleti partján az aranygyapjú elnyerésére.*” Az antik világ képeiből „áтеvez” a biblikus tartományba, hogy aztán finoman az olvasónak címezze üzenetét a végidők tűzzel elegyített tengeréről.

A fejedelmi címétől megfosztott, kismizett, immár csak „*Sáros grófja*” a XIV. Lajos francia királytól kölcsönkapott „*Glorieux*” nevű hajón elindul törökországi száműzetésébe, s ezzel indul a nagypéntek előtti háromnapos, hosszú lélekvesztő „hajóútjára” is, a megmérettetésre. A halálos ágyon e világ minden dicsősége csak „*ócska fatákolmány*” – adja a gondolatot Rákóczi elméjébe a szerző: „*Valójában milyen nevetséges dicsőségesnek nevezni azt a fatákolmányt, amilyen ez a királyi bárka.*” Egyedül Isten dicsőséges. A könyv vége felé újra felbukkan a név: Glorieaux. De a hajó ekkor már a Krisztus által győzteseknek fenn-

tartott dicsőségről szól: „... a halált én már legyőztem. Ezért ne félj, megjelenünk dicsőségben! Sáros Grófia megkapaszkodik Krisztus keresztjében, amelynek győzelmes vitorláit dagadnak a friss szélről, ő maga pedig édesen végigfekszik a neki fenntartott hajó tatján” – és megboldogult öseivel együtt a hajója kiköthet a Királyi Kikötőben.

A nyílt vízen a vele anyai ágon rokonságban lévő Zrínyi Miklóssal és hajójával találkozik, aki már nyugatnak tart. Nagy valószínűséggel ő is hatalmi-politikai játszmák áldozata lett, csakúgy, mint a Zrínyi ágon több felmenője. Talán éppen ezért találkozik össze e két hajó?! A haldoklók egyébként is gyakran az előttük elment szeretteiket vélik látni – itt éppen a szeretett anya, Zrínyi Ilona vonalán rokon nagybátyját. Nyitva hagyott kérdések maradtak utánuk.

Rodostó – vagy „Ostorod”, ahogy a könyv értelmezi a város nevét, az ugyancsak bujdosó Bercsényi Miklós generális után – több mint egy földrajzi pont, de több annál is, mint történelmi emlékhely: lelki zarándokhely. Lelki zarándoklatra megyünk, amikor léleken Rodostóba látogatunk e könyv lapjain. Rákóczi fennkölt személyével nem lehet eltelni akkor sem, amikor megtörve, halálos ágyán látjuk vergődni őt. Belőle valóban valami földöntúli erő árad, s benne az igazság és szabadság utáni csillápihatatlan vágyunkat látjuk tetet öltetni – és kihunyni vagy hit által új lángra kapni, mint amilyen a hamu alól felizzó parázs.

II. Rákóczi Ferenc történelmünk zászlóvá magasztosult alakja élete utolsó csatáját vívja. Emberileg nincs egyedül, hiszen hűséges székely kamarása, Mikes Kelemen, Bercsényi és a többiek, bujdosó társai mind, féltő és tiszteletteljes ragaszkodással tartanak még itt, segítenék is, de a sötét óriással egyedül kell megküzdenie, mint Dávidnak Góliáttal. Történelmi tények emlékfoslányokként, szakadozottan tűnnek elő a múlt idő homályából, amint II. Rákóczi Ferenc vezérlő fejedelem mérlegre teszi életét egy három napig tartó agóniában.

A számvetés eredménye: „Uram, Istenem! Mindent elveszítettem. Elveszítettem édesapámat, mielőtt tudatra ébredtem volna. Elveszítettem édesanyámat még tizenkét éves koromban, s Juliánka nővéremet azzal, hogy férjhez ment. Elveszítettem hites társamat a haza ügyes-bajos dolgai miatt... két fiamat, akiket egyáltalán vagy alig láttam, s idegenként tekintenek reám és szellemi örökségemre. Elveszítettem vagyonomat, a birtokaimat, sőt azt is, amire életemet tettem föl: elveszítettem az édes hazát és a haza szabadságát is...” – s folytatódik a szívbemarkoló felsorolás. A végeredmény: „Semmim sincs. Semmi vagyok.” S akkor nagy katarzisképpen „feltűnik egyvalaki, Énjének eredeti képe... a megostorozott és töviskoronás”, és megszólal: „Már hogyan lenne. Én vagyok neked.” És még valamid van: „Az életutad, amit bejártál. A te utad. Csak a tiéd, senki másé...” Kiderül: kettőjük útja egy: „A te utad az én utam is, mert mindig veled vagyok – néz szembe veled a Krisztusfő, a zúzott. [...] Most is velem merülsz a halálba, mely halált én már legyőztem.”

A könyv megértését könnyíti, ha társul hozzá némi tájékozottság a fejedelem életrajzából is. Ilyen a sárosi elfogását, majd a bécsújhelyi börtönt felidéző rövid utalás, a francia királyi udvar pillanatképei, a József fiával lejátszódó jelenet, a groboise-i rendnél tett zaklatott látogatás. Könnyedén idéz föl, aztán befejezés nélkül elejti a té-

mát, mint ahogy a haláltusa – minden bizonnyal – nem a logika útján jár, hanem az igazság nyilvánítás vagy örök kárhozat megszgyéjén. A sorok között az igazságot keresi az Eszterházy nádorral folytatott perlő dialógusában. De a legégetőbb kérdés: kicsoda ő, mit tehetett volna másként, s mit tehet még? A nagybeteg vívódik önmagával: Milyen volt, mint fejedelem, mi most a felelőssége népe és bujdosó társai sorsáért?! Ki volt, mint gyermek, mint férj, mint apa, s kicsoda *most*, mint apa?! Elidegeníthetetlen szerepek. Jelenné válik a múlt a kérdésekben, amelyeket Zrínyi Ilonának, Hesseni Sarolta Amáliának vagy éppen – s erről is őszintén szól – a szeretőjének szegez: mit tegyek? Mindeközben ott sziszeg körülötte a kigyó, a Vádoló, aki évekig kémkedett utána, Paul Wilhelm Bohznak, a dán szélhámosnak, a Habsburgok besúgójának kóbor lelke, akinek azonosítható neve van, de ő az eposzi kellékként állandó jelzővel minősített „Akárki”, mindannyiunk démona, kísértője is. *Most már* a fejedelem is tudja, hogy rodostói belső bizalmasa az árulója volt – de végül is ő is az áldozatával együtt ugyanazon a „hajón” halad a végső igazság felé! Az áruló alakja a háromnapos viaskodásnak meghatározó szereplője. Egyébként vele szoros összefüggésben látja a fejedelem halálát César de Saussure svájci utazó és diplomata – az utolsó években a bujdosó fejedelem udvarában szolgáló nemes –, aki szerint a fejedelem epeömlését az áruló miatti nagy szomorúsága okozta. A kém így gyilkos is. Aki gyűlöli atyjafiát, gyilkos – tanuljuk a Hegyi Beszédéből. Ekként gyilkos és áldozat valóban együtt mennek az ítélszék elé. Végül „Akárki” felett is elhangzik az ítélet: *„A létezés alapja a szeretet, ezért te nem létezel.”*

A fent említett „Akárki” a kártyából olvassa a jövőt, démonian. Mert kártyából csak a démoni lelkület olvas. Előbb azonban az ördög-ata istentagadásra, Krisztus megátkozására ihleti a szenvedő testet, mint Jób felesége Jóbot. Megoldást végül Krisztusnál – a Krisztusban való elrejtőzésben – talál, miképpen minden, a halálával szembesülő, verejtékében vergődő, fájdalomtól elgyötört ember. A gyötrő vívódások a grosboisi kamalduliak kolostora kapujának zárókövére írt, régről oly ismerős Igében oldódnak meg: *„Mert meghaltatok, és a ti életek Krisztussal együtt el van rejtve Istenben.”* (Kol 3,3). Ebbe kapaszkodva elhangzik az ördögűző verdict: *„Eridj tőlem, Sátán!”* S a távozó árnyék vákuumában immár nem találja ott önmagát! Megszabadult. Nagypénteken. A legenda motívumait felhasználva láthatatlanul démoni lelkek ülik torukat, s a tetem fölött Mihály arkangyal a sátánnal vetélkedik. A boncolás nyers leírásának kerettörténetében a Gonosz hahotázik a „feltámadás” szó hallatán, de ez csak alkalom arra, hogy a szerző megvallja bibliai hitét: az elvetett mag elrohad, de új életre csírázik ki a Teremtő újjáteremtő erejéből. Három világvallás találkozik Rákóczi Ferenc ravatala mellett: keresztyének, zsidók, muzulmánok. Mindegyik siratja. Az áldozat hozza együvé őket, mint ahogy *„a teremtéshez áldozatra van szükség.”* A bujdosó fejedelem halálával legtöbbet mégis saját népe veszített.

Anakronizmusnak tűnhet, hogy a rég letűnt századból az író ki-kilép, és a mi korunknak szól. Ez azonban csak az idő korlátai közé szorult gondolkozásnak jelenthet akadályt, de aki az örökkévalóság felől értelmet a múltat, az a jelent, sőt a jövőt is egy nagy egész összjátékának látja. A Szerző lát, ezért láttatni is tud: összefüggése-

ket a látható és láthatatlan világ között. Gazdag szimbolikájával utalásszerűen fejez ki mély gondolatokat. Szemléletesen ír le jeleneteket és mozdulatokat. Ilyen az, ha a rajzfilmtervező és -rendező ír. Szép. A mű egyúttal Igaz, mint aki teológiai egyetemi katedrájáról (is) csak igazat szólhat. Ha valaki elolvassa e könyvet és mélyére lát, job-bá lehet tőle: bölcsebb, emberbarátibb és elszántabb a Krisztus-követésre, ezért Jó is. Mind tartalmában, mind stílusában gazdagító könyv.

Így ment végbe az az utolsó három nap 1735. április 6-8-ig, nagypénteken hajnali 3 óráig? Bizonyosan nem betű szerint így, de a valóság több, mint időrendbe szedett dokumentáció. A három nap élet-halál küzdelmében összesűrűsödik a Vallomások és Emlékiratok Rákóczi-alakja és az, aki a történelem lapjain köszön ránk. Száműzött, ki-semmizett, aki halálos ágyán mégis a győztesek dicsőségébe öltözik. Azoknak a pálmak-oszorúját kapja, akik a Végső Ellenség fölött mégis győzelmet aratnak – hit által. Ha az élet-halál küzdelemből győztesként kerülünk ki, akkor ez a legnagyobb hősi eposz.

A könyv 124 oldal, a Fekete Sas Kiadó adta ki Budapesten 2022-ben.

Pannonhalma, Bencés Kiadó,
Napjaink Teológiája 32, 2023.

Németh Áron

**ERICH ZENGER:
A BOSSZÚ ISTENE?
– BEVEZETÉS AZ
ELLENSÉGZSOLTÁROK
ÉRTELMEZÉSÉBE.
ZSOLTÁRMAGYARÁZAT 4.**

Erich Zenger (1939–2010) a 20. század végének és 21. század elejének egyik legmeghatározóbb zsolnárkutatója, akinek a Zsolnárok könyvéhez írt tanulmányai, magyarázatai megkerülhetetlenek a zsolnárkutatásban. A katolikus teológus nagy szerepet vállalt abban a paradigmaváltásban is, amely a „zsolnárexegézis”-ről a „Zsolnárkönyv-exegézis” felé irányította a figyelmet, azaz az egyes zsolnárok különálló elemzése mellett fontosnak tartotta a kontextusra is tekintettel lévő kanonikus megközelítést.

A bosszú Istene? című kötete eredetileg 1994-ben jelent meg német nyelven,¹ majd ennek 2003-ban aktualizált változata a Zsolnármagyarázatok című többkötetes sorozatban kapott helyet.² A Bencés Kiadó jóvoltából most ezt vehetjük kézbe magyar fordításban is. A Napjaink teológiája sorozat négy kötetben adja közre Erich Zenger zsolnármagyarázatait: a 2. és 3. kötet előkészületben van, az 1. és a most tárgyalt 4. kötet 2023-ban jelent meg. Ez utóbbi az ún. átok- vagy ellenségzsolnárokat tematizálja, ezen belül a bosszú, a szenvedés és az erőszak kérdéseit. A problémafelvetéstől a gyakorlati következtetésekkig a szerző összesen öt fejezetben járja körül témáját.

A szerző meglehetősen kritikus hangot üt meg a könyv I–II. fejezetében. Saját egyházának hagyományaival és gyakorlatával száll vitába, amikor az „irritáló zsolnárok” közegházi megítéléséről beszél. Barbár tanítóhivatali gesztusnak és erőszakos szövegcsönkítő műveleteknek nevezi a II. Vatikáni Zsinatot követő liturgikus reformnak azt az eljárását, amelynek során – lélektani nehézségekre hivatkozva – a

1 *Ein Gott der Rache? Feindpsalmen verstehen*, Freiburg, Herder, *Biblische Bücher* 1, 1994 (1998²).

2 *Psalmen. Auslegungen 1–4*, Freiburg, Herder, 2003 (2006², 2011³).

problematiszós zsolttárverseket törölték a zsolozsmából. A „zsolttárcenzúra” háttérében meghúzódó teológiai értékelést és a felhozott érveket Zenger elfogadhatatlannak tartja. A zavaró verssorok kiiktatása poétikai és teológiai szempontból is lerombolja a zsolttárok kompozícióját.

Kétségtelenül nagy hermeneutikai kihívást jelent az ellenségzsolttárok erőszakos képeit, a bosszúállás gondolatát összeegyeztetni Jézus tanításával, az elutasító alapállás ezekkel a zsolttárokkal szemben mégsem igazolható. A nem kielégítő megoldások sorát hosszan sorolhatjuk, melyek súrolják vagy át is lépik a (kripto-)markionizmus határát. A teológiai megkurtítás és átrendezés destruktív munkája mellett megjelenik ezeknek a zsolttároknak a hallgatólágos dekanonizálása, mondván, hogy nincs sem liturgiai, sem lelkigondozói hasznuk. Nem jobb megoldás, amikor a szöveg érintetlenül hagyása mellett az értelmezés szintjén történik meg egy-egy zsolttár teológiai domesztikálása, provokatív erejük semlegesítése vagy a zsolttárok „keresztény hitre térítése”. Az ilyen ártalmatlanítási vagy relativizálási kísérlet háttérében az az indoklás áll, hogy ezek a zsidó imák még egy kereszténység előtti, s így alacsonyabb rendű, ideiglenes teológiát és istenképet közvetítenek. Az ellenségzsolttárok szerepe azonban több és más, minthogy megmutassák, milyenek nem szabad látnunk Istent.

Zenger azt az alapállást javasolja, ami minden kommunikációnak elvi feltétele: komolyan kell venni a beszélgetőpartnert, ha meg akarjuk érteni őt, és meg akarjuk vele értetni magunkat. Ez azt jelenti, hogy minden zsolttárnak meg kell engedni, hogy saját jogán, saját hangján megszólaljon, és végigmondja, amit akar. Egy ilyen előítéletektől mentes közelítés új belátásokhoz vezethet.

A kiindulási probléma és a kiúttalan válaszkísérletek felvázolása után a III. fejezet hét kiválasztott zsolttárt vizsgál meg közelebbről is, hogy hermeneutikai és bibliai teológiai szempontokat gyűjtsön az ellenség- és bosszúzsolttárok megfelelő olvasásához és megértéséhez. Így szólaltatja meg Zenger a római katolikus liturgiából teljesen száműzött 58., 83. és 109., valamint az egyházi cenzúra által megcsonkított 137. és 139. zsolttárt. A „bosszú és erőszak Istenének” képét a 12. és 44. zsolttár segítségével árnyalja tovább a szerző. Minden esetben olvashatunk egy munkafordítást, ami igyekszik hűen visszaadni az eredeti zsolttárszöveg hangulatát, költői formanyelvét és képi világát. Az elemzés során a szerző nem térhet ki minden exegetikai kérdésre, de nagy figyelmet fordít a költemények struktúrájára, nyelvezetére, az imádságok dinamikájára, illetve ahol szükséges, irodalomkritikai kérdéseket is érint. Zenger döntően a teodicea-kérdésre hegyezi ki ezeknek a zsolttároknak értelmezését. Az analízist követően minden esetben pontokba szedve sorolja fel azokat a megfigyeléseket, amelyek az adott zsolttár teológiai értékelését megfelelő mederbe terelhetik. Ezekből kiindulva fogalmazódhat meg a konklúzió a IV. fejezetben, amely hermeneutikai kulcsot kínál ezeknek az irritáló zsolttároknak az olvasásához.

A szerző elsődleges célja, hogy rekonstruálva ezen imák keletkezésének teológiai horizontját, lebontsa azokat a félreértéseket, amit „a keresztény hagyomány pszeudo-teológiai sztereotípiái” és hamis előfeltevései alakítanak ki bennünk. A hermeneutikai szempontok között Zenger rámutat: az Istenről mint ítéltörőről szóló bibliai tanítás

helyes értelmezésére, a bosszú fogalmával kapcsolatos nyelvi problémákra, a káosz és kozmosz folyamatos küzdelmét realizáló dinamikus világképre, az ellenségzsoltárokat (is) jellemző képes beszéd és a költői formanyelv sajátosságaira és arra, hogy a bosszúzsoltárokat a teljes Írás összefüggésében kell szemlélni. A bosszúzsoltárok a kijelentés részei, amennyiben megóvják az erőszak áldozatait az elnémulástól, így Istennel vitatkozva is rajta tartanak az istenkeresés útján, továbbá valóságként írják le az erőszakra való hajlamot, tükröt tartanak, amelyen keresztül megvallhatjuk, hogy szenvedések okozói vagyunk. Nem feltétlenül az agresszió direkt megnyilvánulásai mentén, de az erőszakos struktúrák, az „életvalóságba beépült erőszak” miatt nemcsak az áldozat, de a tettes szerepe is sajátunk.

Zenger szerint az „ellenségzsoltárok” nem az erőszakot propagálják, hanem arra emlékeztetnek, hogy a társadalom és a világ romlott és erőszakos állapota nem Istentől való, ezért Isten nem is közömbös azzal a jogtalansággal szemben, ami nemcsak a szenvedőt, hanem Istent magát is sérti. Isten nemcsak tehet, de tennie is kell azért, hogy az igazság érvényesüljön a világban. A zsoltárok végül azáltal adnak igazat Istennek, hogy az imádkozók átadják (nem elfojtják) agresszivitásukat, és átengedik neki az utolsó szót.

A könyv tartalmi részét gyakorlati következtetések zárják. Ebben a szerző a panasz újbóli felfedezését és a bibliai nyelv felelevenítését szorgalmazza a liturgikus imakultúrában, valamint konkrét javaslatokat tesz az ellenségzsoltárok istentiszteleti előadásmódjára és a kanonikus összefüggések liturgiai érvényesítésére. A zsoltárok istentiszteleti használatára vonatkozó megfigyeléseket érdemes volna akár protestáns szempontok szerint is továbbgondolni. Zenger arra jut, hogy a bosszúzsoltárok nem fenyegetik, hanem ellenkezőleg, meggazdagítják a keresztyén imakultúrát. Könyvében így fogalmaz: „Ideje, hogy az ellenségzsoltárok éles és disszonáns hangjai felriaszítsák a keresztyén világot a szerkezetébe beépült »istenfeledtség« lágy és harmonikus szenderegéséből, az Isten eleven valósága iránti érzéketlenségből” (126. o.).

Mindamellet, hogy Zengernek ez a tanulmánya a téma egyik alapműveként és legkidolgozottabb tárgyalásaként maradandó értéket képvisel – és emiatt kétségkívül érdemes volt lefordítani –, fontos utalnunk azokra a fejleményekre is, amelyek meghaladják ezt a könyvet. A felhasznált szakirodalom jó kiindulási pontja lehet a témában való további elmélyedésnek, ugyanakkor az „újnak” nevezett szakirodalmi hivatkozások is már több mint húszéves művekre utalnak. Nemcsak a kommentáriródalom, de a témaspecifikus munkák száma is megnövekedett azóta. Egyetlen példát említve, az utóbbi évtizedben a bosszú-, ill. ellenségzsoltárok értelmezése a traumairódomi megközelítés impulzusai mentén vett újabb lendületet. A kutatás vizsgálja, hogy a traumatikus események hogyan nyernek költői formát, és hogy a zsoltárok milyen rezilienciapotenciállal rendelkeznek. Felmerül az is, hogy a panaszzsoltárok, vagy éppen a bosszúzsoltárok, mint traumairódalom a traumafeldolgozás vagy akár a poszttraumás növekedés eszközei lehetnek. Ez a megközelítés azt vallja, hogy a bosszúzsoltárok néha durva és erőszakos nyelvezete is része a gyógyulás folyamatának, mivel az egy olyan szimbolikus kifejezőmód, amelyben a traumatizált

túlélő biztonságos körülmények között konfrontálódhat az elkövetővel. Ezek a tanulmányok mind abból indulnak ki, hogy a zsoltárok egyszerre leíró (deskriptív) és gyógyító (terápiás) jelleggel is bírnak, nincs viszont előíró (preskriptív) jellegük, amelyek az erőszakot népszerűsíténék.

Zenger ezekre a szempontokra még nem reflektálhatott érdemben, igaz, a trauma említése nélkül is érintkezik a későbbi kutatásnak ezzel az irányával. Beszél például Izrael tehetetlenségének tapasztalatáról, amelyet a nép a babiloni háborús gépezet brutalitását érzékelve ténylegesen átélt (98. o.); mélylélektani megközelítésekre utalva megemlíti a zsoltárnyelv „terápiás hatását”, ami „gyógyító energiákat szabadít fel” (129. o.), illetve beszél a „szenvedők sebzettségéről” (122. o.), azaz tulajdonképpen traumájáról.

Nagyra értékeljük, hogy Erich Zenger zsoltármagyarázatai magyar nyelven is elérhetővé válnak, külön dicséret és köszönet illeti a fordítót, Mártonffy Marcellt, aki nemcsak pontos, de szép szöveget is alkotott. Az ellenségzsoltárok értelmezésébe bevezető kötet a bosszú, szenvedés, erőszak teológiai értékeléséhez kínál megbízható exegetikai és bibliai teológia háttéranyagot, ezért jó szívvel ajánljuk teológusok, lelkesek és vallásánárok számára. Ugyanakkor közérthetősége miatt a könyv nem csak szakteológusoknak lehet érdekes és építő olvasmánya.

SÁROSPATAKI FÜZETEK
A SÁROSPATAKI REFORMÁTUS HITTUDOMÁNYI EGYETEM
TEOLÓGIAI TUDOMÁNYOS SZAKFOLYÓIRATA

A PERIODIKA MŰFAJAI / ROVATAI

SZERKESZTŐI ELŐSZÓ

Igei ráhangolódás (Oktass, hogy éljek! rovat)

Tanulmányok: az adott szám tematikusan összefüggő nagyobb lélegzetű, lektorált írásai (terjedelmük egy szerzői ív, azaz 40.000 n).

Ha mód van rá, teret engedünk egy Vita rovatnak (az írások terjedelme 10–12.000 n), amelyben vagy egyetlen probléma több nézőpontú és hasonló terjedelmű bemutatása történik, vagy egy vitaindító vezércikkre érkező korreferátumokat közlünk.

Közreadunk kisebb Közleményeket (terjedelme 20–30.000 n): cikket, konferenciabeszámolót, az SRTA aktuális hirdetéseit.

Az Idővonal rovatban (terjedelme 1–2000 n) emlékezni és emlékeztetni szeretnénk a pataki történelem, a protestáns iskola- és művelődéstörténet jeles eseményeire, személyeire, alkalmaira és ünnepeinkre.

A Közösség rovatban olyan tanulmányokat, illetve cikkeket közlünk, melyek szoros kapcsolatban állnak a közösségi léttel, illetve konkrétan a közösségszervezés, közösségfejlesztés témakörével és az SRTA Református közösségszervező szakon folyó képzésével.

A Szemle rovat adja közre a rövidebb könyvismertetéseket illetve hosszabb recenziókat.

STÍLUSLAP

Minden hivatkozást lábjegyzetben kell feltüntetni. Az idézett és hivatkozott művekre így kell hivatkozni: első előfordulásakor minden azonosító adatot és az idézett oldal-számot fel kell tüntetni lábjegyzetben, az idézett vagy hivatkozott szöveggel azonos oldalon. A továbbiakban rövid lábjegyzet használatos (lásd a 2. pontot). A bekezdéseket behúzással, nem pedig üres sor beszúrásával kell jelölni. A szöveg közbeni idegen szavakat és címeket kurzívvval kell szedni, de a szövegidézeteket nem szedjük dőlttel.

A SZÖVEG STÍLUSA/FORMÁZÁS

A FŐSZÖVEGBEN:

Betűtípus: Times New Roman

Betűméret: 12-es

Bekezdés: szimpla sorköz

Igazítás: Sorkizárt

A LÁBJEGYZETBEN:

Betűtípus: Times New Roman

Betűméret: 10-es

Bekezdés: szimpla sorköz

Igazítás: Sorkizárt

Amennyiben az idézni kívánt szövegrész idegen nyelven van, az idézés eredeti nyelven a lábjegyzetben történik, a főszövegben a kötet nyelve (általában magyar) használatos.

HIVATKOZÁS

Hivatkozás teljes lábjegyzetben

A szerzők vezetéknevét Kiskapitális betűvel jelöljük. Külföldi szerzők esetében a vezetéknevet a keresztnév előtt, vesszővel elválasztva kell feltüntetni.

Az idézett lapszámok után nincs semmiféle rövidítés (l., p., o., old. stb.). Ha több egymást követő lapra hivatkozunk, közéjük nagykötojelet szedünk, a lapszámokat pedig nem rövidítjük, tehát nem 973–83 szerepel, hanem 973–983. Ha több egymással nem érintkező lapszámot adunk meg, akkor ezek közt vessző áll: 33, 52, 97. Az utolsó lapszám után a cíMLEÍRÁS lezárásaként pont áll.

A, KÖNYVEK ESETÉBEN

Szerző: Cím, Kiadás helye, Kiadó, Évszám, Hivatkozott oldal.

Példa: Kertész Imre: Sorstalanság, Budapest, Magvető, 1975.

Szerző: Cím, Fordította, Kiadás helye, Kiadó, Évszám, Hivatkozott oldal.

Példa: Miller, Henry: Baktérítő, ford. Bartos Tibor, Budapest, Európa, 1990.

Szerző: Cím, Kötetszám, Fordította, Kiadás helye, Kiadó, Évszám, Hivatkozott oldal.

Példa: Tolkien, J. R. R.: A Gyűrűk Ura, 1–3. kötet, ford. Göncz Árpád, Budapest, Európa, 2002.

Szerző: Cím, Alcím, Kötetszám, Kötet Címe, Kiadás helye, Kiadó, Évszám, Hivatkozott oldalak.

Példa: Móricz Zsigmond: Erdély, 1. kötet, Tündérbert, Budapest, Európa, 1992, 349–440.

Szerző: Cím, Alcím, Kiadás helye, Kiadó, Sorozat, Évszám, Hivatkozott oldal.

Példa: Hankiss Elemér: Egy ország arcai, Válogatott szociológiai tanulmányok 1977–2012, Budapest, L'Harmattan, Ars Sociologica, 2012.

B, GYŰJTEMÉNYES KÖTETEK ESETÉBEN

Szerkesztő: Cím, Alcím, Kiadás helye, Kiadó, Kiadás ideje, Hivatkozott oldal.

Példa: Sepsi Enikő (szerk.): Studia Caroliensia, A Károli Gáspár Református Egyetem 2011-es évkönyve, Európa, Budapest, L'Harmattan, 2012.

C, GYŰJTEMÉNYES KÖTETEK BEN MEGJELENT ÍRÁSOK ESETÉBEN

Szerző: Cím, in Szerkesztő: Cím, Alcím, Kiadás helye, Kiadó, Évszám, Hivatkozott oldalak.

Példa: Tóth J. Zoltán: A halálbüntetés abolíciója Európában, in Sepsi Enikő (szerk.): Studia Caroliensia, A Károli Gáspár Református Egyetem Évkönyve 2011-es évkönyve, Európa, Budapest, L'Harmattan, 2012, 111–142.

D, FOLYÓIRATOK ESETÉBEN

Szerző: Cím, Folyóirat neve, Évfolyam, Évszám/Lap sorszáma, Hivatkozott oldalszám.

Példa: Mihályi Gábor: Költészet és valóság, Nagyvilág, XXXIII. évfolyam, 1988/7, 971–973.

E, HETI- ÉS NAPILAPOK ESETÉBEN

Szerző: Cím, Lap neve, Évfolyam, Lap száma, Évszám. Hónap. Nap., Hivatkozott oldalszám.

Példa: Váradi Ferenc: Hiteles példákra vágyva, Reformátusok Lapja, LVII. évfolyam, 35. szám, 2013. szeptember 1., 9.

Szerző: Cím, Alcím, Lap neve, Évfolyam, Lap száma, Kiadás helye, Évszám. Hónap. Nap., A hét napja, Hivatkozott oldalszám.

Példa: P. Szabó Ernő: Madár repül át az ágak között, Ha minden ecsetvonás érdekel, Tárlatvezetés gyerekeknek a Nemzeti Galériában, Magyar Nemzet, LXXVI. évfolyam, 240. szám, Budapesti kiadás, 2013. szeptember 3., kedd, 15.

F, ELEKTRONIKUS FORRÁSOK ESETÉBEN

Elektronikus források esetén a hivatkozás logikája és formai megoldása azonos a fentiekkel. Attól függően, hogy mi deríthető ki az egyes anyagokról, mindenképp kell a szerző neve, a dokumentum címe, a megjelenés helye (amennyire azonosítható). Ezt követően utána a teljes URL és az utolsó letöltés dátuma (év. hónap. nap.).

Pl.: egy többé-kevésbé rendszeresen publikáló blogbejegyzésére történő hivatkozás esetén:

Köntös László: Ügynök voltál? reposzt.hu, 2017. 05. 14. URL: <http://reposzt.hu/blog/kontos-laszlo/2017-05-13/ugynok-votal> Utolsó letöltés: 2017. 05. 15.

HIVATKOZÁS RÖVID LÁBJEGYZETBEN

Ha egy megelőző lábjegyzet már tartalmazta a teljes hivatkozást, rövid lábjegyzetet használunk:

Szerző: i. m., hivatkozott oldalszám.

Ha a megelőző lábjegyzet ugyanerre a műre hivatkozott, akkor a következő jelölést kérjük:

Uo., hivatkozott oldalszám.

Ha ugyanattól a szerzőtől korábban több kötetre/cikkre is hivatkoztunk, akkor az alábbi módon pontosítsuk a rövidített jegyzetet:

Szerző: Cím egésze (hosszabb cím esetén annak első néhány jellemző szava), hivatkozott oldalszám.

Pl. Móricz: Erdély, 26.

Pl.2. Mihályi: Költészet és valóság, 972.

JELÖLÉSEK HASZNÁLATA A HIVATKOZÁSBAN

Könyvek, gyűjteményes kötetek címének, folyóiratok, heti- és napilapok nevének megkülönböztetésére dőlt betű használatos.

Szerkesztői megjegyzések/jelölések jegyzetbe történő beékelésére [szögletes zárójel] használatos.

Idegen nyelvű kiadványok adatsorában az adott nyelven közöljük a szerkesztő/szerkesztette, a kötet, és a fordította szavakat. A cím után és a kötet szerkesztőjének neve előtt szerk. szócska áll, ha az idézett kötet magyar nyelvű; ed., ha angol, olasz vagy latin; éd., ha francia; Hrsg. vagy Hg. (= Herausgeber), ill. hrsg. vagy hg. (= herausgegeben), ha német nyelvű. Több szerkesztővel bíró angol könyvek idézésekor az ed. helyett a többes számot jelző eds. szócska áll. Több szerkesztő esetében azok neve között nagyköötjel van.

Az öt sornál hosszabb idézetek a margótól 1-1 cm-re behúzandóak, és idézőjel ez esetben is szükséges. Idézetben belüli idézet jelölése a » « jelekkel történik.

RÖVIDÍTÉSEK

c. n.	cím nélkül
é. n.	év nélkül
évf.	évfolyam
ford.	fordította
i. h.	idézett hely
ill.	1. illetve, illetőleg 2. illusztrált, illusztrálta
i. m.	idézett mű
in	-ban/-ben
l.	lásd
o.	oldal
s. a. rend.	sajtó alá rendezte, sajtó alá rendezés
sk.	és a következő
s. k.	saját kezével, saját kezűleg
skk.	és a következők
szerk.	szerkesztő, szerkesztette
ua.	ugyanaz
ui.	ugyanis
úm.	úgymint
ún.	ügynevezett
uo.	ugyanott
uő.	ugyanő

ANGOL NYELVŰ RÖVIDLET (ABSTRACT) KÉSZÍTÉSE

Az angol rövidlet (abstract) minimum 10, maximum 15 soros. A cikk/tanulmány főszövege után illesztendő be. A rövidlet tartalmazza a cikk címének fordítását és a főbb tézisek összefoglalását.

SZERZŐINK / AUTHORS

Balácsi Károly (Dr. univ.): ny. főiskolai tanár

Barsi Boglárka (PhD): tudományos munkatárs /egyetemi adjunktus, Hun-Ren KRTK
RKI / Széchenyi István Egyetem

Bartha Ákos (PhD): tudományos munkatárs, HUN-REN BTK Történettudományi Intézet

Bolvári-Takács Gábor (PhD, Dr. habil.): tanszékvezető egyetemi tanár, Tokaj-Hegyalja
Egyetem Regionális Történeti és Művelődéskutatási Tanszék

Fodorné Nagy Sarolta (PhD, Dr. habil.): ny. egyetemi tanár

Kattein-Pornói Rita (PhD): egyetemi adjunktus, Budapesti Műszaki és Gazdaságtudományi
Egyetem

Kovács Áron (PhD): tudományos munkatárs / kéziratár, Sárospataki Református
Hittudományi Egyetem Újszászy Kálmán Református Örökség Kutatóintézet /
Sárospataki Református Kollégium Tudományos Gyűjteményei

Németh Áron (PhD): egyetemi docens, Debreceni Református Hittudományi Egyetem

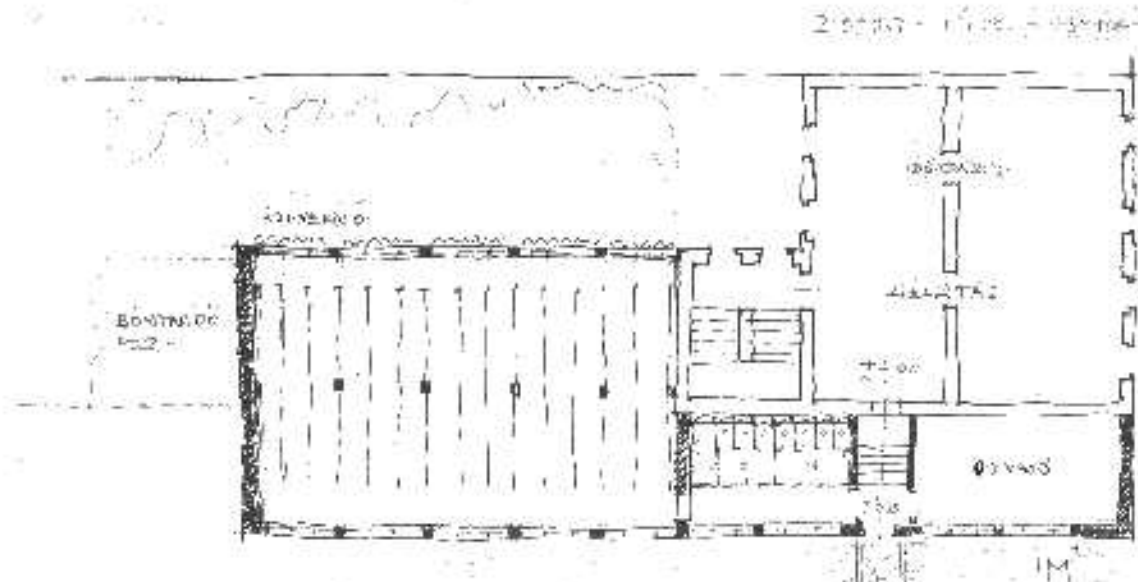
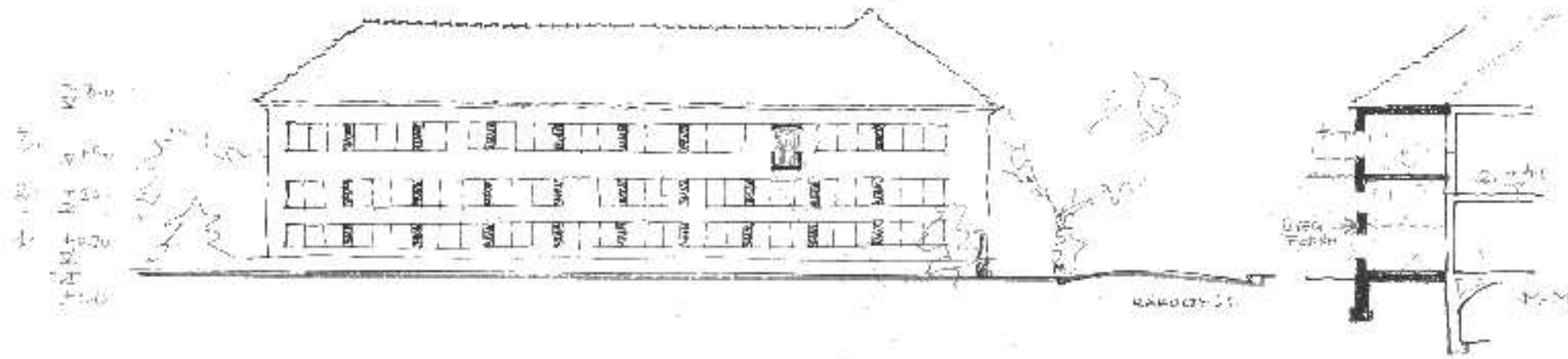
Pavletitsné Egressy Mária: ny. alapító iskolaigazgató, Benkő István Református Általános
Iskola és Gimnázium

Pásztor Gyula: egyetemi lelkész, Sárospataki Református Hittudományi Egyetem

Szabó Levente (DLA): tanszékvezető egyetemi tanár, BME Építészmérnöki Kar,
Középülettervezési Tanszék

Repozitórium/5b. kép

KERTI HÖMLOKZAT
I. VÁLTÓZAT: HÁGMANNYVSZÉP.

1. szint: +2.80 200m²
2. szint: +2.80 200
3. szint: +5.00 200

3. szint: +5.00
W4 / KÖNYVTÁR: 32x41
1-2. szint: 20x20m

I. HÁGMANNYVSZÉP VÁLTOZAT
REPOZITÓRIUM ELBŐRÍTÉSE

	MÉRETEK	ÁLLAG
B-6	1. szint: 20x20 2. szint: 20x20	200m ² 200m ²
C-6	1. szint: 20x20 2. szint: 20x20 3. szint: 20x20 TÖRZS: 20x20	200m ² 200m ² 200m ² 200m ²

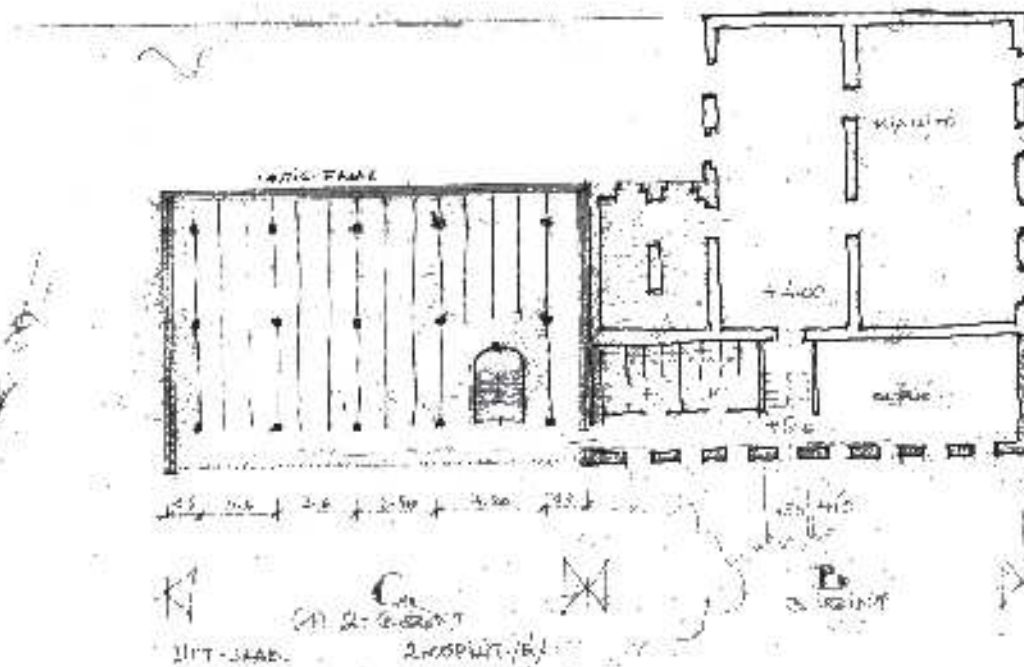
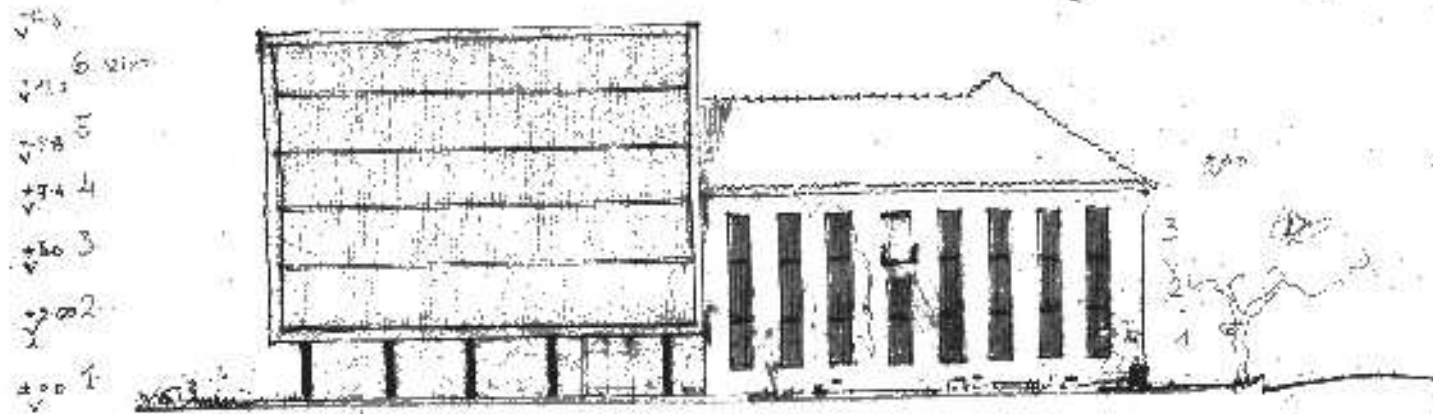
TANULMÁNY TERV

A JÁRDOSBATAKI HÁGMANNYVSZÉP
REPOZITÓRIUMÁHOZ VÁLTOZAT
MÉRETEK: 200x200
BUDAPEST, 1924

Dobóczy István
1924

Repozitórium/5c. kép

KERTI HOMIOKIZAT
II. KORZÁSÓ VÁLTOZAT.

II. KORZÁSÓ VÁLTOZAT
MÉRLEKTÁBLA

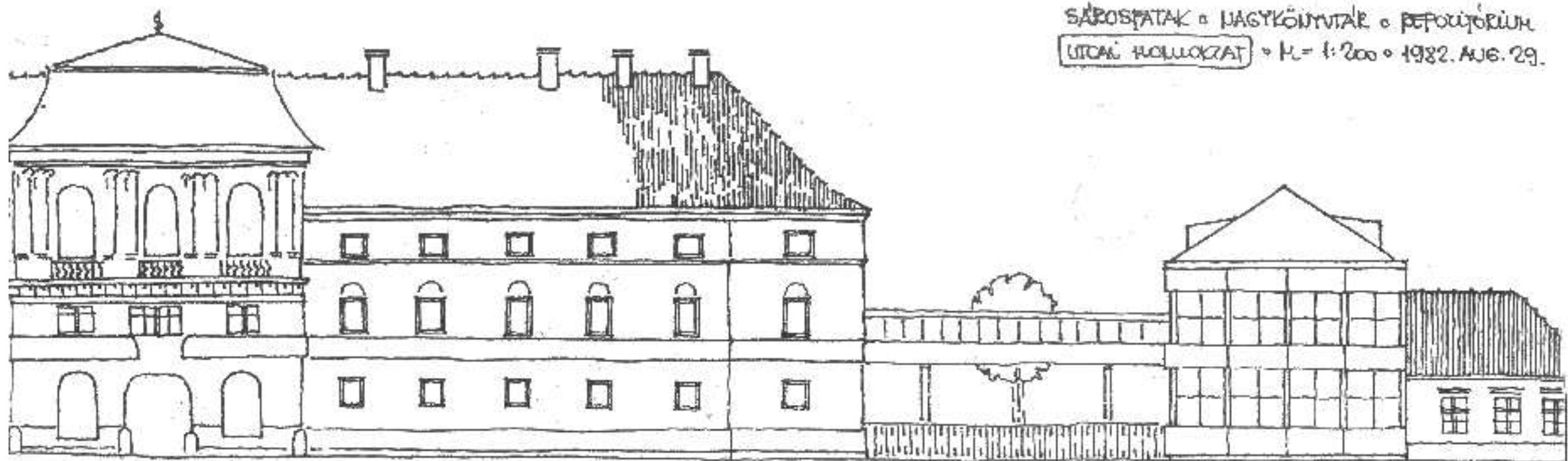
	M2	FMALD.
M. sz.	1. szf. 50 m ²	25 m ²
	2. szf. 50 m ²	25 m ²
C. sz.	1. szf.	40
	2. szf. 200 m ²	100
	3. szf. 50 m ²	25
	4. szf. 200 m ²	100
	5. szf. 200 m ²	100
	6. szf. 200 m ²	100
Össz. 17 200 m ²		4500
M. sz. 100 m ² 1-20 m ² 100 m ²		
C. sz. 200 m ² 100 m ² 200 m ²		

TANULMÁNY TERV

A SZÉKESFŐVÁROSI NAGYKÖNYVTÁR
REPOZITÓRIUMÁHOZ VÁZLAT
1962. évi
1962. évi

1962. évi
1962. évi

Repozitórium/5d. kép

SÁROSPATAK • NAGYKÖNYVTÁR • REPOZITÓRIUM
UTCAI HULLÓKÖZT • M. = 1:200 • 1982. AUG. 29.

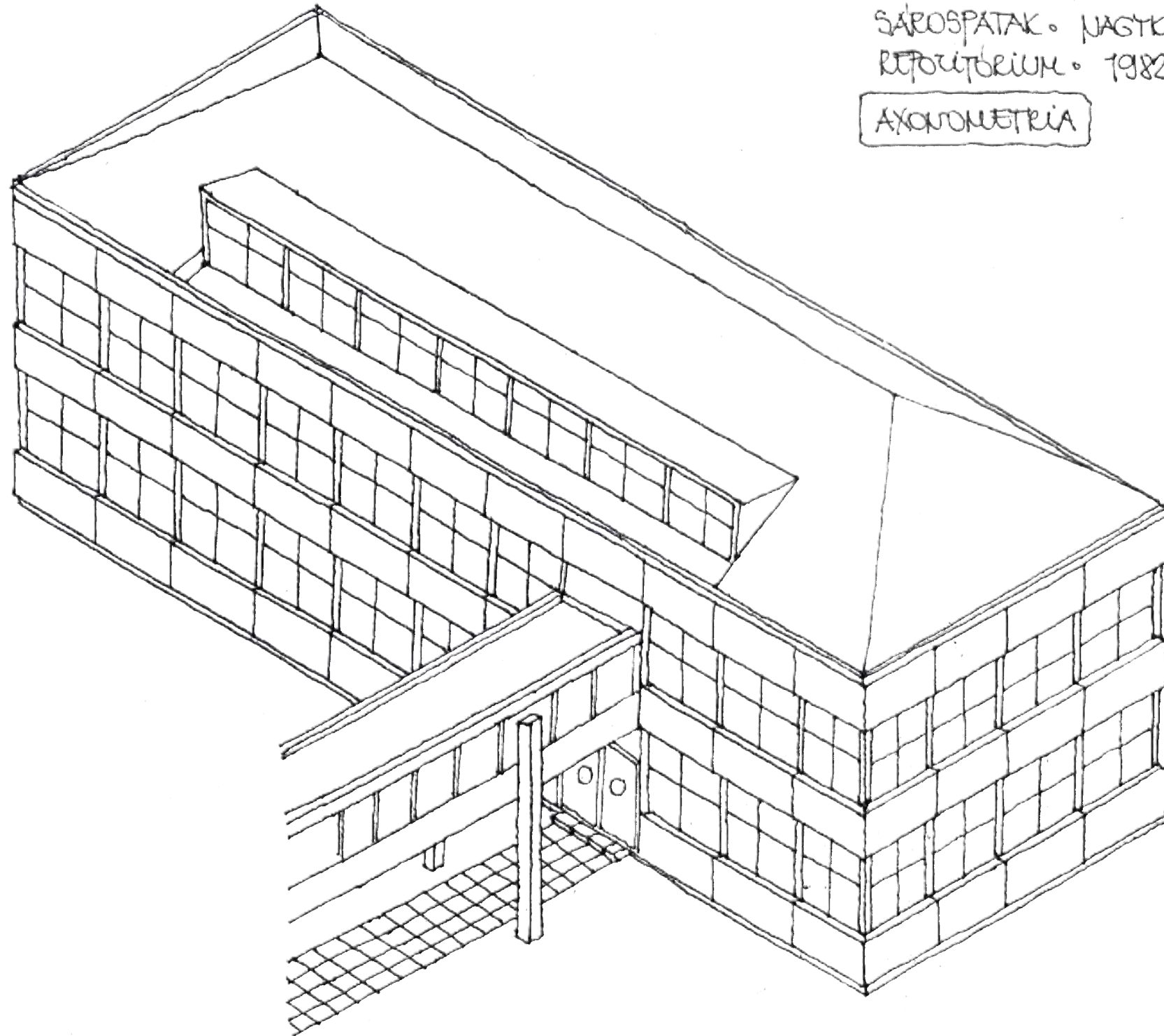
MAHAI ISTVÁN
építész

Repozitórium/5e. kép

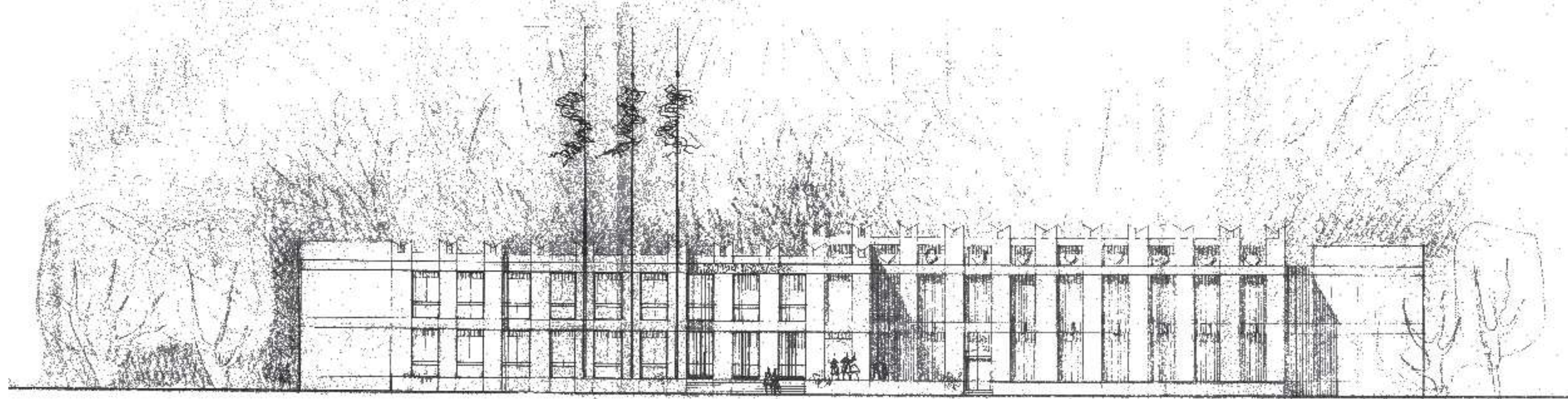
SÁROSPATAK • NAGYKÖNYVTÁR •
REPOZITÓRIUM • 1982. AUG. 30.

AXONOMETRIA

MARAI ISTVÁN
architect

Művelődési Ház/3. kép

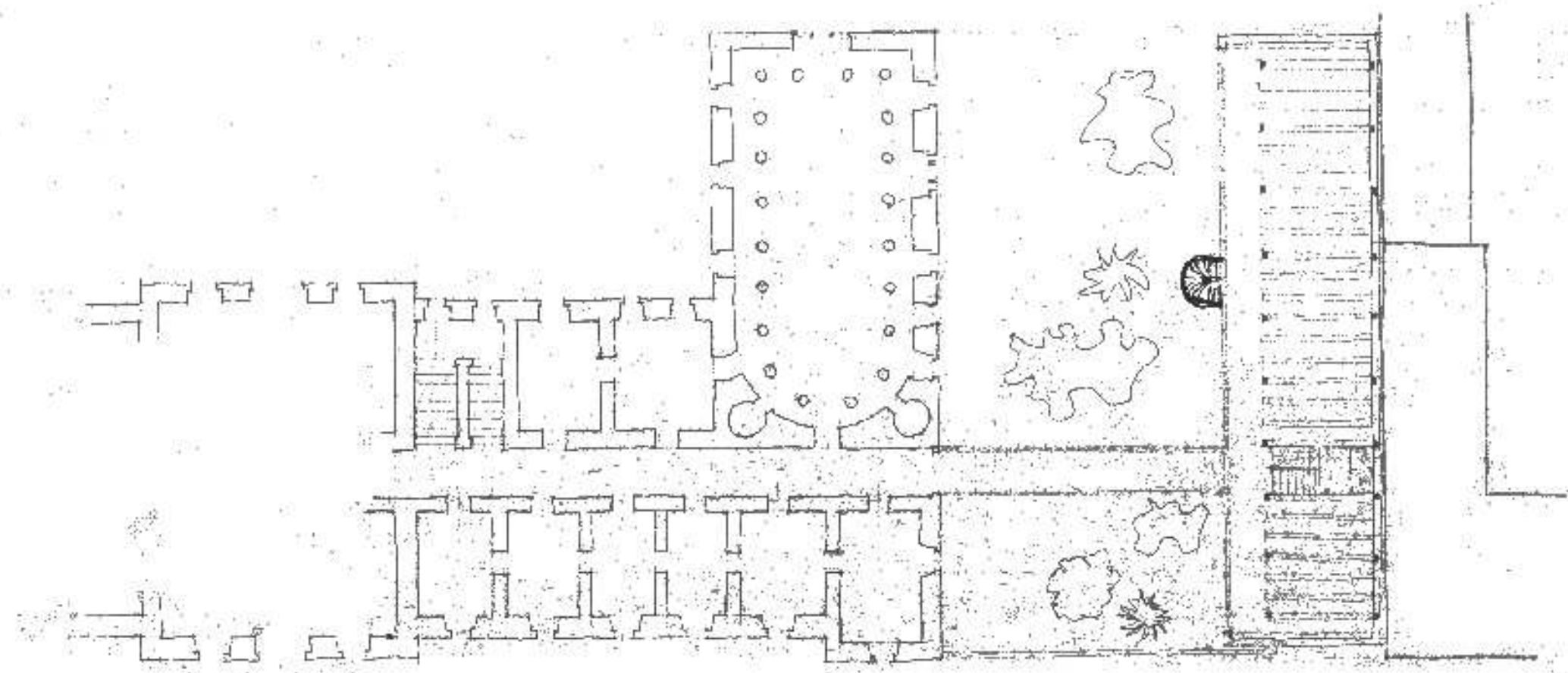
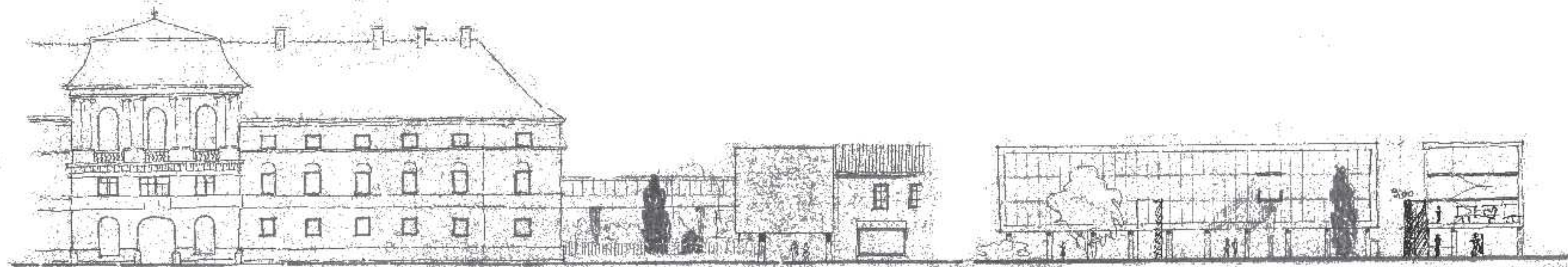

FŐHOMLOKZAT

PROGRAMVÁZLAT A SÁROSPATAKI /TÖBBCELŰ/ KULTURHÁZ ÉPÍTÉSÉHEZ M=1:200 BUDAPEST 1975. ÁPR. 5. AZBEJ SÁNDOR ÉPÍTÉSZ

Repozitórium/5a. kép

TANULMÁNY-TERV
A SÁROSPATAKI NAGYKÖNYVTÁR
REPOZITÓRIUMA ÉPÍTÉSÉHEZ

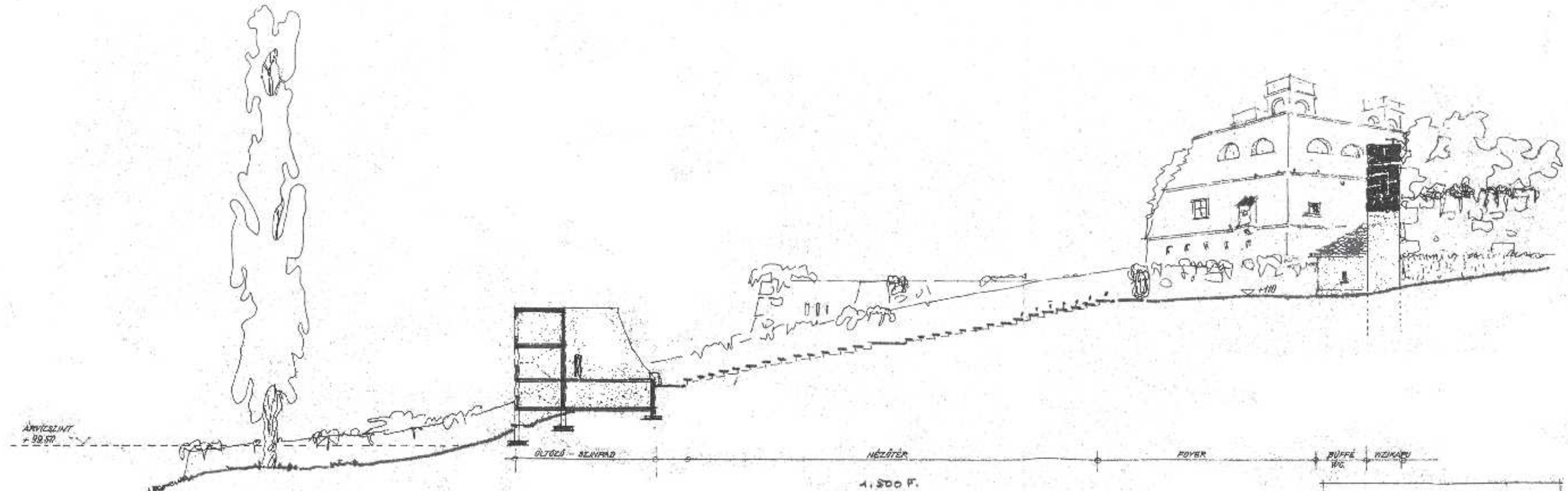
M: 1:200
1980.04.12.
1980.04.12.

1978.04.12.
1978.04.12.

HAZI PÉLDÁNY.

Szabadtéri színpad/4a. kép

1. VÁLTOZAT
BODROGPARTI ELHELYEZÉS
METSZET. M= 1:200
1972. VIII.

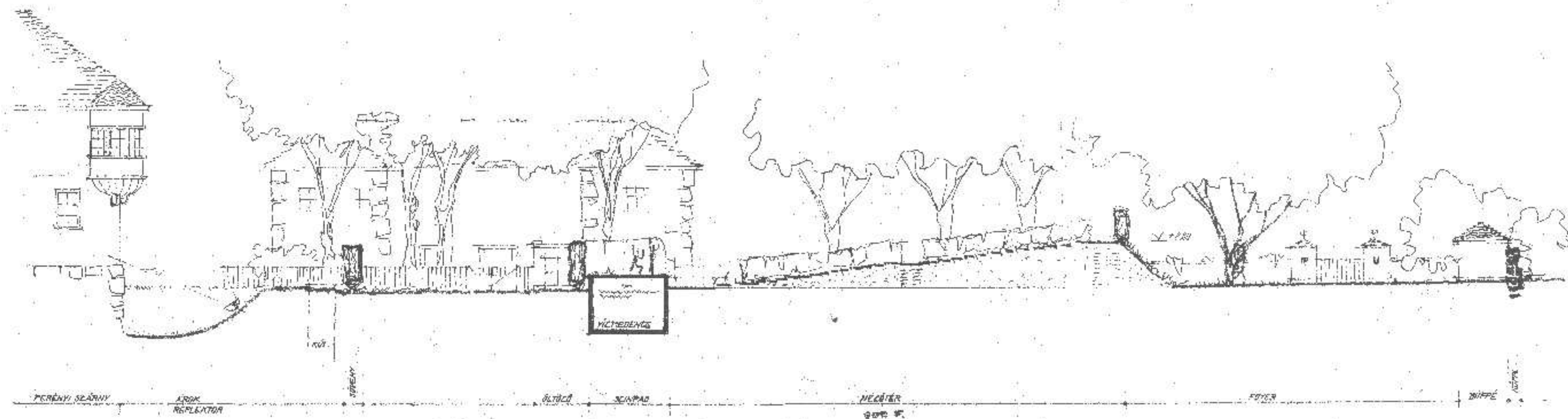
Szabadtéri színpad/4b. kép

2. VÁLTOZAT
MÁRZSOKI ELHÉLYEZÉS
MÉRET: 11 x 11 200
1972. VII.

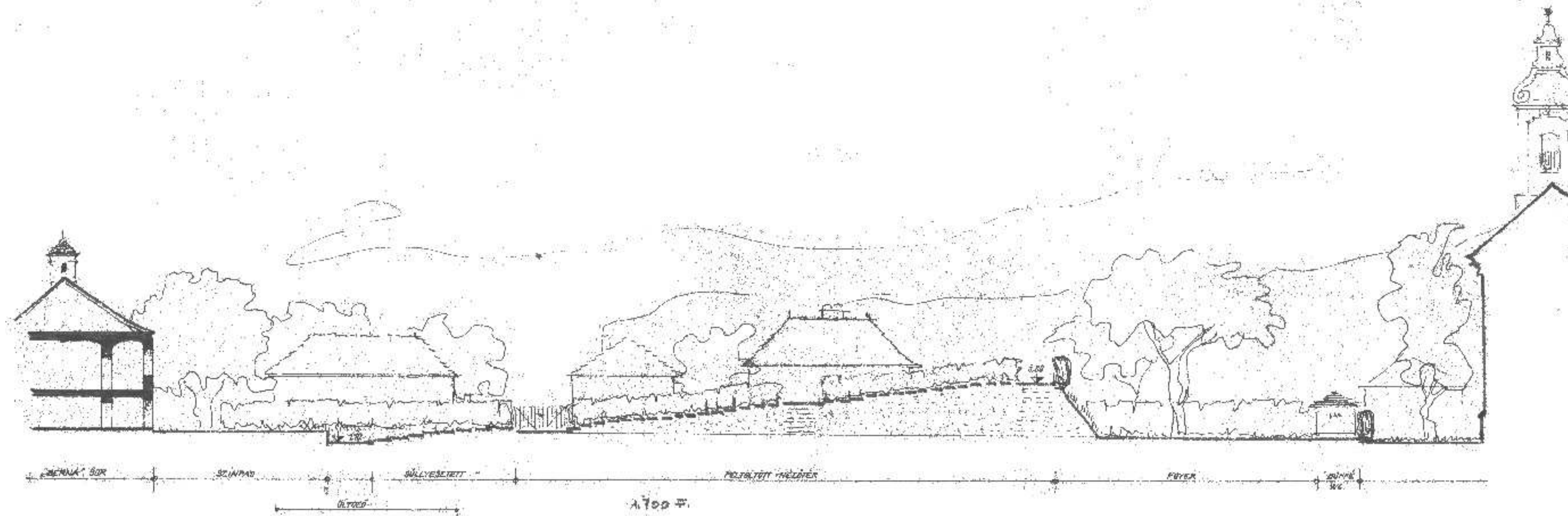

Szabadtéri színpad/4c. kép

3 VÁLTOZAT
KADÁR KATA UTCÁBAN
METRIK. M = 1:200
1972. X. 11.

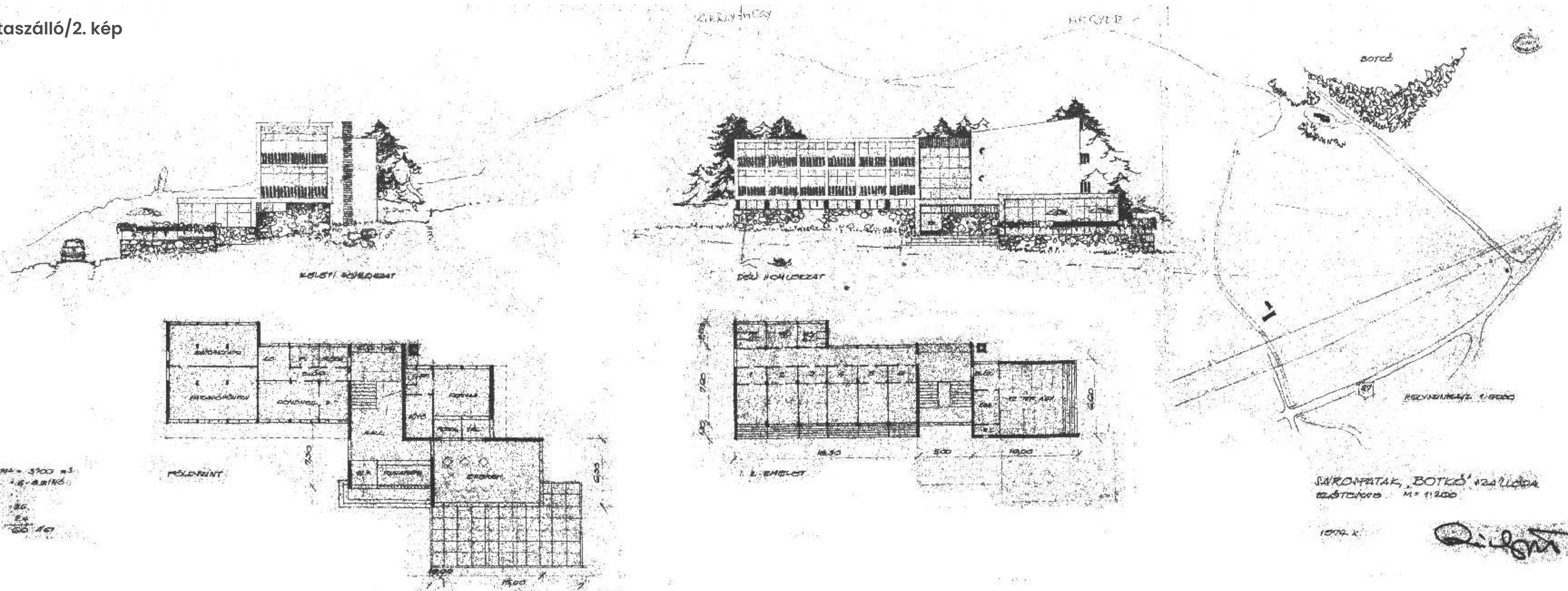
Szabadtéri színpad/4d. kép

4. VÁLTOZAT
BERNA - GORI ELHELYEZÉS
MÉRELET: 1:1000
1972. VIII.

Botkő Turistaszálló/2. kép

BŐVÍTETT LEGNY = 3700 m³
 ELŐTÉRNYELT = 1.6.2.1116
 HAZI FŐLÉNYNY
 SZÁLLÓJA 86
 TURISTA 84
 80 161

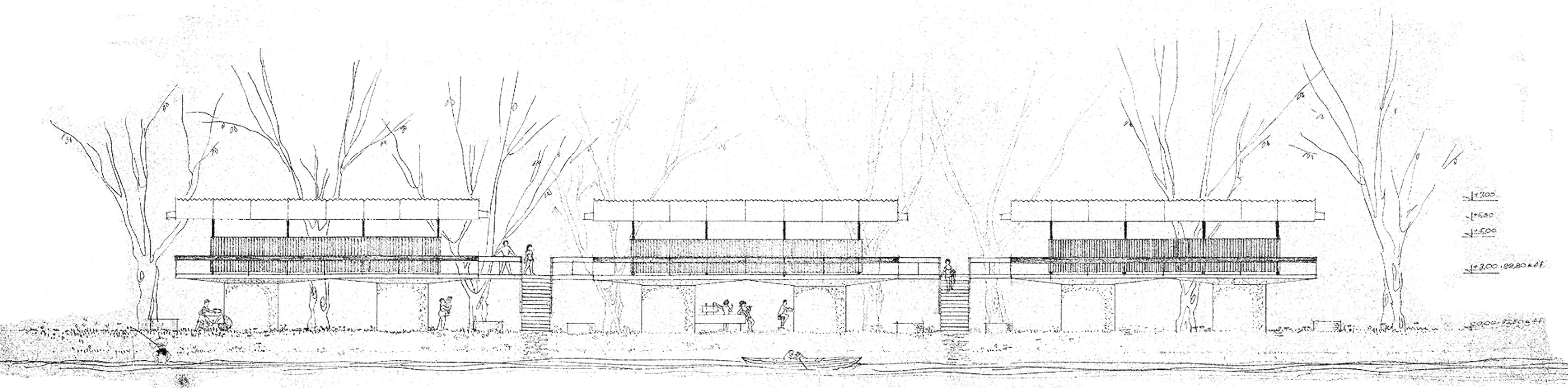
SZARVAPATAK, BOTKŐ SZÁLLÓJA
 ELŐTÉRNYELT 11200

1974. X.

Handwritten signature

Strandfürdő/1a. kép

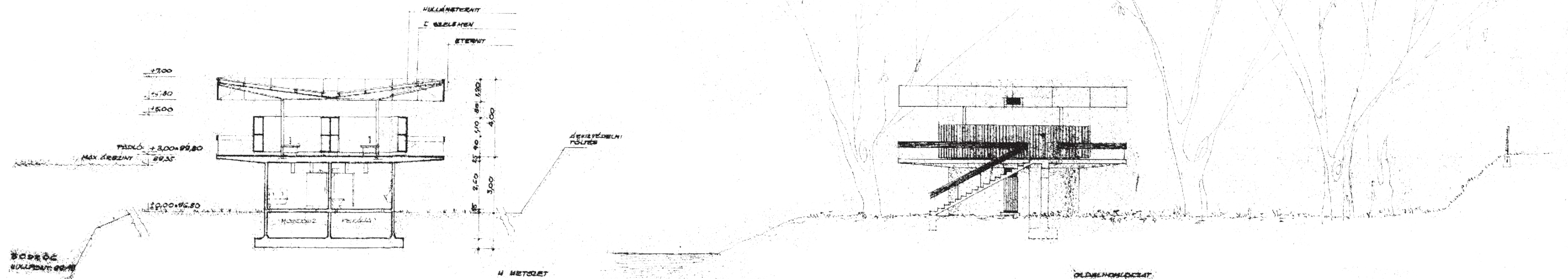

SÁROSPATAK KÁROLY TANÁCS Vt.			N-
BODROGFARTI STRANDFÜRDŐ			1:100
POLYÓ FELÜLI KÖZLEKZET			
BOSCHART	TERVEZŐ	ELJÁRÁS	1911
	KISVIZS		MÁRC.

Handwritten signature and notes.

Strandfürdő/1b. kép

SÁROSPATAK VÁROSI TANÁCS VB.			4-
SÁROSPARTI STRANDFÜRDŐ			1:100
MÉRESEK, OLDALSÓKÖZLEKŐ			
TERVEZŐ	ÉRVELES	ELŐTÉTELEZÉS	1974
			4. sz.